

SUMAR

TEORIA LITERATURII

- ANATOL GAVRILOV. *Subiectul vorbirii*
2. *Ce este vorbire?* 3

ISTORIA LITERATURII

- ION CIOCANU. *Fenomenul romanesc Aureliu Busuioc* 18
FLORENTINA NARCISA BOLDEANU. *Considerații pe marginea
„întoarcerii la izvoare” a lui Grigore Vieru*..... 32
ALEXANDRU BURLACU. *La școala lui Arghezi: Teodor Nencev*..... 40

PROFILURI DE ETNOLOGI

- IORDAN DATCU. *Etnologul basarabean Petre V. Ștefănuță
în pagini necunoscute*..... 43
ION BURUIANĂ. *Un etnolog încă neapreciat la justa lui valoare
(Scurt bilanț și câteva reflecții la încheierea
unei cariere științifice)*..... 48

SEMANTICĂ ȘI LEXICOGRAFIE

- VERONICA PĂCURARU. *Cu privire la inovațiile lexicale
și dezambiguizarea lor semantică prin expansiune contextuală
(abordare epistemologico-lexicografică)*..... 59

ETIMOLOGIE

- MARCU GABINSCHI. *Etimologii onomastice și etnonimice*..... 70

ONOMASTICĂ

MARIA COSNICEANU. <i>Nume de familie provenite de la etnonime (I)</i>	75
---	----

ISTORIA LIMBII

VICTOR CIRIMPEI. <i>Reflexe de vorbă tracică pe parcurs de milenii în limbile diferitor popoare</i>	82
---	----

TERMINOLOGIE

VALENTINA NEGRU. <i>Sistemicitatea terminologiei militare vestimentare</i>	91
--	----

RECENZII

ANATOL GAVRILOV. <i>În căutarea de noi repere pe drumul gândirii</i> . – Chișinău: S. C. Profesional Service SRL, 2013, 458 p. (OLESEA GÂRLEA).....	99
ZAMFIR C. ARBORE. <i>Dicționarul geografic al Basarabiei</i> , Editura Saeculum I.O., ediția a III-a, București, 2012, 496 p. (I. OPRIȘAN).....	102
ANGELA SAVIN-ZGARDAN. <i>Probleme ale motivației unităților polilexicale stabile în limba română</i> . – Chișinău: Magna Princeps SRL, 2011, 152 p. (PETRU BUTUC).....	112
MIHAELA SECRIERU. <i>Bibliografie signalitică de didactică a limbii și literaturii române (1757-2010)</i> , 3 vol. – Iași: Editura PIM, 2011, 1454 p. (VIORICA POPA).....	115

OMAGIERI

<i>Pe drumul gândirii, cu literatura (ION PLĂMĂDEALĂ)</i>	119
<i>Anatol Gavrilov – teoretician al romanului (ION CIOCANU)</i>	123
<i>Vlad Pohilă – proeminent om de cultură (MARIA COSNICEANU)</i>	126
<i>Ion Ețcu octogenar (TEODOR COTELNIC)</i>	128

IN MEMORIAM

<i>A iubit viața omenia fiindu-i credința... Mihail Dolgan (1939-2013) (VITALIE RĂILEANU)</i>	135
---	-----

ANATOL GAVRILOV
Institutul de Filologie
(Chișinău)

SUBIECTUL VORBIRII 2. Ce este vorbire?

Abstract. In „The Subject of Speech II” there is made an analysis of the notion „speech” by its conceptual relation to such correlative notions as „talk”, „silence” (as inner speech of the interlocutor), „utterance” (as the voice and perception of the bivoc word in silent reading regime), „sentence”, „statement” (text), „monologue”, „dialogue”, showing that any speech act is through the origin and essence of man and language, a „talk”, thus a dialogue that can be interlocutionar either directly or concealed in cvasimological form of a discursive interference. Based on the philosophy of dialogue and Bakhtin’s metalinguistics there are redefined main types of discourse as speech genres and as hybrid narrative forms of framing – modeling of the the other’s speech in the literary text in which they find their definite compositional and stylistic expressions depending on their genre. Thus, splitting the text into the „narrative” (as monologic authorial discourse) and „dialogue” (as a direct conversation between characters) turns out to be inappropriate and tributary to „ideological monologism”.

Keywords: the other’s speech, refractive speech, bipolar narration, framing-modeling, type of statement, narrator’s exotopia, dialogic form (as the work of the third – the narrator), discursive interference, hybrid constructions, dialogized monologue, concealed existential dialogue.

În prima parte a acestui articol *Ce este subiect?*, în care am urmărit etapele istorice principale ale formării noțiunii de subiect uman, am demonstrat că noțiunea bahtiniană *subiectul vorbirii* s-a cristalizat în baza *subiectului existenței* elaborat în filosofia existențialistă a comunicării dialogice (intersubiectuale), conceptul bahtinian completând ideea unității dintre existență și comunicare cu ideea unității dintre subiectul – personalitate existențială și vorbire, tipurilor de subiect corespunzându-le anumite tipuri de structurare discursivă a vorbirii, astfel încât analiza metalingvistică a structurii vorbirii face posibilă o identificare mai precisă a calității de subiect a locutorului. De aici importanța sferei de probleme legate de *vorbire* care scot această noțiune din sfera amăgitoare a *de-la-sine-înțelesului*. Pentru a găsi un răspuns mai exact la întrebarea „ce este vorbire?”, vom merge pe calea delimitării acestui termen de alți termeni cu care se identifică sau, dimpotrivă, este opus.

Vorbire și vorbărie

E suficient să consultăm dicționarele pentru a ne face o idee generală despre acea complexitate contradictorie de fapte de limbă pe care le cuprinde termenul vorbire. În DEX *Vorbire* este 1. Acțiune de a vorbi și rezultatul ei; folosirea limbii în procesul de comunicare între membrii unei anumite colectivități; vorbit. Limbaj. Fel de a vorbi, mod de a se exprima. 2. Limbă, grai. 3. Cuvânt, mențiune. Verbul *A vorbi* la care ne trimite articolul *Vorbire* are patru semnificații: 1. Intrans. A avea facultatea de a articula cuvinte; A exprima prin cuvinte gânduri, sentimente, intenții; A spune, a zice, a grăi. Tranz. A rosti cuvinte. A se adresa cuiva. A se exprima într-o limbă. A-și spune cuvântul. A-și exprima voința. A face dovadă, a adevăra, a atesta, a confirma. Fig. A pleda în favoarea cuiva. 2. Intrans. A sta de vorbă; a discuta; a comenta. Refl. A se sfătui, a se înțelege. 3. Cuvânt, mențiune. Intrans. A face o expunere; a ține un discurs. – Din *vorbă*. Iar în articolul *Vorbă* sunt definite deja 11 semnificații. Sfera de semnificații se lărgeste și mai mult în articolele despre noțiunile interferente cu vorbirea: Limbă, Limbaj, Grai, Spunere, Expunere, Zicere, Zicătoare, Proverb, Enunț, Discurs, Rostire, Cuvântare, Tăcere ș.a. [1]. Pentru toate acestea vorbire înseamnă noțiunea originară. De aceea Eugen Coșeriu își întemeia proiectul său de lingvistică integrală, care să cuprindă limbajul în esența totalității manifestărilor lui, pe lingvistica vorbirii, deoarece limbajul real se manifestă la trei niveluri principale ale vorbirii: 1. Facultatea generală de a vorbi (competență elocuțională); 2. Realizarea acestei facultăți a omului în vorbirea unor limbi istorice concrete (competență idiomatică). 3. Aptitudinea de a crea noi enunțuri orale și texte (competență expresivă sau discursivă). „Lingvistica integrală” are tangențe principiale cu „metalingvistica bahtiniană”, tangențe care provin din modul comun de a concepe relația om – vorbire – limbaj ca fenomene interdependente ale activității vitale a omului ca subiect liber creator.

Opera literară ca produs al creației verbale este destinată în primul rând, releva Bahtin, nu cercetătorului literar, ci cititorului ei. Și limba, cum observa Coșeriu, există nu pentru lingviști, ci pentru vorbitorii care comunică între ei prin limbă, de aceea lingvistica, „vorbire teoretică despre vorbire”, trebuie să ia ca punct de pornire în cercetarea limbii faptul fundamental că limba este știința efectivă a vorbirii, este înainte de toate, cum susținea B. Croce, „știință de a crea într-o limbă”. Și în elucidarea noțiunii *vorbire* trebuie să pornim de la ceea ce știu vorbitorii despre ce este și ce nu este vorbire, cu atât mai mult cu cât și lingvistul sau cercetătorul literar (filologul, filosoful, savantul în genere) este el însuși înainte de toate ființă vorbitoare. Or, în conștiința linguală (idiomatică) a vorbitorului diversitatea semnificațiilor cuvântului *vorbire* se polarizează în două sensuri: ceea ce este cu adevărat vorbire și ceea ce numai pare a fi, adică se face deosebirea dintre esența vorbirii și aparența ei. În toate dialectele și graiurile limbii române pentru „acțiunea de a vorbi” există termenul opus *vorbărie* (sau *vorbăraie*) cu o serie de sinonime negative: flecăreală, flecărire, limbuție, pălăvrăgeală, sporovăială, trăncăneală, liorbăială, clănțăneală ș.a., precum și termeni livrești ca poliloghie, verbalism, verbiaj, verbozitate ș.a. [2, p. 1088]. De aceea expresii ca „a vorbi vrute și nevrute”, „verzi și uscate”, „câte-n lună și în stele” prin care se exemplifică termenul *a vorbi* în DEX, deși semnifică de asemenea „acțiunea de vorbi”, desemnează în comunicare de fapt contrariul vorbirii autentice –

adică vorbăria. Aici apare diferența făcută încă de Aristotel dintre *logos semanticos* (în care *adevăr* și *minciună* sunt semnificații echivalente) și *logos apofanticos*, care exprimă judecăți de valoare asupra lucrurilor semnificate: e bun sau rău, adevărat sau fals, frumos sau urât ș.a.

Cuvintele *vorbire* și *vorbărie* fixate în dicționare ca două clase diferite de cuvinte – sinonime și antonime fiecare cu propria serie de sinonime, în comunicare marchează două poluri opuse ale unui câmp semantic, dinamic, care, ca în orice cuvânt, reprezintă mutații de semnificață în ambele sensuri. În procesul real al comunicării esența și aparența acțiunii de a vorbi pot deveni interșanjabile. Ceea ce pare o vorbire serioasă poate face imposibilă comunicarea efectivă dintre interlocutori și, dimpotrivă, ceea ce pare a fi o pălăvrăgeală, o vorbărie despre câte-n lună și în stele – să fie o comunicare reală dintre doi prieteni sau doi îndrăgostiți pentru care contează nu conținutul tematic al convorbirii, ci însăși plăcerea reciprocă de a se înțelege asupra celor mai diverse lucruri și de a se convinge o data în plus că prin vorbăria lor se realizează o comunicare existențială mai profundă, un legământ durabil între două existențe individuale prin care se instituie noi temeuri ale existenței sociale: familia, prietenia, orice asociație interpersonală care presupune nu numai idei și interese comune, ci și o încredere reciprocă alimentată de o afiliație spirituală. Astfel că criteriul principal al determinării vorbirii autentice este în fond eficiența ei în formarea și consolidarea comunității între oameni. Or, această eficiență presupune mai mult decât o comunicare de informații (știri, evenimente, cunoștințe), căci cum observa C. Noica „simpla comunicare (fie și savant justificată de lingviști cu refuzul cuvântului sau considerarea lui drept o construcție arbitrară, ca la mult prea invocatul Saussure) nu satisface toate nevoile spiritului... Comunicarea nu poate înlătura comuniunea... comuniunea și cuminecarea sunt cele care au generat, în definitiv, nevoia de comunicare” [3, p. 12]. Însă și lingvistul Coșeriu susține, ce-i drept, de pe altă poziție filosofico-lingvistică, că și lingvistica, inclusiv toate științele despre facultatea omului de a vorbi și despre produsele ei (enunțuri, texte), este „o formă de împărtășenie” și trebuie să caute originea și sensul limbajului în nevoia existențială, fundamentală a omului de comuniune și împărtășenie a unor sensuri, rosturi, valori existențiale [4]. Deci ceea ce contribuie la realizarea acestei comuniuni este vorbirea autentică, iar ceea ce nu corespunde acestei meniri existențiale a limbajului este numai în aparență acțiune de a vorbi, este vorbărie cu toate semnificațiile ei depreciative.

Prin urmare, în conștiința linguală a vorbitorilor se face o deosebire tranșantă între o acțiune de a vorbi din care rezultă o vorbă spusă cu tâlc și o alta care nu este decât „vorbă lungă – sărăcia omului” sau este, parafrazându-l pe Heidegger, doar o formă exterioară a limbajului în care ființa nu-i acasă, ci „bate câmpii”; respectiv în primul caz subiectul vorbirii este locutor, cuvântător, orator, conferențiar etc., iar cel care se dedă la vorbărie – guraliv, flecar, palavragiu, limbut, moară stricată etc. Astfel că omul, contrar unei zicale, e judecat și după felul de vorbi, căci și cuvântul este faptă. Nu după utilizarea corectă a semnificației cuvântului se face o asemenea judecare a actelor de vorbire, ci după prezența sau absența sensului în ceea ce se spune. Întrebarea „ce vrei să spui?” se referă în aceste cazuri nu la „funcția metalingvistică centrată pe cod”

(în definiția lui R. Jakobson), ci la lipsa sensului sau la ambiguitatea poziției interlocutorului. În concepția metalingvistică a lui Bahtin sensul nu este dat în semnificația cuvântului, ci se creează în procesul comunicării în situații concrete în care interlocutorii discută nu despre semnificațiile cuvântului, ci adoptă fiecare prin cuvânt propria atitudine axiologică față de obiectul comunicării. Și în „lingvistica integrală” a lui Coșeriu, sensul nu aparține *logosului semantic*, ci *logosului apofantic*, adică *propoziției asertive* (în terminologia lui Aristotel), adică *spunerii*, enunțului (discursului) oral și scris ca produse ale științei de a crea într-o limbă expresii cu sens la nivelul individual de stăpânire a limbii, nu ca sistem de semne, ci ca ansamblu de tehnici de creație verbală formate într-o comunitate linguală istorică și transmise prin forme ale „genurilor de vorbire” (Bahtin), împreună cu toate tradițiile culturale ale comunității respective.

În calitate de antonim al vorbirii este utilizat și cuvântul *tăcere*. Însă și relația *vorbire-tăcere* este mai complexă, nici ea nu poate fi fixată ca doi poli opuși. Există și aici unele aspecte problematice importante pe lângă care nu se poate trece.

Vorbire și tăcere

În dicționare și în lucrările de lingvistică teoretică „faptul de a tăcea” este frecvent identificat cu faptul de a nu vorbi nimic, „de a se abține să vorbească”. Și Eugen Coșeriu definește tăcerea ca non-vorbire: „non-vorbirea înseamnă la ființele umane normale, adulte și conștiente, a tăcea, adică ori a – fi – încetat – de – a – vorbi ori a – nu – vorbi – încă, o determinare negativă a lui a vorbi, ca delimitare și suspendare a acesteia” [5, p. 36], însă se relevă totodată: „ca suspendare intenționată a vorbirii, tăcerea poate deveni chiar mijloc expresiv”, și în asemenea cazuri „tăcerea are sens, mai bine spus – ea poate împreună cu semnificatele lingvistice să contribuie la sensul unui discurs –, dar nu este în nici un caz limbaj, din moment ce nu are semnificat propriu-zis, adică face parte din mijloacele extralingvistice ale discursului” [5, p. 36-37]. Întrucât semanticitatea este una din universalele primordiale ale limbajului, anume ea definește autonomia specifică a limbajului ca atare, ca *logos semanticos*, „conținutul exclusiv (propriu-zis) lingvistic este semnificația”, iar „sensul este finalitatea discursului dat, exprimat prin semnificat (lexical, categorial, gramatical, ontic) și prin desemnare; la constituirea sa contribuie și cunoașterea lucrurilor și a cadrelor (contextelor extralingvistice)” [5, p. 11], cunoaștere care nu mai e de competența lingvistică. De aceea, scrie Coșeriu, „un lingvist onest, conștient de granițele posibilităților sale, ar putea preciza la finalul lucrărilor sale: aici sfârșește contribuția mea. Tot ceea ce ar mai fi de spus este o problemă de filosofie a limbajului” [5, p. 16]. Desigur, această conștiință a limitelor științei sale este necesară nu numai lingvistului, ci și savantului din orice știință concretă, inclusiv din știința literară. Nu este un îndemn la închidere în limitele științei sale (limite determinate de însuși obiectul cercetării care trebuie strict determinat în hotarele lui ontice), ci dimpotrivă cheamă la „universalitatea omului de cultură”, care „se realizează într-un anumit domeniu, dar cu deschideri universale. Este vorba de a situa propriul domeniu de cunoaștere în această perspectivă și de a înțelege legătura cu celelalte domenii ale cunoașterii” [5, p. 8], însă fără a confunda propriul obiect cu obiectul altor științe.

Din acest punct de vedere epistemologic și metodologic al delimitării clare a „conținutului propriu-zis lingvistic al limbajului” este teoretic justificat faptul că tăcerea este tratată în *Gramatica limbii române* (GALR) într-un singur alineat din câteva rânduri, în care sunt doar enumerate funcțiile posibile ale ei în discurs [6, p. 797]. Și în utilizarea curentă a cuvântului *tăcere* expresiile „Taci!” și „Liniște” înseamnă „Nu vorbiți”. Însă în comunicarea reală limbajul se realizează nu numai prin semnificațiile cuvântului, adică prin mijloace lingvistice propriu-zise, ci în totalitatea esenței sale ca realizare simultană a funcțiilor de semnificare, desemnare și de creare a sensurilor, dar și ca îmbinare a „dimensiunii lui obiective” (comunicare a ceva despre ceva) și a „dimensiunii intersubiective” (comunicare cu cineva), anume aceasta din urmă fiind „trăsătura originară fundamentală” a „limbajului efectiv realizat” [7, p. 22].

Din toate formele de creație verbală limbajul se realizează ca limbaj efectiv în forma lui cea mai plenară anume în creația literară, poezia fiind „limbaj absolut”. O idee similară exprimase și Bahtin într-un manuscris din 1924: „Din punct de vedere tehnic, *poezia* [aici terenul poezie are sensul de literatură artistică – *n.n.*] folosește limbajul lingvistic într-un chip cu totul deosebit: poezia are nevoie de limbaj în întregimea lui, multilateral și în toate elementele sale... În afară de poezie, nici unul dintre domeniile culturii nu are nevoie de limbaj în totalitatea lui... Numai în poezie limbajul își dezvăluie toate posibilitățile sale, fiindcă aici cerințele față de el sunt maxime”, dar tocmai pentru că este atât de exigentă față de limbaj, „poezia îl depășește ca limbaj, ca obiect lingvistic”, de aceea „limbajul în determinarea sa lingvistică nu intră în obiectul estetic al artei literare” [8, p. 82-83]. În acest manuscris timpuriu găsim deja formulată divergența principială a „esteticii creației verbale” (cum și-a definit Bahtin domeniul cercetării sale a literaturii ca artă a limbajului) de poetica formalismului rus concepută ca o ramură a lingvisticii, producându-se o confuzie între limbajul ca obiect specific al științei lingvisticii și limbajul artistic al operei literare, confuzie pe care Bahtin a definit-o ca „metafizică a cuvântului” [8, p. 77]. Mai târziu, la începutul anilor '60, el va fundamenta conceptul de „metalingvistică” ca domeniu de cercetare interdisciplinară, bazată pe filosofia limbajului și pe estetica literară, a textului operei literare ca țesătură de relații dialogice dintre cuvinte-enunțuri proprii și străine. În textul operei literare imaginea „limbajului-vorbire” în întregimea lui se creează nu numai prin mijloace lingvistice, ci printr-o totalitate largă de mijloace extralingvistice care sunt realizate tot prin funcțiile expresive și plasticizante ale cuvântului artistic, dar acestea nu mai sunt funcții ale limbajului lingvistic propriu-zis ca *logos semanticos*. De fapt, în creația literară deosebirea dintre mijloacele lingvistice și extralingvistice (nu însă și extraverbale) dispare, pentru că tehnica literară, ca și tehnica în orice creație artistică, este o învingere, „depășire imanentă” a formei materialului său, adică a limbajului ca o „condiție materială a poeziei” (Titu Maiorescu); altfel spus, este o transformare a formei materiale exterioare într-o formă artistică interioară. „Estetica creației verbale nu trebuie să sară peste limbajul lingvistic, ci să se folosească de întreaga lucrare a lingvisticii pentru a înțelege tehnica creației poetice, pornind de la înțelegerea justă a locului materialului în creația artistică, pe de o parte, și a specificului obiectului estetic, pe de altă parte” [8, p. 86]. Lingvistica este deci în concepția metalingvistică

o disciplină auxiliară indispensabilă în studierea estetică-literară a limbajului operei literare, dar nicidecum o știință-pilot, o temelie generală pentru cercetarea funcției limbajului în creația literară, precum nici în alte domenii de creație: filosofie, religie, morală etc.

De aceea în metalingvistica bahtiniană (să nu o confundăm cu cea jacobsoniană) raportul dintre vorbire și tăcere este conceput altfel decât în lingvistică. În *Însemnările din anii 1970-1971* găsim o notă despre *liniște, sunet și tăcere*: „Liniște și sunet. Percepția sunetului (pe fundalul liniștii). *Liniște și tăcere* (lipsa cuvântului). Pauza și începutul cuvântului. Tulburarea liniștii de către sunet are un caracter mecanicist și fiziologist (ca o condiție a percepției); curmarea tăcerii de către cuvânt are un caracter personalist și are sens: aceasta e o cu totul altă lume. În liniște nimic nu răsună (sau ceva nu produce sunet) – în tăcere nimeni nu vorbește (sau cineva nu vorbește). Tăcerea e posibilă numai în lumea omului (și numai pentru om). Desigur, liniștea și tăcerea sunt totdeauna relative.

Condițiile percepției sunetului, condițiile înțelegerii-recunoașterii semnului, condițiile înțelegerii sensului cuvântului.

Tăcerea – priceperea sunetului cu sens (cuvântul) – pauza constituie o logosferă cu totul aparte, o structură unitară și neîntreruptă, o totalitate deschisă și continuă” [9, p. 338].

În structura continuă, procesuală a acestei logosfere a comunicării între subiecții vorbitori pauza dintre două enunțuri (enunțul rostit și adresat alocutorului, pe de o parte, și enunțul-răspuns al acestuia din urmă, pe de altă parte) nu este pur și simplu liniște și numai aparent este absența vorbirii, ea nu este un vid semantic, ci o tăcere-ascultare în răstimpul căreia se produce o interiorizare, percepție înțelegătoare a vorbirii interlocutorului, iar înțelegerea vorbirii este deja începutul procesului de creare a propriului enunț-răspuns. Raportul vorbire-tăcere este în metalingvistică o problemă a modului de a concepe rolul activ al ascultătorului. „În cursurile de lingvistică generală, (chiar și în cele mai solide, precum cel al lui Saussure) se dau niște reprezentări ilustrativ-schematice a doi parteneri ai comunicării verbale – locutorul și ascultătorul (receptorul vorbirii), se dă o schemă a proceselor active la locutor și, corespunzător, a proceselor pasive ale percepției și înțelegerii la ascultător. În realitate, ascultătorul în timp ce percepe și înțelege semnificația (lingvistică), în același timp ocupă o poziție responsabilă activă; or, această poziție responsabilă a ascultătorului se formează pe durata întregului proces al ascultării și înțelegerii de la bun început, uneori începând literalmente cu primul cuvânt al vorbitorului. Orice înțelegere a vorbirii vii, a enunțării vii, poartă un caracter responsabil activ; ea este o zămislire a răspunsului. Desigur, nu întotdeauna după enunțul ascultat urmează imediat un răspuns rostit, înțelegerea activă a vorbirii auzite se poate manifesta până la un timp ca o înțelegere responsabilă tacită, ca o acțiune cu efect întârziat. Genurile mai complexe de comunicare culturală sunt menite în majoritatea cazurilor pentru o asemenea înțelegere-răspuns cu acțiunea întârziată” [9, 246-247]. Înțelegerea-răspuns a operei literare în ecourile criticii, de exemplu, pot avea o durată de întârziere foarte diferită în funcție de speciile ei (prezentare, recenzie, portret literar, articol de problemă sau studiu istorico-literar etc.). Uneori de la prima lectură-percepție a „ascultătorului-cititor” și până la răspunsul-interpretare trec zeci de ani. Este exemplară, în această ordine de idei, mărturisirea lui

Ibrăileanu că abia după mulți ani a înțeles importanța chipului eroinei titulare din romanul abatelui Prevost *Manon Lescault*.

Prin urmare, dacă orice act de vorbire este un act creator de semnificații, cum relevă Coșeriu în repetate rânduri și cu exemple concludente, atunci trebuie să admitem ideea că acest act creator nu poate fi unul momentan și nu poate proveni direct dintr-o tăcere-nonvorbire, ci rezultă ca produs al vorbirii dintr-o etapă intermediară a con-vorbirii, etapă treptată în care în tăcere-ascultare înțelegătoare se elaborează enunțul-răspuns la enunțul-apelativ. Această elaborare nu se poate efectua în afara limbajului, ci reprezintă o formă specifică de „limbaj primar”, nondiscursiv ce este „așa-numita vorbire interioară” ce are, cum observa însuși Coșeriu, o structură „neorganizată”, „prelingvistică” a vorbirii [5, p. 98], dar în care are loc chiar în procesul cunoașterii științifice, cum a observat Albert Einstein, o aducere în corespundere a unui „ansamblu de trăiri senzoriale” cu un „ansamblu de concepte teoretice abstracte” pe o cale care nu este una logică, ci intuitivă, misterioasă și încă inexplicabilă [10, p. 158-159]. În textul științific se expun doar rezultatele acestui proces euristic intuitiv al gândirii, nu și procesul însuși al gândirii, care este, cum observa marele savant, mai complex și mai important decât rezultatele lui finale, proces ce nu-și poate găsi o expresie pleneră într-un limbaj specific terminologic specializat, „limbaj tehnic” cum îl numește Eugen Coșeriu, din care tocmai substanța vie a gândirii-trăirii existențiale este epurată. De altfel în filosofia contemporană a științei devine dominantă ideea că „știința, în forma autentică este incomparabil mai bogată decât rezultă din portretul ei robot alcătuit de către cei care o privesc din afară, cum scrie Solomon Marcus, știința nu trebuie confundată cu limbajul ei, partea cea mai vizibilă. Forma „antiumană” a acestuia a contribuit în mare măsură la distorsionarea naturii reale a științei” [11, p. 174]. În acest context devine clar sensul polemicii continue pe care Bahtin a făcut-o cu formalismul și structuralismul semiologic care reduceau limbajul în genere și limbajul poetic în special la o „facere” tehnică a enunțului, precum și polemica lui Eugen Coșeriu cu gramatica logică ce „corectează” limbajul natural (istoric) după modele de limbaj „rațional” artificial, „în afară de timp și spațiu”.

În concepția filosofică despre limbaj, formată în „Cercul lui Bahtin” din anii '20, a fost fundamentată ideea despre funcția semiotică a cuvântului ca semn interior care mijlocește în vorbirea interioară trecerea de la trăirea senzorială și emotivă la expresia verbală și de la „intuiția integrală” – la concept, ceea ce a permis o înțelegere mai profundă a funcției creatoare specifice a tăcerii ca vorbire interioară.

Vorbire și rostire

Faptul că în comunicarea intersubiectuală nu este absență a vorbirii, ci „vorbire interioară” impune o diferențiere și dintre noțiunile vorbire și rostire (în sensul uzual al cuvântului ca „fapt de a rosti, de a pronunța cuvinte cu ajutorul organelor vorbirii”, ci nu în sensul tâlmăcirii filosofice a lui Noica a rostirii ca rostuire). Necesitatea acestei diferențieri capătă o importanță teoretico-metodologică în contextul mai larg al disputei în jurul raportului noțiunilor vorbire-text literar (în sensul larg de „scris”) și în special în contextul metalingvisticii cuvântului al noțiunilor bahtiniene *cuvânt-voce*, *cuvânt*

bivoc, plurivocitate, polifonie, heteroglosie. În nota *Atitudinea mea față de structuralism*, din ultimul său manuscris, Bahtin se detașează de acest curent, printre alte divergențe principiale, și prin modul de a percepe textul. Dacă la structuraliști are loc „o formalizare și depersonalizare totală: toate relațiile poartă un caracter logic (în sensul larg al cuvântului), eu însă în toate relațiile aud vocile și relațiile lor dialogice” [9, p. 372]. Pe de o parte, Bahtin constată faptul că tiparul a creat condiții prielnice pentru expansiunea romanului ca text eminent scris și relevă că textul romanului solicită o lectură „în regim mut”, spre deosebire de textele poetice și dramatice care, fiind de origine orală, se realizează în deplinătatea lor prin declamație, iar, pe de altă parte, el îl definește pe receptorul textului românesc ca ascultător-cititor la care are loc transformarea percepției vizuale a cuvântului scris în percepția auditivă a cuvântului-voce a fiecărui personaj în relațiile dialogice cu cuvântul-voce al autorului.

De ce este atât de important în concepția lui Bahtin să auzi cuvântul românesc anume ca voce, ci nu numai ca expresie a conținutului logic al gândirii sau a conținutului emotiv al trăirii? În primul rând, pentru că anume prin voce, ci nu prin pronunțarea corpului sonor al cuvântului studiat de fonetică și fonologie, personajul se manifestă ca om întreg, ca personalitate individuală, ca unicum. În nota *Definiția vocii* din alt manuscris Bahtin scrie: „aici contează și înălțimea, și diapazonul, și timbrul, și categoria estetică (liric, dramatic ș.a.m.d.). Ea cuprinde și viziunea lumii și soarta omului. Omul ca voce integrală intră în dialog. El participă la dialog nu numai prin gândurile sale, ci și cu destinul său, cu întreaga lui individualitate” [9, p. 318-318]. În rândul al doilea, și poate cel mai important, conținutul esențial al cuvântului românesc – bivocitatea, adică relația dialogică dintre două voci care formează structura lui semantică bipolară, nu poate fi rostită ca atare; cea de a doua voce care nu e o voce plină, ci un „oberton” (literalmente acest termen german poate fi tradus ca „supraton” sau ca „subton”, termen utilizat de Tudor Vianu), a doua voce rămânând imperceptibilă la rostirea, pronunțarea orală a cuvântului bivoc. Aceasta este poate una din explicațiile faptului că Dostoievski răspundea cu refuz categoric la propunerile regizorilor de a-i înscena romanele. Teama creatorului romanului polifonic s-a adevărat mai târziu prin opera muzicală *Evgheni Oneghin* a genialului compozitor Piotr Ceaikovski, în care în *Cântecul lui Lenski* a dispărut, relevă Bahtin, obertonul lui Pușkin – distanțarea parodic stilizatoare a autorului față de limbajul romantic desuet epigonic al eroului. În *Poezia* personajului lui Ceaikovski se aude numai vocea lui Lenski, nu și fundalul dialogizant al vocii-oberton a lui Pușkin. Acest cuvânt-voce al autorului este omniprezent în textul romanului, chiar și în acele forme narative (forma epistolară, a jurnalului intim al personajului, a narațiunii personajului la persoana I ș.a.) în care cuvântul direct intențional al autorului lipsește în text, ceea ce creează iluzia unui text fără autor. Ideea că arta romancierului și a prozatorului constă înainte de toate în reprezentarea vorbirii vii prin cuvântul figurativ al autorului o găsim și la criticii noștri, la Garabet Ibrăileanu și la Tudor Vianu. Le ei de asemenea nu e vorba de rostire auctorială, ci de echivalențele ei stilistice și compoziționale. Când Tudor Vianu releva necesitatea de a distinge vorbirea autorului de vorbirea personajului în comediile lui Ion Luca Caragiale, el nu avea în vedere că vorbirea autorului poate fi auzită răsunând de pe scenă

aidoma vorbirii personajului, ci că necesitatea de a o desluși pe prima în cea de-a doua, în modul de structurare stilistică a acesteia prin cuvântul autorului, absent ca rostire orală, dar la fel de real, ca o componentă esențială a conținutului de sens al vorbirii personajului. În textul operei literare există nu vorbirea orală propriu-zisă reprodusă prin vocea autorului ca prin vocea actorului, ci avem stilizarea oralității, adică o imagine literară a vorbirii, imagine care este creată prin cuvântul figurativ nondirect al autorului, cuvânt de care adesea criticii fac abstracție. În orice stilizare a vorbirii există, cum a demonstrat Bahtin prin analize concrete, o relație dialogică între cuvântul străin stilizat și cuvântul propriu al stilizatorului. Auzirea numai a unei voci, fie a autorului, fie a personajului, conduce la monologizarea textului și implicit la interpretări unilaterale și chiar eronate.

Astfel am ajuns la delimitarea principală pentru concepția dialogică a limbii: ce este vorbirea în esența ei – monolog, adică vorbire a unui singur locutor, sau „convorbire”, „vorbirea-unuia-cu-altul”, cum traduce Coșeriu termenii germani *Mitsprechen* și *Miteinandersprechen*, adică dialog. Corelația *monolog* – *dialog* este foarte complexă și contradictorie, în jurul ei persistă multe confuzii conceptuale cu rădăcini adânci și străvechi în „monologismul ideologic”. Un prim pas spre descurcarea ȳtelor este elucidarea noțiunilor *propoziție*, ca unitate de bază a sintaxei limbii în care părțile de vorbire se combină în raporturi sintactice dintre părțile de propoziție, pe de o parte, și *enunț*, ca unitate a comunicării în care unitățile de semnificație se transformă în unități de sens, pe de altă parte. Referindu-se la termenii ca *vorbirea noastră*, *fluxul vorbirii* ș.a. care sunt indeterminabili pentru că însuși cuvântul *vorbire*, care poate semnifica și limba, și procesul vorbirii, și un anume gen de vorbire („El a ținut o cuvântare”) nu e transformat încă de lingviști într-un termen cu un conținut semantic clar determinat, ceea ce conduce la „un joc confuz de semnificați” [9, p. 248-249].

Propoziție și enunț

Problema elucidării teoretice a raportului dintre aceste două concepte fundamentale nu este nouă. În toial unei ample discuții ce se desfășura în lingvistica sovietică după publicarea cărții *Marxismul și problemele lingvisticii*, Bahtin, neîmpărtășind corul optimist univoc cu privire la perspectiva rezolvării tuturor problemelor lingvisticii deschise de „geniala lucrare a tov. Stalin”, constata: „Problema naturii propoziției este una din cele mai complexe și dificile în lingvistică”, relevând că „este foarte important să facem cât mai clar cu putință raportul propoziției cu enunțul”, elaborând „conceptul general de enunț care să cuprindă toate genurile de vorbire orală și scrisă” [9, p. 251].

Înainte de a aborda raportul dialog – monolog, vom expune, sub forma unor teze, contribuțiile principale ale metalingvisticii textului la elucidarea conceptului general de *enunț* prin diferențierea lui de conceptul *propoziție*.

1. Principala trăsătură constitutivă a enunțului ca unitate a comunicării dialogice este legătura insolubilă cu subiectul vorbirii – autorul lui. Trăsătura constitutivă și definitorie a propoziției nu este subiectul vorbirii, nici subiectul gramatical, nici cel logic, ci predicativitatea, ca și în propoziția logică (logos *apophanticos*, cum a definit-o Aristotel), a cărei modificare este și cu care se mai confundă în „gramatica logistică”

[5, p. 225-281], mai ales atunci când subiectul vorbirii este confundat cu subiectul gramatical exprimat prin pronumele personale.

Din această distincție decurg altele, începând cu definiția acestor două unități ca întreguri care au început și sfârșit.

2. Legătura enunțului cu subiectul vorbirii permite delimitarea granițelor enunțului conform unui criteriu cert – schimbarea subiecților vorbirii: un enunț începe acolo unde sfârșește enunțul subiectului vorbitor anterior și sfârșește unde începe enunțul subiectului următor.

Acest criteriu capătă o deosebită importanță metodologică în analiza textului narativ, care adeseori este încă tratat în tradiția stilisticii tradiționale ce operează o disecție a lui în două forme diferite: „narațiune și dialog”, prima noțiune fiind identificată cu discursul monologic direct al autorului (sau al substituenților săi: „naratorul fictiv”, „autorul secundar” sau „personajul narant”), iar a doua, cu „dialogul dramatic” care „mimează dialogul oral” între interlocutori reali [6, p. 793]. În textul literar însă, aceste două modalități se prezintă sub diverse forme de interferență, interpătrundere reciprocă: „dialogul disimulat specific românesc”, „construcții stilistice hibride”, „zone speciale ale vorbirii personajelor” ș.a., care dialogizează structura internă a narațiunii în diferite moduri de organizare compozițional-stilistică a ei, fără ca enunțurile-replici ale subiecților vorbirii să fie marcate prin anumite semne gramaticale și compoziționale (linia de dialog, alineatul, două puncte, ghilimele, majuscule), nici subiecții enunțării, prin nume sau pronume. Aceste construcții sunt adeseori citite și interpretate din punct de vedere formal ca enunț cvazimonologic al unui singur subiect vorbitor. O problemă specifică în acest sens prezintă narațiunea autobiografică în care, autorul și personajul fiind aceeași persoană biografică, se produce dedublarea eului astfel încât prin același „eu” narează eu-autorul și vorbește eu-personajul, cuvântul propriu al unuia și cuvântul străin al altuia interferându-se în structura bipolară „intraatomică” a unui singur „cuvânt împreună” (C. Noica) sau a „cuvântului bivoc” [12, p. 6-54].

3. Legătura indisolubilă dintre enunț și subiectul vorbitor nu este una de ordin formal sintactic. Marcarea granițelor dintre enunțuri prin schimbarea subiectului vorbirii vizează, înainte de toate, conținutul enunțului. Între începutul și sfârșitul enunțului (*dixi*), pe de o parte, începutul și sfârșitul propoziției (*punctum*), pe de altă parte, se găsesc două conținuturi calitativ diferite: unul de *sens* și, respectiv, altul de *semnificație*. În lingvistica structurală și în stilistica lingvistică aceste două noțiuni nu se diferențiază clar și sunt utilizate mai frecvent ca sinonime. În metalingvistică și în lingvistica integrală diferențierea lor are o importanță principală pentru clarificarea raportului dintre *enunț* și *propoziție*. Promovând și dezvoltând distincția dintre *logos semanticos* și *logos apophanticos*, E. Coșeriu relevă permanent necesitatea de a deosebi „faptele de discurs” și „faptele de structură a limbii”, „semantica sensului” și „semantica semnificației” care se găsesc în planuri diferite ale limbajului. Semnificația definește semanticitatea limbajului. Sensul se găsește numai în discurs și în text [13, p. 136-138].

În metalingvistică conținutul sensului a fost precizat prin corelarea lui cu *valoarea* (*evaluarea*), respectiv a funcției semnificante cu funcția axiologică a cuvântului-enunț

[14, p. 153-161]. Sensul nu este o actualizare a conținutului de semnificații al cuvântului și propoziției, ci el se produce în afara sistemului limbii, în procesul comunicării intersubiectuale într-un anumit orizont axiologic, într-un context cronotopic al unei ierarhii de valori culturale aflate într-o continuă schimbare și devenire, proces în care și semnificația generală a cuvintelor se schimbă și se individualizează, ele devenind elemente constitutive ale conținutului de sens al enunțului concret. În text sensul și semnificația sunt inseparabile. Comunicarea intersubiectuală nu este posibilă decât în baza identității semnificației comune a „cuvântului neutru”. „Neutralitatea ideologică a semnului verbal” [15, p. 13-19] care, tocmai pentru că nu poate fi acaparat totalmente de nicio ideologie, oricât de monologistă și totalitaristă s-ar dovedi aceasta, poate fi expresia oricărei ideologii și mijlocii dialogul dintre ideologiile cele mai opuse. Cuvântul-semnificat din dicționar în procesul comunicării mi se prezintă sub trei aspecte diferite și totodată inseparabile, ca trei fațete ale cuvântului întreg: cuvântul neutru, cuvântul străin al celuilalt și cuvântul meu propriu prin care exprim poziția mea ideologic-axiologică în raport cu a celuilalt [9, p. 268].

În propoziție ca unitate de semnificație constituită prin relații sintactice între cuvinte neutre nu pot să existe *cuvânt propriu* și *cuvânt străin*, cuvinte cu sensuri opuse, ceea ce ar perturba comunicarea, căci prima condiție minimă a ei este să ne referim la același lucru atunci, și mai ales atunci, când avem atitudini axiologice și idei diferite despre obiectul comunicării, atribuind cuvântului semnificat sensuri ideologice opuse, care pot fi ambele adevărate, întrucât au origine obiectivă în diferite contexte sociale, cultural-valorice reale, adică în orizonturi axiologice diferite dintr-o societate în continuă devenire istorică.

4. În raportul dintre semnificația și sensul cuvântului în enunț își găsește expresie verbală dualitatea ireductibilă a ființei lumii, a omului și a limbajului său. Cum se știe încă de la Heraclit și Parmenide, ființa nu poate fi cunoscută doar pe principiul identității, mereu aceeași, sau numai pe principiul alterității, a apelor curgătoare în care nu se poate intra a doua oară. Cunoașterea nu e posibilă fără recunoașterea întregului, dar nici nu se poate limita la recunoașterea identității lui, căci făcând abstracție de schimbările reale ale obiectului, vom primi „săgeata lui Zenon” care nu poate să zboare. „Antinomiile limbii care își dau întâlnire în conceptul de propoziție” [16, p. 69] își au originile în modul de a concepe obiectul cunoașterii în general, obiectul lingvistic în particular: nici numai ca identitate sincronică, anistorică, nici numai ca alteritate mereu schimbătoare, evidentă dar incognoscibilă, din perspectiva epistemologică a „științei generalului”, ci doar ca unitate dialectică a contrariilor identitate-alteritate, deci ca „unitate în devenire”. Acest principiu fusese formulat de G. Ibrăileanu referitor la complexitatea contradictorie și dinamică a personajului romanesc, ca imagine a „omului complet”; această imagine ne permite să recunoaștem în Natașa lui Tolstoi sau în Olguța lui Ionel Teodoreanu aceeași ființă și totuși mereu alta [17, p. 110-112]. Și Bahtin relevă că tema specială a studiului său despre rolul istoric al Bildungsromanului în dezvoltarea realismului este „imaginea omului care devine” [9, p. 198]. *Devenirea* este conceptul fundamental și în lingvistica integrală a lui Eugen Coșeriu pentru care obiectul lingvistic principal nu este limba-*ergon*, ci limba în continuă devenire istorică prin acte de creație individuală a vorbitorilor

ei în convorbirea lor dialogică. În limba reală, istorică, avem omogenitate, dar avem și devenire. Limba nu este un sistem produs definitiv, ci producere a sistemului, de aceea nu există și nici nu poate exista o descriere completă a sistemului vreunei limbi vii. Coșeriu relevă că trebuie luat totdeauna în considerare „faptul esențial că limbile istorice nu se fac o dată pentru totdeauna, ci sunt create și re-create continuu de către subiecții vorbitori prin actele de vorbire” [5, p. 263].

5. În lumina acestui principiu al devenirii apare mai clară deosebirea conceptuală esențială dintre noțiunile propoziție și enunț. Dacă prima, ca unitate a sistemului static, este închisă între începutul și sfârșitul ei, enunțul, dimpotrivă, nu există ca un singur enunț izolat, nici ca primul, nici ca ultimul enunț, ci doar „între” (*Zwischen* e conceptul fundamental al dialogismului lui Buber, preluat și dezvoltat de Bahtin) enunțuri, ca o verigă intermediară în lanțul de enunțuri, ca replici ale dialogului infinit. De aceea începutul și sfârșitul enunțului definesc alte două trăsături constitutive și interdependente ale conținutului său – *responsivitatea* și *adresativitatea*. Ca verigă între două enunțuri, el răspunde la întrebarea enunțului anterior deja rostit și adresează o nouă întrebare către enunțul următor, nerostit, pe care-l anticipează și îl provoacă. Astfel spre deosebire de propoziție, care este o structură bidimensională (*cuvânt-obiect*), enunțul este una tridimensională, el exprimând o triplă relație: 1) cu obiectul comunicării; 2) cu subiectul autor și 3) cu enunțul altui subiect.

6. Structura inelară de întrebare-răspuns este postulată și în hermeneutica ontologică: orice propoziție afirmativă dintr-un text nu poate fi înțeleasă, relevă Gadamer, decât prin cunoașterea întrebării altei propoziții la care ea răspunde; acesta este unul din principiile de bază ale „cercului hermeneutic” în ontologia fundamentală a lui Heidegger, care a fundamentat „întâietatea ontologică a întrebării” [18, p. 30-32]. Contribuția dialogistică a metalingvisticii enunțului constă în relevarea faptului existențial că întrebarea și răspunsul se nasc și interacționează nu în conștiința, unică și închisă în sine, a unui singur subiect cognitiv, ca în „dialogurile” formal-compoziționale ale discursului filosofic monologic, ci între doi subiecți reali ai comunicării existențiale: „cel care întreabă și cel care răspunde au cronotopi individuali diferiți” [9, p. 371], adică se află și în două universuri axiologice diferite: *eu* și *altul*. Eu răspund la întrebarea altuia și aștept răspunsul altuia. Cuvântul este o scenă pe care se joacă „drama în care participă trei protagoniști” [9, p. 301]. Tocmai pentru că ei au existat și există pe scena istorică reală, eu îi pot interioriza, imagina și dezvolta în conștiința și fantezia mea, ca în „dialogul morților” (Lucian) sau ca în „monologul dialogizat” a lui Raskolnikov, în mintea căruia reverberează ecouri ale convorbirilor sale reale cu alte personaje, aceste ecouri prelungindu-se în convorbirile lui închipuite, iar acestea apoi se transformă în dialoguri reale. Subiectul romanului dostoievskian, conchide Bahtin, este o întrepătrundere a dialogurilor într-un continuu „mare dialog” – romanul în întregul lui – care se interiorizează în dialoguri închipuite și se exteriorizează în dialoguri reale, între toate personajele, formând arcuri arhitectonice supradiegetice (*надсюжетные*) ce se sprijină pe triade dialogice între personaje care nu dialoghează nemijlocit între ele în situații evenimentțiale ale subiectului. Așa sunt, de exemplu, convorbirile lui Ivan Karamazov

cu Smerdeakov, pe de o parte, și cele cu Alioșa Karamazov, pe de altă parte, aceștia fiind alți doi antagoniști reali ce se ciocnesc doar pe scena conștiinței dedublate a lui Ivan, tema dialogurilor reale fiind apoi dezvoltată în dialogul lui închipuit cu diavolul, dublul său care reprezintă o proiecție interioară a ceea ce Buber a numit „coșmarul lui Acela”. Căutarea chinuitoare a răspunsului la propriile „ultimele întrebări” se desfășoară dramatic printr-o oscilare între enunțurile opuse ale celor doi antagoniști într-un câmp semantic polarizat în care fiecare cuvânt-enunț devine bivoc, dublu orientat către obiectul său și către cuvântul altuia despre același obiect [8, p. 355-377].

7. Fiecare enunț se naște din relația dialogică răspuns-întrebare cu un enunț anterior și se dezvoltă în relația întrebare-răspuns cu enunțul ulterior. Această triadă dialogică nu este doar o formă compozițională exterioară, ci una „arhitectonică”, existențial-constitutivă, crearea conținutului enunțului fiind triplu determinată: de unitatea tematică a obiectului; de voința, intenția și concepția comunicativă a subiectului vorbirii; de către cuvântul-răspuns al celui alt subiect interlocutor, răspuns anticipat, așteptat cu speranță sau cu teamă, provocat sau contestat.

8. Faptul că enunțul este o triplă raportare către obiectul – lucru semnificat și către valoarea lucrului pentru noi, care nu este „lucrul virgin” numit pentru prima dată de către „biblicul Adam” [9, p. 274], ci lucrul deja exprimat prin cuvântul rostuitor al altuia („în fiecare cuvânt răsună ecouri seculare”, cum observase încă Schleiermacher), astfel încât cuvântul meu rostuitor se întâlnește, în chiar miezul obiectului comunicării, cu „contracuvântul” rostuitor al antevorbitorului, acest fapt face ca în semantica semnificației „cuvântului neutru” să se producă o polarizare și o tensiune expresivă comparabilă, după Voloșinov, cu aceea din câmpul electromagnetic dintre doi poli cu încărcături opuse: cu cât crește diferența încărcăturilor electrice cu atât luminează mai viu becul electric, adică se produce „iluminarea existențială” (K. Jaspers) a *dialogității* profunde a ființei lumii, omului și logosului său. Această tensiune axiologic-emoțională din structura bipolară intrinsecă a cuvântului determină o altă trăsătură specifică a enunțului – intonația expresivă – mult mai variabilă și individualizată în comparație cu intonația gramaticală a propoziției, diferențiată doar după tipuri generale de construire sintactică și prozodică.

9. Enunțul este un act de creație individuală a subiectului vorbirii, dar nu este creație *ex nihilo*, ci se naște în forma expresivă a unui anume gen de discurs oral sau scris. În raporturile de condiționare și acțiune reciprocă dintre gen și enunț se rezolvă antinomiile social/individual, obiectiv/ subiectiv, extrinsec/intrinsec ș.a. în procesul devenirii istorice a limbajelor unei limbi.

În concluzie: dacă în discurs (text) propoziția devine enunțul unui subiect-autor, conținutul ei de semnificație se „electrizează”, polarizându-se axiologic, și devine continut de sens; dacă enunțul este extras din contextul comunicării dialogice și transferat în sistemul gramatical al limbii ca o „structură lingvistică”, raporturile dialogice tensionale dintre *cuvântul propriu* și *cuvântul străin* se neutralizează, se depersonalizează și devin relații obiectual-semantice dintre cuvinte neutre în contextul „semanticii semnificației” a „cuvântului nimănu”, a „propoziției abstracte” [16, p. 72]. De la aceasta nu se vede

o cale de reîntoarcere la enunțul concret, care nu este totuși „enunț ilustrativ”. Dintr-o succesiune de propoziții abstracte nu poate rezulta decât un text abstract, o „ficțiune teoretică” (M. Bahtin) a gândirii abstractizante a terțului neimplicat în dialog, situat într-un „punct arhimedic” imaginar (K. Jaspers), un text fără autor, fără gen, fără o structură cronospațială și compozițional stilistică individuală, adică un text inexistent, căci există numai lucruri individuale la care cunoașterea trebuie să se întoarcă mereu. Apelul lui Husserl – „înapoi către lucrurile înseși” – rămâne totdeauna actual. Schisma filologică în teoria textului nu va putea fi depășită dacă vom continua să mergem pe cele două căi „urmate separat” [15, p. 44] de lingvistica limbii ergon a „obiectivismului abstract” și de lingvistica vorbirii a „subiectivismului individualist” [15, p. 46-65], dacă vom continua să neglijăm existența unei „a treia căi” pe care Martin Buber a definit-o ca „sferă a lui Între (Zwischen)” în care „omul între oameni” (C. Petrescu) descoperă în „situații dialogice elementare” ale vieții sale de fiecare zi adevărul că „faptul fundamental al existenței umane” este „întâlnirea omului cu omul” [20, p. 230-231]. Este acea „logosferă” specifică a dialogului [9, p. 338] în care s-a format concepția dialogică a ființei omului ca întreg și a cuvântului său întreg – „cuvânt împreună al rostirii rostuitoare” (C. Noica). Această a treia cale, cea a dialogului interuman și interpersonal, a fost croită, încă din anii '20 ai sec. XX, și în știința limbajului. În baza concepției dialogice a comunicării verbale au fost elaborate două mari proiecte de întregire a științei limbajului – metalingvistica și lingvistica integrală – în care au fost create premisele ontologice, epistemologice și teoretico-metodologice ale unei convergențe interdisciplinare efective în cercetarea formelor interioare ale creației verbale a omului – enunțurile orale și scrise, adică textele.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a III-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic, 2009.
2. Seche Luiza, Seche Mircea. *Dicționarul de sinonime al limbii române*. – București: Editura Academiei RSR, 1982.
3. Constantin Noica. *Meditații introductive asupra lui Heidegger*. În: Heidegger, M. *Originea operei de artă*. Trad. și note Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu. – București: Humanitas, 1995.
4. E. Coșeriu: „Știința este o formă de împărtășenie...” Un interviu de M. Șleahțișchi, Gh. Popa și N. Leahu. În: *Semn*, anul VI, nr. 3-4, 2003.
5. Coșeriu E. *Omul și limbajul său*. Iași, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, 2009.
6. *Gramatica limbii române. II. Enunțul*. – București, Editura Academiei Române, 2005.

7. Coșeriu, E. *Filosofia limbajului*. În: *Prelegeri și conferințe* (1992-1993). – Iași: Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, 1993.
8. Bahtin M. *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Iiescu. Prefață de Marian Vasile. – București: Univers, 1982.
9. Бахтин М. М. *Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство, 1979.
10. Einstein A. *Cum văd eu lumea. O antologie*. Selecția textelor: M. Flonta, I. Pârvu. Trad. M. Flonta, I. Pârvu, D. Stoianovici. Note și postfață de M. Flonta. – București: Humanitas, 1992.
11. *Dialog și libertate*. Eseuri în onoarea lui Mihai Șora (Coordonatori: Sorin Antohi și Alexandru Crăițoiu) – București: Nemira, 1997.
12. Gavrilov Anatol. *Mihail Bahtin: dialogismul intern al omului și „cuvântul bivoc”*. În: *Criterii de științificitate a terminologiei literare...* – Chișinău, 2007.
13. *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugen Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1996.
14. Gavrilov, Anatol. *Semnificație, sens și valoare în dialogismul lui Bahtin*. În: *Filologia modernă: realizări și perspective în context european* (ed. a II-ua). Semiotica și hermeneutica textului. Coord.: Aliona Grati, Inga Ciobanu. Chișinău, 2009.
15. Волошинов, В. Н. *Марксизм и философия языка*. Ленинград, Прибой, 1930.
16. Ețcu, Ion. *Unele considerații cu privire la conceptul de propoziție*. În: „Revistă de lingvistică și știință literară”, nr. 3, 1995.
17. Gavrilov, Anatol. *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratiformă a operei literare*. Chișinău, CEP USM, 2006.
18. Heidegger Martin. *Ființa și timp*. Traducere: Dorin Tîlincă. Note: Dorin Tîlincă, Mircea Arman. – București: Ed. Jurnalul literar, 1994.
19. Bahtin, M. M. *Problemele poeziei lui Dostoievski*. București, Ed. Univers, 1970.
20. Бубер Мартин. *Проблема человека*. В: Бубер. *Два образа веры*. Пер. с нем. под редакцией П. С. Гуревича, С. Я. Левит, С. В. Лезова. – Москва: «Республика», 1995.

ION CIOCANU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

FENOMENUL ROMANESC AURELIU BUSUIOC

Abstract. From his very first novel, *Alone in Front of Love (Singur în fața dragostei)*, from 1966, Aureliu Busuioc showed a reliable intuition of novel's specificity as a highly epical distinctive structure. Besides masterly designed and interestingly sketched characters, Radu Negrescu and Viorica Vrabie, his work put in front the reader two ways of being human, two distinct views on life. Such an adequate understanding of the novel is characteristic of the author's other works as well, especially for those entitled *Uncle from Paris (1973)* and *Prowlers' Chronicle (2006)*. In 2011 the writer published an exciting love story – *And it was night...* – which, despite the topic somewhat intimate and personal, deserves the subtitle of a novel due to the author's wide opening to some key issues of human existence. This study is an attempt to cover the whole contribution of the writer in the field of the novel.

Keywords: novel, analysis, synthesis, artistic skills, character, conflict, retrospective, talent.

Poet liric și umorist-satiric, autor de cărți incitante pentru copii, nuvelist lesne remarcabil printre cultivatorii genului, Aureliu Busuioc s-a afirmat plenar prin multa sa producție romanească, lăsând ușor în urmă pe cei mai fideli romancierii din generația sa: Ion C. Ciobanu, Ion Druță, Vladimir Beșleagă și Mihail Gh. Cibotaru, concurând activ cu mai tinerii confrăți prozatori Nicolae Esinencu, Dumitru Matcovschi și cu încă mai tinerii Nicolae Popa, Ghenadie Postolache, Savatie Baștovoi, Dumitru Crudu ș.a. Totuși nu l-am considera fenomen romanesc numai pentru că s-ar adevăra superior lui Ion C. Ciobanu cel din romanul „Podurile”, acesta tributar într-o anumită măsură postulatelor realist-socialiste, sau egal – în unele privințe – lui Vladimir Beșleagă cel din „Zbor frânt” și „Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine”. Spusa noastră din urmă nu va să „șteargă” deosebirile principiale dintre romancierii pomeniți și nu atentează la autenticitatea fiecăruia și, principalul, nu-i egalează din punctul de vedere al originalității gândirii și expresiei literar-artistice. Ion Druță, de exemplu, a avut curajul să prezinte, în *Povara bunătății noastre*, un ostaș rus, Nicolai, dând ușor de înțeles că gospodăriile colective din patria sa nu sunt tocmai așa cum se aștepta să fie ele, dar – pe de altă parte – procedează în stilul tuturor scriitorilor realist-socialiști în cazul personajelor pentru care nu exista o onoare mai mare decât să găzduiască cel puțin pe câteva zile un venit de la răsărit. În *Biserica Albă* a cutezat s-o preamărească pe Ecaterina cea Mică, o simplă țarancă moldoveancă purtând grijă de bisericuța satului și de niște copilași nevoiași, dar prezentând-o în culori ademenitoare și pe Ecaterina cea Mare, țarina Rusiei, ca, de altfel, și pe nu mai puțin magnificul general Grigori Potiomkin.

Sunt amănunte și detalii corelate cu realitatea concret-istorică abordată, dar contează faptul însuși al selectării lor pentru romanul nominalizat și al prezentării lor prin prisma unei simpatii rău drapate. Poate să pară prea puțin elocvente în aceeași ordine de idei numele de personaje pozitive Pavel Rusu din *Păsările tinereții noastre* sau Maria Moscalu din *Clopotnița*, dar și Rusu și Moscalu nu sunt nume lipsite de o anumită relevanță sub aspectul aceleiași simpatii.

A avut unele „poticneli” de această natură și Aureliu Busuioc în câteva luări de cuvânt publicistice, dar atitudinea ironică, alteori autoironică i-a salvat verticalitatea pe care n-avem dreptul să nu i-o prețuim. Am putea spune – în legătură cu romanele lui – că mai mult a „cochetat” cu o seamă de lucrări epice tributare „metodei de creație” realist-socialiste, ca „La Floreni” sau „Bujoreni” de Lev Barschi, „Lasă vântul să mă bată...” de Ana Lupan, „Mărțișoare” de Raisa Lungu-Ploaie, „Semne bune anul are...” de Gheorghe Madan, în care tineri și tinere, absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior, se întorceau la țară și, găsind acolo directori de școală ori lucrători medicali retrograzi sau corupți, se încadrau „cu trup și suflet” în lupta necruțătoare împotriva acestora până obțineau victoria jinduită. Dar, în primul rând, Busuioc nu le-a nominalizat în niciun fel, nici în vreo intervenție publicistică. S-ar putea spune chiar că nu le-a vizat sau că nici nu le-a citit.

Domnia Sa a procedat în mod propriu-zis literar: a scris fără să fi avut vreo intenție „critico-literară”. Doar că și personajul romanului său *Singur în fața dragostei*, proaspăt absolvent al universității, fără scopul de a opera schimbări radicale, în așteptarea „marelui semnal” care întârzia să-i vină de la Academie, nimerește în școala din Recea-Veche, exact ca Vladimir Stejărescu, protagonistul romanului *Semne bune anul are...* de Gheorghe Madan. Atât că Radu Negrescu (nume independent de stejar, fier, oțel și de alte asemenea materiale durabile și înălțătoare) nu-și propune să revoluționeze starea de lucruri din școală, să-l detroneze pe directorul obtuz, să-i dea la brazdă pe inspectorii mitomani, să le țină lecții de etică și de pedagogie colegilor profesori. Personajul busuiocian acționează cu o calmitate obișnuită în școală și în sat, unde domnesc în voie lăncezeala, ignoranța, lipsa de inițiativă. Scriitorul îl prezintă în ipostaza lui de observator ironic și chiar sarcastic al vieții, în relații absolut ordinare și firești cu profesorii și cu țărani, exprimându-și atitudinea prin replici spontane și pline de haz. Nu fără temei a fost considerat „antierou”, „erou de fațetă”, iar stilul romanului s-a învrednicit de numirea „stil fațetios” (Vasile Coroban, *Studii. Eseuri. Recenzii*, Chișinău, Editura Cartea moldovenească, 1968, p. 202, 203, 205). Într-o narațiune fără precedent în proza est-pruteană de până atunci, Aureliu Busuioc lua în zeflema practica vicioasă a scriitorilor nominalizați mai devreme de a prezenta personaje stăpânite de un entuziasm debordant, angajate într-o luptă neîmpăcată cu neajunsurile și greutățile vieții și cu metehnele morale ale celor din jur. Se crease o schemă simplistă a activității pedagogului tânăr între colegi rămași străini de înnoirile timpului, a personajului atoateînțelegător și atoateînvingător până la urmă, altfel zis – a unei realități deformate și a unei proze ridicole, mincinoase, șablonarde. Tocmai în opunere cu acest soi de proze, romanul busuiocian și-a dovedit actualitatea și, în cele din urmă, eficiența. „Romanul *Singur în fața dragostei* dă o lovitură destul de serioasă unor scheme literare rupte de realitate; romanul e interesant prin faptul

că autorul nu-și face chipuri cioplite, zugerând pe ele virtuți idilice abstracte, pentru ca să bată mătâni în fața lor, ci privește mai real, mai obiectiv la lucruri și la oameni”, a constatat la timpul său același critic la care ne-am mai referit (Vasile Coroban, *Romanul moldovenesc contemporan*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1969, p. 227-228).

Adoptând o conduită de histrion, Radu Negrescu își permite replici ascuțite despre mediul în care activează și chiar despre sine însuși, autoironizându-se. El joacă rolul bufonului din comedii de odinioară, ai căror autori – sub masca voioșiei, a glumei și a observației jucolare – spun adevăruri supărătoare. Tocmai prin aceasta s-a impus atenției publicului cititor de la 1966 (și de mai târziu) romanul lui Aureliu Busuioc, prin vestejirea necruțătoare a multor neajunsuri din domeniul învățământului, din viața spirituală a intelectualilor timpului. Parodie (la romanele schematică și mincinoasă, nominalizată mai devreme), *Singur în fața dragostei* este o fațetă, scriere cu intenții satirico-umoristice și polemice, în care elementele realiste (și, uneori, naturaliste) sunt împinse uneori până la limita verosimilului, fără să treacă însă în fantastic, și – totodată – o parabolă amuzantă despre oameni și realități, a cărei lectură n-a încetat să fie savuroasă și în prezent.

Prea bine, dar orice nivel atins – în literatură ca și în alte domenii – se cere confirmat și consolidat prin alte niveluri, eventual mai solide, mai înalte. După cum a fost – în biografia de creație a lui Aureliu Busuioc – romanul *Unchiul din Paris* (1978). Spre deosebire de *Singur în fața dragostei*, acesta a fost mediatizat mai puțin. Noi personal l-am analizat în 1977, într-un articol inserat în cartea noastră „Dialog continuu”, și nu revenim decât fugitiv la faptul că alegerea drept protagonist al acestei scrieri a unui fost ilegalist basarabean, luptător în rândurile republicanilor spanioli, este deosebit de îmbucurător printr-o expresie artistică originală, în măsură să rețină pentru mult timp atenția cititorului. Prezentarea – de către unchiul Alexandru Stanca însuși – a faptelor eroice ale protagonistului romanului e pândită în mod obiectiv de o anumită exagerare a realității, drept care scriitorul recurge la un alt personaj foarte activ și deosebit de pitoresc – studentul Richi, alteori – Rică (de la Andrei? sau poate totuși de la Aurel încât l-am putea confunda cu ... autorul însuși?). Acesta e un sceptic și chiar cinic incorigibil în reacțiile sale la entuziasmul și încântarea unchiului revenit pe meleagul natal, din capitala Franței capitaliste. Pitoresc și memorabil, studentul Richi generează o atmosferă realistă, contrară celei romantice, aceasta constituindu-se din istorisirile lui Alexandru Stanca despre luptele din Spania anilor '30 și din comentariile acestuia referitoare la realizările altădată inimaginabile ale basarabenilor, inclusiv în domeniul complexurilor de porcine... Pe parcursul conversației unchiului cu foștii camarazi de luptă, Alexandru Stanca are „impertinența” de a-i descoase pe unii descalificați între timp până ajunseseră simpli comercianți de porcine, totalmente străini de idealurile pe care nu le poate uita Stanca. Drept exemplu cităm aici dialogul unchiului cu „simplul contabil” Ion Roman. „– Se tem oamenii unii de alții, Alecule, și se urăsc. Nu pot împărți lumea! Iaca, ai fost tu în Spania, ai luptat pentru niște străini; în Franța zici c-ai luptat, ei și? Ce, s-a schimbat ceva? Stai, ascultă-mă! Te-a mulțumit cineva? Ți-a pus cineva monument? Cu ce-ai ajuns tu la bătrânețe? Nici casă, nici țară, nici copii, nici un colțisor unde să-ți pui capul... Stai! ... Și toate numai pentru că oamenii sunt răi, egoiști! Trebuie să urla

ca lupul, așa poate mai faci ceva! Eu am înțeles treaba asta demult, și mă știi, nu eram mai rău decât tine și decât alții! ...

– De unde ai scos, Ioane, filozofia asta? Într-adevăr, parcă te știam mai altfel!

Contabilul pufnește:

– De unde, de unde... Din viață, de unde! Ce-am văzut eu din viața asta? Numai rău, din toate părțile și de la toți. Dar le-o plătesc și eu...

– Bine, Ioane, nu zic, poate-i fi având tu dreptate, n-am nici casă, nici masă, nici copii: de țară să nu vorbim: am țară și am avut-o întotdeauna, dar tu? Ai de toate, de ce să te înrăiești pe toată lumea, și-o fi făcut cineva vreun rău, dar chiar toți? (...) Măi Ioane, nu te mai recunosc! Ce-i cu tine?... Oare nu-ți amintești ce mizerie era prin părțile astea? Câtă sărăcie și foame! Și acum uite, tu poate te-ai obișnuit cu toate și nu le mai vezi, dar eu văd: gospodării ca la oameni, ori să luăm orașelul ăsta! Unde era? ...

Bătrânul Roman se uită la mine cu niște ochi, de parcă ar cântări să mă știe de-i pot fi martor:

– Mare minune, oraș! Dar *ce-i al meu?*

Se oprește de odată. Sufică greu, de parcă a tras la plug.

– Și-apoi despre asta-i vorba? Zi, despre asta vorbim noi?

Ce are gospodăria mea, lua-o-ar focul, ce au gospodăriile oamenilor cu ceea ce vorbim noi? Adică *ce vorbim...*

Unchiul își soarbe paharul cu vin încet, îl pune pe masă și-l ciocănește ușurel toba cu unghiile:

– Ai fost un om nobil, Ioane. În stare de gesturile cele mai...

Contabilul nu mai așteaptă sfârșitul frazei. Sare în picioare ca aruncat de-un resort:

– Tu să nu-mi spui mie așa lucruri, auzi! Să nu-mi vorbești așa ceva! N-ai dreptul! Tu *n-ai urcat un deal de patruzeci de ani cu crucea în spate! N-ai urcat! ...*" (sublinierile ne aparțin. – I. C.).

Dacă ar fi reușit să spună numai atât despre viața fostului revoluționar Ion Roman în anii de comunism, Aureliu Busuioc ar merita să fie prețuit. Or, întregul roman *Unchiul din Paris* este narat de un tânăr care ia mereu în zeflema mirarea și încântarea „capitalistului” care „îi împrumută bani lui Rockefeller”. Zice „unchiul”: „Îmi aminteam că acum vreo șaiszeci de ani jucam țurca pe locul unde-ați avut azi meciul. Era un maidan păcătos, și acum – poftim: orașel universitar! Bravo!” zeflemisește (pentru sine) Andrei-Richi: „Încă două, trei seansuri și încep să mă mândresc și eu că nu locuiesc la Paris!” Altă dată „unchiul” este șocat de vederea unui bloc impunător: „Să-ți spun drept, băiatule, nici prin gând nu-mi trecea să aflu așa oraș. Am lăsat un târg puturos, mărunț și mă întorc într-o capitală! Îmi vine așa să mă dau jos și să sărut mâinile tuturor trecătorilor... Râzi?...” Andrei-Richi (din nou în sinea sa): „De ce să râd? Zi, dacă vrei, opresc mașina și sărută-i sănătos pe toți. O să fie un spectacol!”

Prin astfel de comentarii, romanul *Unchiul din Paris* poate fi considerat un „spectacol” plin de haz și o parodie suculentă la obișnuința atât de puternică a literaturii realist-socialiste de a prezenta în chip liniar deosebirea dintre trecutul întunecat și prezentul luminos. După cum am mai avut ocazia să observăm, Andrei-Richi este personajul-

cheie al romanului, deoarece „făcându-l anume pe acest *ironic* incorrigibil narator al conținutului întregului roman, Aureliu Busuioc a creat o atmosferă realistă, alături de cea romantică (istorisirile lui Alexandru Stanca despre luptele din Spania și comentariile aceluiași personaj pe marginea întâlnirilor cu oamenii de treabă și a înnoirilor materiale ale meleagului natal), Andrei «descarcă» atmosfera romanului, nu-i permite să fie suprasaturată de seriozitate, de probleme complicate” (Ion Ciocanu, *Dialog continuu*, Chișinău, Editura Literatura artistică, 1977, p. 197-198).

Ca și *Singur în fața dragostei*, acest al doilea roman al lui Aureliu Busuioc a consolidat convingerea cititorilor că scriitorul a evitat în mod destoinic „capcanele” puse de ideologia comunistă în fața oamenilor de artă ai timpului.

Până la apariția romanului posttotalitar autorul nostru a realizat încă un roman nelipsit de valoare – *Local – ploii de scurtă durată* (1986) –, care însă este preponderent publicistic și nu strălucește prin personaje inedite și prin situații impresionante. Cu atât mai puțin nu avea prin ce păcătuia sub aspect propriu-zis ideologic „romanul” *Lătrând la lună* (1997), interesant ca exercițiu literar, ingenios, dar ... numai atât.

Or, Aureliu Busuioc reprezintă un adevărat fenomen în proza epică est-pruteană și prin faptul că și-a revenit foarte curând, în 1999 scoțând de sub tipar romanul *Pactizând cu diavolul*. Este o narațiune captivantă, marcată de episoade totalmente inedite, a destinului unui intelectual basarabean de la mijlocul secolului al XX-lea. Centre de triere a repatriaților din România descrisese anterior Ariadna Șalari în romanele sale *Labirintul* (1990) și *Venetica* (1998). Or, în afară de cadrul general – întoarcerea protagonistului romanului Mihai Olteanu din România și implicarea lui în realitatea Basarabiei „însorite, eliberate și înflorite” – totul în noul roman al lui Aureliu Busuioc poartă amprenta felului de a vedea lumea, de a o înțelege și de a o interpreta artistic al unui alt repatriat de odinioară și, evident, al unui alt maestru al cuvântului. Aureliu Busuioc adoptă și aici o scriitură dinamică, filmică am zice, întemeiată pe fixarea laconică a amănuntului, detaliului, gestului, replicii personajelor, însoțite de comentarii autoricești nu doar ironice, zeflemisitoare, dar și malițioase în multe cazuri. În chiar prima pagină îl vedem – ca aievea – pe acel „soldat mărunț, cu ochii oblici, într-o pufoaică pătată de ulei”, care – după ce privi câteva clipe în semiîntunericul vagonului ce trecuse proaspăt înființatul hotar – „scăpă printre dinți niște sunete ce puteau fi înțelese ca „sfobodnâi...”.

Repatriații ajunși dincoace de Prut „liberi” nu pot să nu se manifeste în toată „libertatea” oferită de Puterea Sovietică prin *obligarea* lor de a se întoarce în... patrie. Unul dintre aceștia, Vasiliu Vasilevici („așa insistase să fie numit”) „se trântise în fața noii deschizături spre lume și strigă cât îl puteau ține bojocii: „«Bine te-am găsit de-a doilea oară, Patrie!»”

Prin amănuntul pitoresc „de-a doilea oară” basarabeanul rusificat iremediabil („Vasiliu Vasilevici”) este recognoscibil mai ușor decât din pagini întregi de acțiuni ordinare, neconcludente.

Sau iat-o pe văduva bătrână a unui preot, cântăreață de operă din Kiev, măritată în timpul războiului cu un colonel român și vorbind o română aproape perfectă („Ah, ce viață am avut! La Sibiu, în centru... Când se întorcea seara de la cazarmă, mă găsea întotdeauna goală sub masa din bucătărie sau din salon și se repezea ca un nebun la mine, nici nu-și scotea vestonul...”).

În centrul romanului se află naratorul însuși, Mihai Olteanu, pornit în Basarabia în căutarea părinților și surorilor ridicați de sovietici încă de acolo, din apropierea Iugoslaviei, și de la care nu primea nicio veste.

În 1940 familia Olteanu se evacuasă peste Prut de teama bolșevicilor și a Siberiei. Tatăl și ai săi intuiseră just ce-i aștepta în Basarabia natală și trecuseră în România, sperând să fie protejați. Or, basarabienii n-au fost cruțați și protejați nici de organele puterii de peste Prut, căzute sub dictatura diabolică a aceleiași Rusii bolșevice. Acum Mihai se străduia „să se gândească la familie cât mai rar, cei doi ani de despărțire ori, mai bine zis, de necunoscut nu estompaseră cât de cât icoana celor dragi, dar de fiecare dată când și-i amintea, mai ales pe Anișoara, mezina cea răsfățată, simțea un nod în gât. Iar imaginația începea să-i construiască cele mai oribile scene...”. Până află de la maiorul rus Rosomahov că ai săi „trăiau”.

De aici încolo Mihai Olteanu începe a trăi nu numai în sinea sa, dar și în afara sufletului chinuit de lipsa de vești de la ai săi. Chiar aducerile-aminte ale personajului au capacitatea de a reconstitui atmosfera timpului și locului, de a-l face pe cititor să simtă o realitate satanică. Ghearele Kremlinului ajungeau fără greutate și în România: „... În vară se operaseră arestări masive printre studenții clujeni, facultatea era aproape distrusă, epurarea indizerabililor din rândul cadrelor didactice luase amploare, erau catedre la care locul somităților îl ocupaseră laboranți anonimi dați cu noul regim... Desființarea catedrei de genetică și punerea în disponibilitate a unor profesori cunoscuți și apreciați îi dădeau de gândit...”.

Odată coborât din tren în gara „marelui oraș de destinație” (înțelegem că e vorba de Chișinău), Mihai Olteanu se prezintă ca o imagine obiectivă a scriitorului însuși, îndatorat – prin viața sa și a concetățenilor săi trecuți prin calvarul deportărilor staliniste – să spună adevărul crunt despre timpurile trăite, adevăr care – conform naratorului – „lipsește cu desăvârșire în paginile pline de limonadă ale celor chemați să fie cronicari ai timpului și lucrărilor noastre”.

Trecem peste afirmația citată la urmă, ca să spunem că autorul se achită de sarcina asumată cu talentul cunoscut și recunoscut încă din *Singur în fața dragostei* și *Unchiul din Paris*. Chișinăul imediat postbelic este evocat de prozator în modul ironic și zeflemisitor care continuă să fie modalitatea lui principală de a scrie, prin amănunte și detalii veridice și pitorești la nivel verbal, adică prin „Comitetul împlinitor orașenesc”, „Ministerul treburilor lăuntrice”, locotenentul „Gropa” („m-a corectat răspicat când am încercat odată să-i pronunț numele corect!”) și prin alte schimonosiri ale numelor și denumirilor traduse mecanic, literal din rusește ori rostite fără diftongii noștri autohtoni. Prozatorul își satisface plăcerea de a-și râde oarecum civilizată de anomalii lingvistice devenite normă îndată după război. Important este, înainte de toate, pitorescul personajelor de felul numitului deja Gropa, care se dovedește curând un fost coleg de liceu al lui Mihai Olteanu, destituit dintr-un motiv atât de răspândit începând cu „eliberarea” din 1944 – „un binevoitor trimisese la minister o scrisoare anonimă cu o fotografie de-a lui în uniformă de străjer. De prin clasa a treia sau a patra de liceu. Lucrurile n-au ajuns până la pușcărie, dar din partid și din minister fusese eliminat...”.

Bietul locotenent credea că, acceptând un nume ușor de pronunțat de către șefii săi ruși (Gropa în loc de românescul *Groapă*), se pune la adăpost și câștigă simpatia ocupanților, și scriitorul nu poate trece peste o atare modalitate a românilor moldoveni de a se da cu noua putere.

Caracterul ironic și zeflemisitor al scrisului lui Aureliu Busuioc se resimte și la nivelul conceperii și realizării altor personaje, cu mai mare pondere în țesătura noii sale opere. Bunăoară, locotenentul superior Krasnovski, funcționar la securitate, nelipsit de o anumită agerime a minții, de intuiție a felului de a fi al oamenilor, a psihologiei acestora, mai ales în cazurile în care alde Mihai Olteanu aveau a-și rezolva probleme vitale (reluarea contactului cu părinții și surorile deportate în Siberia), care deveneau practic irezolubile în afara susținerii din partea securității statului. Anume el, Krasnovski, reușește să-l manipuleze pe Olteanu până se simte liber să-i propună acestuia să semneze un act de colaborare cu organele de securitate, altfel zis – pactul cu diavolul, scos de autor în titlul romanului.

Un personaj imposibil de trecut sub tăcere este Neculai Moțoca, originar de peste Nistru, nelipsit de calități omenești, funcționar loial noului regim, drept care a ajuns redactor-șef al unui ziar important. Aureliu Busuioc își râde cu satisfacția ironistului înăscut, în același timp cu înțelegerea dreaptă a condițiilor în care a fost pus să activeze acest poet ratat, publicat însă fără vreo opreliște. Cât face numai acel carnet în care Moțoca trece orice cuvânt în legătură cu care comite greșeli!

Întreg romanul *Pactizând cu diavolul* este scris în cheie ironică, fie că autorul zeflemisește pe seama „treburilor lăuntrice”, fie că reproduce dialoguri moldo-rusești ale tinerilor (tip: „– Ha-ha! a prins să râdă. Era *a lu' un drug* de-al meu. – Da cei din comisie știu că *voenâe* au *ligote*).

– Cine? Ce au?

– Parcă nu știi că militarii au niște... niște...

– Înlesniri?

– Aha!...”), fie că prezintă personaje pitorești prin limbajul și vocabularul lor, ca unul „Paduti”, care nu e decât... *Păduche* etc.

Ceea ce nu înseamnă că Aureliu Busuioc sfidează în principiu expunerea publicistică a unor adevăruri, de fapt – a acelorași pe care le vizează prin amănunte, detalii și replici privind procesul comunicării într-o altă limbă decât româna care își revenise de-a binelea în Basarabia între 1918 și 1940. „Atacul masiv și arogant al tuturor mijloacelor de comunicare, absoluta majoritate a conducătorilor de toate rangurile (și a rudelor, bineînțeles!) aduși de aiurea, trecerea la un alfabet străin și impropriu, școala și bilingvismul, precum și totala lipsă de mândrie, fie ea provocată chiar de spaimă, a localnicilor au reușit extrem de repede să obțină ceea ce nu putuse obține o sută de ani de tiranie țaristă: deznaționalizarea...”.

Ba încă mai mult, scriitorul nu se limitează la ironie și zeflema, care până la urmă rămân doar mijloace și procedee de captare a atenției unei anumite părți de cititori și de „împănare” a textului cu elemente hăzoase, în stare să descrețească frunți și să relaxeze din când în când cititorul. Să-l relaxeze, mai ales, în contextul unor fapte și acțiuni grave, expresii ale unui dramatism și chiar tragism al vieții protagonistului romanului.

Aureliu Busuioc descrie o tentativă a lui Mihai Olteanu de a pleca la Kurgan, oraș siberian în care se aflau mama și cele trei surioare ale sale, tentativă sortită din start eșecului, deoarece, după cum avea să afle personajul mai târziu, Kurganul făcea parte dintr-o zonă interzisă pentru orice suflare omenească din afara ei.

Maltratat rău, Mihai Olteanu a intuit că „gustase” pe săturatele moarea securității, căreia încă nu-i răspunsese pozitiv la încercările lui Krasnovski de a-l racola.

Împletire de dramatism și tragism se dovedește și angajarea lui neașteptată, de către pomenitul deja Nicolai Moțoca, la ziarul „Patria sovietică”.

Probabil, nu necesită vreun comentariu special omorârea lui Mihai Olteanu, în final, din motive obscure, gest care se lasă lesne înțeles ca răspuns la șovăiala lui de a se lăsa racolat de organele de securitate. Tragedia aceasta este cu atât mai mare și mai regretabilă, cu cât protagonistul romanului se dovedise un spirit ales, un intelectual de marcă în proza est-pruteană, unul care în condiții normale ar fi atins performanțe. El este un personaj principial nou, anume prin calitățile intelectuale și prin modalitățile propriu-zis literare la care apelează scriitorul în procesul dezvăluirii acestora. Citim cu plăcere și totodată cu durere scrisorile mamei și ale surorilor lui Mihai Olteanu, străbătute de simțăminte materne și frățești, iar mai presus de toate – impregnate de adevărul groaznic despre viața celor ce au înfundat Siberia fără să fi avut vreo vină. Ne pomenim la un moment dat privitori ai câtorva „filme”, ca procedee originale de rememorare de către scriitor a realității obiective. Stilul autorului include mereu ironia și autoironia, luarea peste picior, zeflemeaua, gluma și toate acestea fără să vină în contradicție cu sarcina de a pune în lumină destinul dureros de complicat al basarabeanului la mijlocul secolului al XX-lea.

Un procedeu de creație, principalul în acest roman, este citarea „caietelor” rămase, chipurile, de la Mihai Olteanu, căruia, după toate probabilitățile, securitatea îi „organizase” o strangulare neașteptată și, desigur, nemotivată; de fapt, securitatea avea motive foarte serioase pentru a-l nimici, mai ales după ce el se apropiase intim de Elvira, victimă și ea a aceleiași securități.

Așa se face că romanul *Pactizând cu diavolul* este în ultimă instanță o dezbatere foarte serioasă a câtorva aspecte deosebit de dureroase ale realității basarabene imediat postbelice. Farmecul lui rezidă în colaborarea intimă dintre personaje și dezinvoltura cu care este scris întregul text, în pitorescul, veridicitatea și autenticitatea personajelor, monologurilor, dialogurilor și „filmelor”, toate marcate de dramatismul și tragismul existenței pe această palmă de pământ blestemat de Dumnezeu. Nu putem rezista, aici, ispitei de a cita un fragment arhigrăitor pentru epoca în care s-au întâmplat lucrurile și care aruncă multă și clară lumină asupra situației în care s-au pomenit basarabenii întorși în chip criminal din România pentru a fi „judecați” după legile unei țări străine pe care aceștia, chipurile, o trădaseră în 1940: „Am început chiar în momentul în care deschisese gura și el. Dar nici nu m-am gândit să-l fac pe binecrescutul, am continuat de parcă aș fi recitat o poezie:

– Tovarășe Krasnovski, m-am întors acasă nesilit de nimeni. Ca repatriat mi s-au promis toate drepturile: și la casă, și la învățătură, și la muncă. Am pașaport, vasăzică sunt cetățean, îmi cunosc obligațiile, dar știu și ce mi se cuvine. Înțeleg

că birocrația încă mai trăiește și de aceea stau în mizeria în care stau. Înțeleg că era cât pe ce să nu mi se permită învățătura. Și vă mulțumesc că m-ați ajutat. Cred că și asta intră în datoriile voastre, să nu se încalce legile... Dar de ce mă obligați să fac lucruri care sunt contrare principiilor mele? De ce? Nu vreau să fiu copoi, *denunțator* sau cum se mai zice... Nu vreau, altele mi-s interesele mele... N-am încălcat legea și nici n-am de gând s-o fac, așa că vă rog să nu contați pe mine!... Ori trebuie să răspund eu pentru vina imaginară a tatălui meu? El nu-i vinovat cu nimic! Și de ce trebuie să sufere familia mea, pe care nici măcar nu pot s-o văd?

Privit dintr-o parte, cred că arătam cam umflat, dar trebuia să le-o spun.

Câteva clipe au tăcut amândoi privindu-mă cu interes.

– Ai terminat?

– Vă rog, pentru numele lui Dumnezeu, lăsați-mă să...

– Să ce? Adică du-te tu, Krasnovski, tu, Mișa, strângeți voi căcatul cu mâinile voastre, pentru că eu trebuie să citesc poezii fasciste muncitorilor de la uzina „Lenin”. Așa-i?

– Dar n-am citit...

– „De la Nistru pân-la Tisa...”.

– N-am citit această poezie!

– Facem haită cu un bandit antisovietic care se strecoară aici să-l luăm sub aripă, avem interese comune, nu? Citim cărți interzise la Universitate și agităm pentru o limbă străină, parcă nu avem limba noastră scrisă în constituție... Mă băiatule, numai ceea ce ai spus azi, că în țara noastră pot fi condamnați oameni nevinovați, numai pentru asta poți lua douăzeci și cinci de ani!... Aici ești în Uniunea Sovietică, și nu la Bucureștiul tău. Dacă nu vrei să lupți contra dușmanilor țării, înseamnă că lupți contra ei. Ori cu ei, ori cu noi! Și pentru cei care sunt contra noastră nu știm mila!... Ai înțeles?...

– Tovarășe Krasnovski, dar mă acuzați pe degeaba! Vă pot dovedi oricând că n-am citit nimic subversiv, pe Crăciun l-am întâlnit de vreo două ori și habar nu am nici azi cu ce se ocupa... Cât despre tata, oricând voi spune că nu e vinovat, pentru că nu este. Asta înseamnă că aș defăima țara? Dar cu ce sunt vinovate mama și surorile mele?... În fața legii și a conștiinței mele sunt curat! N-am de ce să mă tem!...

Krasnovski începu să râdă, mai întâi încetișor, apoi cu hohote. Un râs forțat, aproape sadic:

– Unde crezi c-ai venit, tinere? În care Africă? Să-ți spun eu: la noi, pentru încercarea de a pătrunde în zonele interzise, este și pedeapsa cu moartea! Unde ai vrut să te duci?

În clipa asta am simțit că mi se taie picioarele: ei!”

Este dialogul care adeverește mai adânc decât oricare altul gravitatea situației în care s-a pomenit protagonistul romanului, situație în care ironia și zeflemeaua nu-și mai găsesc locul și rostul. *Pactizând cu diavolul* s-a înscris în chip firesc în rândul operelor care, pe urmele celor intitulate *Singur în fața dragostei* și *Unchiul din Paris*, era ca și cum menit să producă o înnoire de principiu în întreaga proză românească din Republica Moldova.

Or, acest roman al lui Aureliu Busuioc n-a generat opere de aceeași gravitate a tematicii și de același mod de tratare pe ici-colo ironică ori ușor sarcastică a temelor.

Iar dacă a generat cumva opere întrucâtva similare, e cazul unei alte scrieri a aceluiași autor, cu personaje din aceeași sferă a lucrătorilor securității, deși nu numai dintre ei. E vorba de romanul *Spune-mi Jioni sau Învățăturile veteranului KGB Verdikurov către nepotul său* (2003).

Am numit opera și ne vedem nevoiți să cugetăm public asupra unei importante probleme de știință literară, cum este revenirea autorului la aceeași lucrare a sa, la același cerc de probleme pe care le-a abordat el însuși ori – de ce nu? – colegii de breaslă. E vorba de o dilogie propriu-zisă, caracterizabilă prin continuarea de către autor a firului narațiunii, din momentul în care l-a abandonat într-o carte precedentă, cum au fost – în cadrul literaturii est-prutene – romanele *Codrii* (partea I, 1954 și partea a II-a, 1957), altfel zis – dilogia *Codrii* de Ion C. Ciobanu. Poate fi vorba, evident, și de rescrierea unei opere, la un alt nivel al evoluției scriitorului și de la o altă înălțime a evoluției literaturii. Un exemplu concret ne-a dat și în această privință Ion C. Ciobanu: romanul *Podurile*, în legătură cu care s-a discutat mult și, în temeii, eficient că ar constitui o scriere din nou, măiestrită în principiu, a dilogiei *Codrii*.

În niciuna dintre atare întoarceri a autorului la vreo operă anterioară nu se încadrează noul roman busuiocean. Protagonistul acestuia, Ion Tarabanțu, scris și Taranțabu, poreclit în copilărie Curverde, Verdifund și până la urmă Verdicur, nume pe care la nevoie a fost nevoit să-l legalizeze sub forma rusificată Verdikurov, îi lasă nepotului o spovedanie, considerată învățătură – pe linia faimoaselor *Învățături ale lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* –, despre sine, despre devenirea sa dintr-un copil de țăran simplu și analfabet un luptător aprig și conștient pentru cauza bolșevică, zisă a muncitorilor și țăranilor, apoi angajat al securității, pe nume Ivan Aleksandrovici Verdikurov. Nimic nu se repetă textual în acest al doilea roman al scriitorului, forma de spovedanie ar părea monotonă și plictisitoare, gluma, ironia și zeflemeaua rar de tot își găsesc locul în istorisirea veteranului KGB, ca în cazul dialogului de la poliție: „Sergentul mă izbi cu fața de perete și începu să mă buzunărească. Aveam o monedă de douăzeci de lei, mi-o strecurase mama la plecare, și o sulă de cizmărie, din acelea strâmbe, nici nu mai știu de ce-o luasem din atelier. O apucă cu grijă de mânerul lustruit... și o depuse pe masă, în fața comisarului.

– Armă albă... Și un pol...

– Mda... făcu șeful strecurându-și polul în buzunar. Cum te cheamă și ce cauți noaptea pe străzi? Ai?

În lungul drum spre poliție avusesem destul timp să-mi fac un plan. Dar limba mă asculta cu greu.

– Mă cheamă Ion Taranțabu, din satul Opăriți, comuna...

– Dă-o-n-zda mă-sii de comună, zi ce cauți noaptea prin oraș? Ai vrut să dai lovitura, ai?

– Ba nu, ne-am oprit cu tata la hanul „La murgu”... Și am vrut să văd orașul, că n-am mai fost... Și m-am rătăcit...

– Și te-ai rătăcit, mocofane?... Bă Șchiopule, iar măsoară-i sula, are peste șapte centimetri?

Sergentul se apucă să mă dezbumbă la pantaloni.

– Nu aia, idiotule, arma albă, canalie!

Canalia luă sula de pe masă...”

Încolo textul reprezintă o expunere amănunțită a căii de viață a lui Tarabanțu, devenit peste ani veteran al serviciului securității. Scriitorul își rămâne fidel în sensul în care, mai ales în partea întâi, recurge cu dibăcie la elementul polițist, romanul citindu-se cu o anume curiozitate, de exemplu, atunci când adolescentul Tarabanțu fuge de la cizmăria lui Berl, în care tatăl său îl lăsase ucenic, și câinii stăpânului îi rup fudulia bărbătească, fapt cu urmări grave pentru securistul fără copii, nevoit să se spovedească nepotului său.

O particularitate a compoziției noului roman al scriitorului sunt parantezele care aici par să țină locul „filmelor” din *Pactizând cu diavolul*.

De fapt, n-am zice cu toată gura că *Spune-mi Gioni!* este lipsit de ironie și zeflema, de vreme ce până la urmă Ion Tarabanțu aude de la tânăra comunistă, evreică de naționalitate, cum fusese primit un om bun, repatriat și acesta, ca protagonistul romanului precedent: „Cu dumneata o să se lămurească Komisarariatul trebilor dinlăuntru”. După care citim reflecția naratorului: „Să vomțiți, nu alta, la asemenea limbă”. Rar de tot, dar parcă ne-am întoarce la lectura romanului precedent. Mai e și faptul că până la urmă toți luptătorii ilegali pentru cauza muncitorilor și țăranilor sunt crunt nedreptățiți de noul regim, unii – chiar băgați la pușcărie, astfel încât devotamentul lor de până la 1940 apare ca o foarte amară glumă de prost gust (aici nu putem să nu aruncăm o punte între *Spune-mi Gioni!* și drama concepută de Busuioc într-un mod oarecum persiflant *Toate trei anotimpurile*).

Concluzia noastră e că Aureliu Busuioc a realizat acest al doilea roman despre un angajat convins al securității de odinioară ca o scriere complementară față de romanul *Pactizând cu diavolul*, ceea ce nu-i scade, totodată nu-i adaugă, vreo virtute în afară de faptul în sine al prezenței ei în palmaresul lui de prozator. Am putea cădea de acord cu Maria Șleahțișchi care consideră că *Spune-mi Gioni!* „vine ca un momento al trecutului și prezentului nostru”, că „romanul suscită interesul cititorului înainte de toate prin mesajul său, prin curajul autorului de a opera disecția pe transversală și pe orizontală a unei lumi din umbră, de sforari și adulmecători”, nu însă și cu afirmația mai tinerei colege că „*Spune-mi Gioni!* este primul roman la noi care abordează dezavuabil un subiect considerat până de curând tabu, o realitate despre care s-a tăcut ostentativ” (Maria Șleahțișchi, *Cerc deschis. Literatura română din Basarabia în postcomunism*, Editura Timpul, Iași, 2007, p. 48). Este primul, e adevărat, însă după *Pactizând cu diavolul*. Și este una dintre cărțile acestui autor ironic și zeflemisitor, în care dincolo de ironie și zeflema descoperim o întreagă lume dominată de probleme reale și complicate, a cărei dezvoltare îndrăzneată și măiestrită ne îmbogățește spiritual și ne stimulează în continuare gustul pentru literatura de calitate în care adevărurile sunt dezvăluite fără vreo restricție, vreo cenzură externă sau – de ce nu? – internă.

Pe linia aceleiași libertăți de a-și imagina operele a fost conceput și realizat romanul *Hronicul Găinarilor* (2006), sondaj publicistico-artistic al înființării și dăinuirii unei localități omenești – Găinari – deosebită doar prin faptul că aici și-a avut începutul o dinastie de tipi ajunsă în 1940 a avea un reprezentant totalmente original al puterii bolșevice, instalat în urma „primelor alegeri libere” moderate de un rus apărut peste noapte din beznele de la răsărit. Tipul, „localnic”, provenea dintr-un vechi Panteleu Avădanei și se numea – în 1940 – Piotr Panteleevici Avodanov. E și acesta un amănunt concludent,

pe lângă multe altele, prin care scriitorul dezvăluie apariția și evoluția acelei așezări omenești, iar prin mijlocirea acesteia – întreaga dramă istorică a Basarabiei. Adresându-se cu multă dezinvoltură „atoateștiutorului său cititor”, Aureliu Busuioc îl îndeamnă frumos să citească romanul, deoarece „va putea citi pentru prima oară o relatare veridică, aproape un reportaj despre felul și împrejurările în care a luat naștere o veche așezare umană. E vorba de ceva unic în literatura istorică mondială!”

Formula literară a romanului și – mai larg – a romanelor din urmă ale scriitorului a fost înțeleasă ca atare în exegezele critice: „Ancorate solid în unele evenimente memorabile, evocările lui Aureliu Busuioc nu sunt scrise în formula tradițională de frescă istorică, ci glisează între ficțiune politică, memorii și literatura de documentare” (Aliona Grati, *Romanul ca lume postBABELICĂ. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*, Chișinău, Editura Gunivas, 2009, p. 171).

Acum este momentul potrivit să cităm din *Hronicul Găinarilor* că și tatăl lui Panteleu, Pătru, „fusesse prins în flagrant delict când fură de pe pământurile comisului Oțetea trei vaci și un catâr”.

Petru Avădanei era neam din neam de tâlhari. Bătut cu vergile tot el, Pătru, furase lucruri de mare preț „de la beizadea Hassan”. Pe scurt, pentru furt de găini, Panteleu scapă de moarte mulțumită unei Parascheva, doftoroaie care lecuia toate bolile cu buruieni de pădure. Că ea avea și o altă îndeletnicire, nu vorbim aici. Adevărul despre numita doftoroaie este subliniat și de romancierul însuși: „Întemeietorul Găinarilor este – incontestabil! – Panteleu Avădanei, el a bătut primul țăruș pe panta de sud a Dealului Luminăției! Și ce mare nevoie dacă a făcut-o cu mâinile Paraschevei? (...) Dacă nu ar fi existat Panteleu, cine ar mai fi auzit de Parascheva?!!”

Deci în 1813, numitul Panteleu Avădanei, născut „în plaiurile Neamțului”, și doftoroaia Parascheva dau naștere cătunului Găinari; (a se vedea în această privință, mai cu seamă, compartimentul 1 al Cărții a treia (p. 139-141). Pe parcursul acestor perioade Basarabia a trecut prin zguduirii groaznice și Aureliu Busuioc a ales o modalitate originală de a prezenta istoria noastră în sensul că „evenimentele din 1918, 1940 și 1944 sunt vizualizate în imagini vii, relatările pline de senzațional insolit, cu «democrația» și «justiția» «eliberatorilor ruși» întrec prin atrocitate orice imaginație”, iar „multe scene de natura carnavalescă, ingenios găsite, se fac extraordinar de memorabile prin pitorescul tipajelor, limbajul «savuros» al securiștilor, al lumpenilor ajuși, ca prin minune, la putere, aplicând justiția unei lumi pe dos, instaurate cu forța și anapoda” (Alexandru Burlacu, *Tehnica poliecranului în „Hronicul Găinarilor” de Aureliu Busuioc. // Texistențe 2. Scara lui Osiris*, Chișinău, „Tipografia Centrală”, 2008, p. 144).

Întregul roman e o parodie la cronicile privind apariția și evoluția localităților noastre. Scriitorul ironizează miturile și legendele, își imaginează situații concrete și personaje vii, dialoghează abundant cu cititorul, îl preamărește pe acesta, numindu-l „perspicacele meu cititor”, „onoratul meu cititor”, „iubitule cititor”, „răbdătorul, dar și curiosul cititor al acestor (nu mai țin minte cum le zicea Creangă, probabil, fleacuri), hei, acestor fleacuri” ș.a.m.d. Cităm un exemplu concret: „Perspicacele meu cititor a observat, desigur, aversiunea scriitorului față de tot ce este legendă și contribuie la falsificarea realității, în fond – a istoriei. Mitologiile de toate culorile, și greco-romane,

și asiro-babiloniene, și sumeriene mint de îngheață apele, nu degeaba mincinoșii incurabili, cronicarii, sunt numiți științific mitomani! Nu mai puține gogorițe se pot descoperi și în născocirile mai recente, cum ar fi Nibelungenlied sau *Слово о полку Игореве...*”.

În scopul captării atenției cititorului, scriitorul recurge la diferite paranteze, în care ia în discuție cele întâmplate în cronici și – mai ales! – face aluzii la cele ce se întâmplă la noi în prezent. Cu umor și chiar cu sarcasm scrie Aureliu Busuioc în compartimentul 7 al cărții a doua: „Aici se cere o nouă paranteză, deși, cred, bietul cititor e sătul peste poate de aceste, să le zic așa, divagații. Dar nu sunt pure abateri de la subiect.

Vorba e că fratele lui Alexandru II Mavrocordat – Constantin, și el fost domn al Moldovei de vreo patru ori și al Munteniei de vreo cinci – desființase de douăzeci și ceva de ani, prin lege, institutul șerbilor, adică al *rumânilor* și *vecinilor*, așa că țărani nu mai datorau trei zile de boieresc celor ce veniseră de bunăvoie să-l apere de cazaci... Nu mai pomenesc de faptul că vechilul le-a iertat voluntarilor numai o zi, o șmecherie gravă! – e de mirare altceva: anume că legile nu funcționau, exact ca în zilele noastre! Parlamentul propune, iar boierul dispune! Și mai de mirare că nu protesta nimeni, cum nu protestează nici azi!”

Atât prin adresări către cititori, cât și prin paranteze Aureliu Busuioc își satisface vocația luării în bășcălie, a ironizării și satirizării „nevinovate” la prima vedere.

Scriitorul prezintă lucrurile în mod plastic, prin amănunte și detalii caracterizante. Iată cum descrie el „schimbarea stăpânirii în jumătatea de răsărit a Moldovei”: „În locul vornicului a fost numit un staroste dintre localnici, un mutălău care-și petrecuse vreo trei ani la prinsoare la cazaci și o rupea jumătate rusește, jumătate ucrainește, adică de bine, de rău, se putea înțelege cu cei de sus. Mână dreaptă îi venise de undeva din fundurile Rusiei, un урядник, adică un fel de soldat-lefegiu, care cu ajutorul pumnului ori sabiei să învețe lumea cine-i stăpân în țară. Mare amator de *holercă*, el se deprinse repede cu zaibărul și primăul local și, cum în alt loc decât la crâșmă nu putea fi găsit, rezolva acolo toate conflictele ivite între localnici, dând întotdeauna câștig de cauză părții mai darnice la tejghea. Alți *cinovnici*, și aceștia trimiși de la împărăție, aveau să vină mai târziu, fie ca să strângă birul, care nu devenise mai mărunț, fie ca să întocmească pre limba lor cărțile cu cei vii, cu născuții și morții, fie ca să aleagă pe cei ce trebuiau trimiși la oaste. Dascălul venit să învețe copiii satului scrisul și cititul rusesc...”

De la un Panteleu la Petru, apoi de la un alt Petru la un alt Panteleu, scriitorul ajunge la un „Piotr Avodanov, născut în 1910. Din 1918 – Petre Avădanei, revenind la numele nerusificat”. Și – a se reține stilul savuros al consemnărilor „ordinare”! – „Odată cu revenirea Bucovinei la Patria-mamă, Găinarii primesc (formal!) mândra titlatură de sat în cadrul comunei Roșcoveți și o serie de privilegii, dar și îndatoriri, printre care și ciudata obligativitate a învățământului primar...”. Prin amănunte și detalii de-a dreptul memorabile prezintă Aureliu Busuioc „activitatea” lui Petru Avădanei și a prietenului său Ilie Pătrunjel la școală, la iarmarocul din capitala județului și faptul că „în martie 1940, Petre avea treizeci de ani și ceva, trei detenții, două a câte doi ani, pentru extorcare de bani și jaf, și una de cinci ani temniță grea (adică la ocnele de sare), pentru că împreună cu Ilie bătuseră crâncen un polițist care-i prinseseră în flagrant delict de „violare de domiciliu și furt calificat”... Eliberat de detenție, Petru revenise la Găinari

și „în această postură îl prinse... frumoasa dimineată a zilei de douăzeci și opt iunie, anul una mie nouă sute patruzeci”. Pentru ca și cititorii acestor rânduri să poată savura arta scriitorului, ar trebui citat aici întreg compartimentul 3 al cărții a treia. Or, lăsăm – și noi – atentului și vigilentului nostru cititor plăcerea de a parcurge întregul roman și-i prezentăm esențialul din cele întâmplate în fatidica zi, când un nou venit urcă scările primăriei și ținu o cuvântare: „Bine v-am găsit, tovarăși! Tovarăși, și nu domni, domnii au plecat pentru totdeauna de unde au venit! Iată-ne eliberați de moșierii și burghezii care ne-au gătit douăzeci și doi de ani! Iată că tovarășul Stalin s-a gândit la noi și a dat ordin... să ne întoarcă la patria-mamă, marea Uniune Sovietică!...”

Ce făcea Petre Avădanei în acele clipe? „Un lucru nu-l putea înțelege: dacă alungi domnii și boierii, de la cine să mai furi?...”. Până să se dumerească Petre de la cine o să poată fura, moderatorul adunării/mitingului anunță grav: „Iar acum o să vă vorbească reprezentantul guvernului sovietic eliberator, tovarășul Ivan Țărălungov!”

Cuvântarea acestuia nu putem nicidecum să n-o cităm: „Tovarăși exploatați și caliciți de boieri români! Zaraz să facem mai întâi o cunoaștere. Eu sânt upolnomocenâi de la republica autonomă moldovenească Ivan Țărălungov... Am venit la voi ca să alungăm pe cine este *contra* și să punem în loc pe acei care este din popor! *Șanti* cine este aici mai mare?

Primarul făcu un pas spre reprezentantul noii puteri:

– Eu. Sunt primarul satului, ales de oamenii de aici.

Reprezentantul puterii:

– Știm noi cum alegerile la voi! Cu teroarea și banii! Gata, nu mai ești primarul! Ai să predai documente și pe la urmă am să mai stăm de vorba...”

A urmat un alt spectacol cu alegerea lui Piotr Pantelevici Avodanov în funcție de președinte al sovietului sătesc, adică primar.

Dar întreg romanul este – repetăm – un spectacol savuros. Ar fi de ajuns să citim încă o dată compartimentul 6 al cărții a treia, ca să înțelegem că până și adresările scriitorului către cititori sunt destul de... ironice și chiar sarcastice: „Știind prea bine setea cititorului meu de a cunoaște, nu mă îndoiesc nici pe o clipă că a urmărit acum vreo opt-nouă ani relatările din presă despre vizita lui Steven Hawking la Casa Albă...”

Că romanul se încheie cu o adevărată lovitură de teatru, că un procedeu absolut original, utilizat de scriitor, este tehnica poliecranului, explicată și exemplificată convingător de cercetătorul literar Alexandru Burlacu în studiul la care ne-am mai referit, sunt alte dovezi ale scrisului inspirat, dezinvolt și – mai zicem o dată – savuros al autorului.

Iar în ultimele rânduri ale textului de față constatăm nu numai vigoarea talentului literar al lui Aureliu Busuic, manifestată și în romanele sale, dar și verticalitatea scrisului său, vădită neapărat și în calitatea sa de a fi fost încă până la 1991 un scriitor care n-a pactizat cu dogmele esteticii și literaturii proletcultiste, iar după acea dată – un romancier în măsură să țină pasul cu înnoirile principiale în arta scrisului alimentat de adevăr și de tehnici narrative moderne, capabile de influență benefică asupra cititorului deschis spre noi orizonturi literare.

FLORENTINA NARCISA BOLDEANU

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)**CONSIDERARAȚII PE MARGINEA
„ÎNTOARCERII LA IZVOARE”
A LUI GRIGORE VIERU**

Abstract. The exegesis between the Prut and the Nistru considers Grigore Vieru an initiator and an architect of the folkloric consciousness in the contemporary Romanian literature, a philosopher whose work insistently sends you to the great richness of tradition, to the origins of immortality. The poet understood that especially the folklore and Eminescu identify themselves with the mother, the land and the native language, representing some vital sacredness generating verses. From the aesthetic point of view, the poet's returning to the origins was a stringent necessity of reaffirmation of the literary-artistic continuity, recapitalization of the major values and authentication of his own poetical books.

Keywords: source, Eminescu, tradition, folklore, longing, sacred, motif, nation, wisdom, origins.

Excepționala priză la cititor a primelor cărți pentru copii și pentru adulți semnate de Grigore Vieru, popularitatea ce i-o aduc de timpuriu traducerea versurilor sale în mai multe limbi (rusă, ucraineană, letonă ș. a.) potențează interesul criticilor dintre Prut și Nistru pentru magia cuvântului lui poetic, pentru rădăcinile ontologice ale imaginarului pe care îl cultivă.

O problemă care a fost și continuă să fie larg dezbătută este cea a poeziciei simplității vierene. Deși Vieru avertizează că „eu nu a fi simplu râvnesc, ci a fi înțeles”, exegeții insistă că simplitatea este o caracteristică fundamentală a liricii lui. Totuși specialiștii literari de la Mihail Dolgan și Mihai Cimpoi la Ana Bantoș demonstrează că simplitatea versului lui Vieru e derutantă, ea fiind o modalitate de a accede la probleme și sensuri grave.

Un alt subiect care îi preocupă în mod deosebit pe interpreții scrisului lui Grigore Vieru îl constituie revenirea acestuia la izvoarele din care a descins și grație cărora s-a afirmat ca fenomen artistic multidimensional. Încă de la apariția primelor lui volume, se semnalează că poetul din Pererâta se integrează ferm în tradiție, alimentându-se din folclor și literatura clasică, că el învață de la Alecsandri și Eminescu, de la Blaga și Stănescu. Se reiterează frecvent că folclorul reprezintă principalul izvor al devenirii sale umane și cultural-naționale. El știe de la Vasile Alecsandri, se afirmă, că „*Poeziile noastre populare compun o avere națională demnă de a fi scoasă la lumină ca un titlu de glorie pentru nația română*”, știe de la Coșbuc că „*Fapte inedite nu cântă și nici nu poate cânta poporul și astfel nu avem în toată literatura lui nici o rapsodie*

al cărui subiect să fie curată născocire a fanteziei”, știe de la prietenul lui, Nichita Stănescu că „A vorbi despre limba română e ca o dimineață. Frumusețea lucrurilor concrete nu poate fi decât exprimată în limba română. Pentru mine iarba se numește iarbă, norul se numește nor, muntelui munte i se zice și numai în limba în care m-am născut dorul este dor”. Iar de la Constantin Noica află că dorul e „o alcătuire nealcătuită, un întreg fără părți, plăcere de durere, căutare de negăsire, o contopire și nu o compunere, din durere și plăcere, crescută din durere”.

Mai târziu, când poetul ajunge la maturitate, unii critici, printre care Mihai Cimpoi, Theodor Codreanu, Mihail Dolgan, Victor Crăciun ș.a., generalizând atare observații, îl apreciază ca *ființă a dorului*, a doinei și a culorilor arhetipale caracteristice plaiului mioritic românesc. Potrivit lui Victor Crăciun, în creația lui Grigore Vieru „Dorul se suprapune autobiograficului, dându-i simplitatea eternă a vieții. Fără a fi un spectacol, viața poetului este viața noastră a tuturor, viața celor care trăiesc în ultima parte a veacului, indiferent de generație, pentru că acestea se suprapun, straturile care se pierd, cu acelea care abia vin, unele ajutându-le pe celelalte să se sudeze în permanentă devenire” [1, p. 358].

Se relevă, pe bună dreptate, că Grigore Vieru, preocupat de promovarea tradiției, se apleacă smerit asupra celor mai tainice și înalte învățături, se angajează, în cele din urmă, să fie un apostol al spațiului sacru. De aceea poezia lui evocă habitatul mioritic ca spectacol magic al ființei naționale, un spectacol în care elementele simplității alcătuiesc o adevărată simfonie a inimii românești. În același timp versul său, chiar dacă pare la primă lectură unul simplu, tradițional, își descoperă treptat o modernitate a sa aparte, aproape singulară în poezia generației anilor '60: „Când toată lumea literară, făcând ucenicie la clasicii de atunci ai modernismului, fără a se ba în dinți, ba de genunchi, el s-a retras cuminte în folclor, trecând prin clasele unei Academii nemuritoare. De la folclor la Eminescu, de la Eminescu spre contemporani – Arghezi, Blaga, Bacovia, Barbu – și, pe când moderniștii nu mai aveau ce schimba în forma versului, apare Vieru cu o modificare de esență a poeziei, cu o metaforă nouă” [2, p. 5].

Se argumentează în repetate rânduri, cu lux de amănunte că principalele lui motive lirice sunt de filiație folclorică. Astfel, se susține că motivul arborelui, al teiului, al mamei, al comunicării vegetale, precum și cel al morții, toate vin din arealul cântecelor de folclor, în existența omului tradițional. Pentru Vieru, dorul sălășluiește în inima curată, în sufletul aceluia care iubește și este continuu conectat cu universul. Numai omul care poate asculta zumzetul naturii, care privește la pământ ca și când ar privi la o stea poate ști ce este dorul: *S-ar putea oare,/ S-ar putea rosti/ Neînconjurat de stele/ Pământul?!/ Ar putea oare,/ Ar putea oare să ființeze/ Dorul/ Neînconjurat de liniștea/ Și frumusețea inimii tale?! (Ființa dorului)*. În alt poem de factură folclorică, *Femeia, teiul*, este elogiât teiul care posedă calități cu totul inedite, el fiind izvor de iubire, simbol eminescian al perenității neamului, loc protector și chiar loc de naștere, de început. În jurul acestui simbol au loc evenimente rituale. Prin *genele femeii* comunică universul. Iar această comunicare uman-astrală pune în valoare cele mai înalte trăiri omenești: *Sub un tei ce înflorește/ Ea, frumoasă, se oprește./ „Bună seara, fete două,/ Cu ochi luminoși*

de rouă!"/ „Bună seara, dar sunt una...”// *Printre genele femeii,/ Răsărea pe cer și luna.// De sub tei ce înflorește/ Ea, frumoasă, se pornește./ „Rămâneți cu bine, doi/ Tei cu tremurânde foi!”/ „O, drum bun! Nu-s unul oare?!”// Printre foi ca printre lacrimi/ Răsărea și sfântul soare (Femeia, teiul).* Pe axul acestui motiv simbolic se împletesc semnele cerului cu cele ale pământului, ceea ce determină o cosmicizare a sentimentului erotic actualizat și îi imprimă semnificația unui act de inițiere. Tatiana Butnaru sugerează că „această semnificație se materializează nemijlocit în versurile lui Gr. Vieru, în care, printr-o sensibilizare lirică coplesitoare, *Soarele și Luna* coboară din înălțimea lor solitară *printre foi ca printre lacrimi*, printre genele femeii pentru a se integra într-o atmosferă de sărbătoare și pentru a participa, în contextul succesiunii detaliilor simbolice, la un act solemn de inițiere” [3, p. 7].

O considerație critică ce se impune atenției e că, în viziunea lui Grigore Vieru, geneza poeziei este strâns legată de folclor, iar vizionarismul liric trebuie să-și aibă sursa neapărat în *întoarcerea* la elementele sacre ale tradiției. Dar, așa cum constată și Ana Bantoș, greu este acceptat în lumea de astăzi un poet al cărui suflet cântă în raport cu tradiția. De aceea un atare poet trebuie să aibă curaj să înfrunte nihilismele omului tehnicizat. Și, se pare, Grigore Vieru nu numai că a avut acest curaj, dar a încercat să restabilească un dialog între sacru (aici tradiție) și profan (societatea tehnicizată): „Astfel, azi întreaga poezie a lui Grigore Vieru, *întoarcerea sa la izvoare*, la surse se cere interpretată atât din perspectiva generației sale, cât și din cea a generației ce se consumă în fața calculatorului. Cu alte cuvinte, astăzi universul vierean ni se deschide din perspectiva curajului autorului de a cultiva o poezie a sentimentului, curaj care în postmodernitate este contrazis de refuzul dezvoltării sensibilității individuale” [4, p. 172]. Pe de altă parte, acest curaj al poetului de a se întoarce la tradiție reprezintă, într-un fel, o altă formă a intertextualismului postmodernist, doar că poetul nu așază în spiritul babilonian al postmodernismului sensurile, cuvintele, motivele preluate din folclor, ci, dimpotrivă, ne invită să cunoaștem limbajul și poetica începuturilor de lume, tocmai în zilele în care pare-se lumea nu își mai găsește punctul de susținere.

Poezia lui Grigore Vieru este văzută drept poezie a duminicii, a *cămășilor de in*, ea fiind asemănată cu acele broderii țesute pe cămășile tradiționale ale folclorului românesc, deoarece în ele întâlnim motivele gospodăriei vegetale. Poetul, ca și țăranul autentic, se apleacă cu smerenie în fața Soarelui, în fața Ploii (pe care o sărută ca pe-o lacrimă), în fața frunzei purtătoare de veșnicie, în fața izvorului: *Mă rog de tine, ploaie –/ Când zbor către planete,/ Stropește gura mamei/ Și-o apără de sete.// Mă rog de tine, codru,/ Căci anii tăi tot fi-vor! – / Cuprinde-i cald ființa/ Și-o apără de vișor.// Mă rog de tine iarbă,/ Mângâie-i talpa goală/ Și sarea grea din oase/ Și-o apără de boală.// Mă rog de tine, munte, – / Cât zboru-o să mă poarte,/ Sărută ochii mamei/ Și-i apără de moarte (Mă rog de tine).* El te invită să-i vorbești frunzei și codrului ca și cum ai vorbi iubitei, să-ți iubești mama și casa. Semnificative ar fi în acest sens versurile din *Valul, frunza*: *Dincolo de mierla ce s-aude-n ramuri/ Ard ale pustiei nisipoase flamuri.// Dincolo de pulberi ce-n pustii scânteie / Ning străin și rece sânii tăi, femeie.// Dincolo de roua macului în floare/ Răsar ochii mamei, steaua ce-o să zboare.// Dincolo de cerul ochilor*

tăi, mamă/ Valurile mării, codrii de aramă.// Iar pe valuri steaua. Și pe frunza poamei – / Tremurândă umbra sufletului mamei.// Trist de ce-aș fi oare și cu gura mută?!/ Valul mă cuprinde, frunza mă sărută.

Într-o manieră folclorică originală, relevă critica, sunt realizate cele mai multe poezii despre mamă și iubită. Iată un exemplu: *Soarele jos a picat./ Soarele, soarele,/ ca rochia ta din pat./ Soarele, soarele.// Cade o frunză din înalt./ Frunzele, frunzele./ Ca palma mea din părul tău cald./ frunzele, frunzele.// Lunecă din cer o stea./ Stelele, stelele./ Ca lacrima pe fața ta./ Stelele, stelele.// Cad pe ape flori de tei./ Florile, florile./ Ca chipul meu în ochii tăi./ Florile, florile (Cad pe ape).* Mai mult, interpretarea motivului maternității în aceste poezii capătă adeseori semnificația filozofică a întoarcerii la izvoare. Criticul Mihai Cîmpoi conchide: „Instaurarea poetului în sfera *aproapei* matern are, așadar, semnificația profundă, conjugată cu cea filozofică, a *întoarcerii la izvoare*. Căci cine uită se destramă sună aforistic, poetul mișcându-se ritualic, cu sufletul jilav-vegetal, spre chipul de aur matern: *Cu roua spicului sub pleoape/ Mă-ntorc spre ce mi-e sfânt și-aproape./ Spre chipul tău de aur, mamă./ Și-mi curge sufletul ca grâul (Spre chipul tău)*. Sub amenințarea risipirii într-un departe care nu ne poate fi neam și nu poate emana căldură sufletească, sufletul se întoarce la reazemul sigur: la tot ce-i este *sfânt și aproape*” [5, p. 62].

De asemenea, într-o manieră folclorică *sui-generis* sunt realizate și numeroase piese ale autorului care centrează motivul izvorului ca simbol al biografiei neamului nostru: *De veacuri suni și nimeni / N-a fost din gură-n stare / A-ți smulge limba, nimeni./ Izvorule cel mare*. Aceste versuri, ca și alte texte vierene, creează senzația unor noi deschideri poetice; altfel spus, poemul la fiecare lectură apare într-o nouă ipostază inedită. Este ceea ce Umberto Eco numește „*deschidere ontologică a limbajului poetic*”. Practic, nu sunt inserate în cadrul comunicării poetice doar simple informații, ci mai curând „semnificații poetice”, care fac ca opera în sine să apară în ipostaze inedite la fiecare lectură [6, p. 128-129].

Aplecându-se asupra liricii lui Vieru, critica observă cantabilitatea și tonalitățile ei folclorice, care o fac să rezoneze ca o rugăciune rostită într-un altar, să exprime povestea unui neam întreg, suferința și bucuria acestuia, iar, de cele mai multe ori, te ajută să te descoperi, să te așezi în genunchi și să o rostești ca pe un psalm. În tonul acestor considerări, Nicolae Leahu notează următoarele: „Poet de o cantabilitate remarcabilă, cu tânguiri de doină și undiri de romanță, neocolind interjecția sau diminutivul, cum nu eludează nici blestemul, Grigore Vieru imprimă poemelor sale o dicțiune limpede și fluentă precum lunecarea apei pe netezimea ireală a pietrei de munte. După Mateevici, Grigore Vieru este întâiul dintre poeții basarabeni care nu forțează expresia și nu molestează cuvintele sau sintaxa pentru a obține efecte estetice. (...) Armătura poemelor sale se structurează din fermitatea proba(n)tă a eticii populare, discursul liric desfășurându-se ca un ritual al celebrării valorilor esențiale – Mama, Graiul, Casa părintească, satul, Eminescu, Iubirea, Pruncul, Poezia –, opuse răului în acea accepție nesofisticată, primitivă drept moștenire de la înaintași” [7, p. 11].

Cu mai multă exactitate caracterizează Mihai Cimpoi rapsodicul folcloric al poetului: „La Grigore Vieru, cantabilitatea esențialmente folclorică ține, înainte de toate, de perceperea plinătății ființei: cântecul e firul care leagă organic toate elementele firii. Rourarea rouăi, picurarea lacrimii, vălurarea dorului, curgerea murmurătoare a apelor, îngândurarea mamei, care e numai spirit (*ușoară, maică, ușoară*), plânsetul mumei generează frecvente acorduri muzicale” [8, p. 133]. Totodată, același critic, vorbind de ființarea liricii vierene în întinderea folclorului românesc, identifică la Grigore Vieru un „lirism pur, de esență baladescă, muzicală (...) Poetul nu se închipuie decât ca organ al naturii, reacțiile sale psihologice fiind reacții vegetative, deci pur emoționale. Sentimentalismul este firesc, cantabilitatea vine și ea în mod natural ca o exteriorizare a fondului muzical al sufletului. Este ilustrată astfel rilkeeană identitate între cântec și ființare, identitate fixată și în versul nostru popular: *Cu cât cânt, cu atâta sânt*. Este evident faptul că face parte din stirpea lui Orfeu” [8, p. 7-10].

Cum observă critica, sensibilitatea poetului, simplitatea acestuia, puritatea inimii sale ne pun în față un copil divin, care nu se lasă ispitit de lucrurile și jucăriile lumești, deoarece el știe din folclor, din proverbe, precum și din Sfânta taină a Evangheliei că cel ce se lasă ispitit nu face decât să-și vândă sufletul. Or, poetul știe că un suflet nici nu se vinde, nici nu se cumpără. Notabile sunt versurile din poemul *Cu mine diavolul a vorbit omeneste*, în care este dezvoltat aforistic un proverb din folclorul românesc: *Cum să vă spun?/ Cu mine diavolul/ A vorbit omeneste./ M-a ispitit/ Și s-a dus mai departe/ La treburile sale./ Oare nu glăsuiesc./ Nu glăsuiesc oare/ Și cele sfinte la fel?!/ „Diavolul ispitește./ Dar nu poate sili./ Cere consimțământul./ Dar nu poate constrânge”.*

Sorbind din înțelepciunea folclorică asemenea dintr-un izvor, poetul își potolește setea ontologică și se întoarce frecvent la origini, descoperind în lucrurile lumești elementele divinității: *Beau miedul soarelui/ Din cupa de aur./ „Bună dimineța, mire de râu/ Cu prundul de grâu!”// Întors în ani, copil, călăresc / calul mărilor către cocori/ Până când trupul său / Se umple de-o albă și sfântă/ Sudoare de flori// Mă uit/ Cum fire de-argint, lichide./ Leagă cerul de pământ./ Admir mireasa/ Teiului înflorit./ Pe albină./ La fel și rotunda planetă/ A florii-soarelui/ Cu cea mai deasă și calmă./ Cu cea mai cucernică și unită/ Populație (Metafora).* În finalul acestui poem devin vădite legăturile eului liric cu zona folclorică. El își dorește să trăiască într-o lume axată pe principiul *stupului de albine*, în care fiecare este angajat într-o anumită activitate care nu face decât să contribuie la armonia și conduita etică a comunității.

Din legăturile poetului cu zona folclorică rezultă, cum semnaleză criticii, și poemele vierene de leagăn sau de colind. De pildă, poemul *De leagăn* păstrează toate elementele unui cântec de leagăn și totodată scoate în evidență natura pedagogică a autorului, care îl învață pe copil să iubească natura, folclorul, să-și deschidă sufletul în fața doinelor: *Hai, puii, nani-na./ Că mama te-a legăna./ Pe obraji, pe geana sa./ Pe un spic frumos de grâu / Și pe val adânc de râu./ Pe-amiros de măr, pe-o stea./ Pe-o crenguță de șasla./ Pe răsuflet cald de doină / Și pe tremur lin din horă./ Pe ram verde de stejar./ Pe coamă de armăsar./ Pe doi faguri dulci, mustoși./ Într-un clopot de strămoși./ Pe-amintirea lui bunicu./ Pe nesomnul lui tăticu./ Pe un vers de Eminescu./ Pe pământul*

ce-l iubesc./ Să-l iubești și tu așa./ Hai, puiu, nani-na (De leagăn). Deci copilului i se vorbește despre toate elementele universului, de la cele vegetale la cele astrale, despre modelul de părinte, despre sunetul clopotului strămoșesc, despre grai. E, de fapt, un ritual de inițiere în cele mai tainice lucruri.

Întoarcerea la origini a poetului mai este interpretată de critici drept revelare a modelelor adevăratei culturi și a modelelor viitoarei civilizații. Poezia lui dobândește prin întoarcerea la izvoare expresia naturalului, expresia omului arhetipal. Autorul se dovedește a fi un elegiac, care cheamă natura și semenii să participe la dialog. Cuvintele și versurile lui vin de departe, menționează D. R. Popescu, ele „sunt parcă venite din vremuri imemorabile. Cuvintele sunt bătrâne, cronicărești, fundamentale. Niciun sunet nu e fals. Nimic nu e zglobiu, lăstărit, în sine, pentru sine, gongorizant. Vieru pare că vine, și vine, din timpul creatorilor anonimi, atât este de pregnantă și de sigură construcția poemelor sale!” [9, p. 164].

Prin virtuțile sale folclorice, versul lui Vieru „urmărește să comunice cititorului o anumită poziție filozofică sau o atitudine coerentă față de viață, un principiu moral sau un proces psihologic, o înțelepciune revelatoare sau o povăț de preț” [10, p. 377].

Un alt izvor, la care se întoarce permanent Grigore Vieru, este, cum subliniază critica, Eminescu. Legământul lui sacru cu opera Marelui înaintaș (*Legământ, Eminescu*) are semnificația unui gest de consfințire pioasă, dar și de dimensionare simbolică a lui Eminescu, care e prezență tutelară și numenală în conștiința neamului nostru. Sorbind din acest izvor, poetul comunică direct cu neamul său, cu străbunii. Semnificative sunt, în această ordine, următoarele lui mărturisiri: „Eminescu este *izvorul, ramul*. Un verde ne vede. Cred că nu scriam niciodată acest vers, dacă nu-mi limpezeam fruntea și ochii în apa izvorului, în verdele ramului”. În acest verde al ramului, verde românesc, doinit duios, Grigore Vieru vede viața limbii române drept grai al universului, grai ce identifică roua care strălucește dimineața în fața soarelui, luna care se învelește cu frunzele teiului și însăși istoria neamului (*Limba unui popor este istoria lui*). Graiul universal al lui Eminescu este al câmpului, al țăranului care crește floarea soarelui și grâul nemuririi, este al ființei fără sfârșit. Întreaga lirica viereană ne demonstrează că, zăbovind la izvorul Eminescu, poetul s-a „amestecat cu dorul/ Ca sângele cu izvorul”. Chiar și tăcerea, acceptarea morții, trecerea sub firul de iarbă, în interpretarea lui, se face în graiul din străbuni: *În aceeași limbă/ Toată lumea plânge,/ În aceeași limbă/ Râde un pământ./ Ci doar în limba ta/ durerea poți s-o mângâi,/ Iar bucuria/ S-o preschimbi în cânt.// În limba ta/ Ți-e dor de mama,/ Și vinul e mai vin,/ Și prânzul e mai prânz./ Și doar în limba ta/ Poți râde singur,/ Și doar în limba ta/ Te poți opri din plâns.// Iar când nu poți/ Nici plânge și nici râde,/ Când nu poți mângâia/ Și nici cânta,/ Cu-al tău pământ,/ Cu cerul tău în față,/ Tu taci atuncea/ Tot în limba ta (În limba ta).*

Se afirmă, cu deplină îndreptățire, că Grigore Vieru este cel mai eminescian din generația sa, că pentru el opera lui Eminescu este Totul existențial. Ea reunește magia cântecului și înțelepciunea proverbului, reprezentând un mister de nepătruns, inefabil, greu de definit. Căci, așa cum semnaleză Lucian Blaga, „Cântecul și proverbul au deopotrivă ceva greu de definit, aproape cu neputință de realizat unui creator cult,

anemiata de îndoielile reflexiei: un firesc ce înduplecă inima și inteligența cea mai incoruptibilă, o grafie a întâmplătorului, ceva mai presus de bine și de rău când e cântec, ceva mai presus de adevăr și neadevăr când e proverb” [11, p. 251-252]. Nu întâmplător, într-o interpretare foarte personală a lui Vieru, prezentă în poezia *Legământ*, după cum sugerează Eliza Botezatu ș.a., creația marelui clasic are prestanța Modelului neperisabil. Or, Cartea Sa, de o profunzime și frumusețe fără egal, nu poate fi nicicum parcursă integral în decursul unei vieți de om: „Știu: cândva la miez de noapte,/ Ori la răsărit de soare,/ Stinge-mi-s-or ochii mie/ Tot deasupra cărții Sale.// Am s-ajung atunce, poate,/ La mijlocul ei aproape”. În aprecierea lui Mihai Cimpoi, *Legământ*, dimpreună cu alte „arte poetice travestite” (*Serghei Esenin, Tudor Arghezi, Federico Garcia Lorca, Brâncuși...*), confirmă că „Poetul continuă procesul de verificare cu ființa Marii Poezii” [5, p. 118]. Alți critici mai adaugă că Vieru, raportându-se frecvent în actul creației la modelul Eminescu, nu admite imitarea imaginarului sau a tehnicilor acestuia, perseverând în valorificarea lor creatoare. Un indiciu concludent în acest sens ar fi particularizarea de către Vieru a mitopoeticii sale influențate de Eminescu sau de alți mari artiști (Blaga, Arghezi, Stănescu etc.). Particularizarea e realizată, pe de o parte, printr-o „lucrare în cuvânt” singulară (Mihail Dolgan), pe de altă parte, printr-o interpretare poetică inedită a arhetipurilor. Mihai Cimpoi precizează că o notă originală imprimă versului vierean și „dialogul existențial”: „Marcată de folclor și de eminescianism, de influența lui Arghezi, intersectată de cea a lui Blaga, Goga, Voiculescu, poezia lui Grigore Vieru se impune prin nota originală pe care o dă dialogul existențial cu Viața și Moartea, prima înfățișată extatic cu toate bucuriile ei simple, iar cea de-a doua privită cu un calm mioritic” [5, p. 27].

Multe din momentele consemnate de noi au fost comentate pe larg, cam în aceeași cheie, și de criticii din România. Între altele, Mihai Ungheanu sesizează și unele afinități subtile ale poetului cu Bacovia și Goga: „O presiune secretă funcționează, ca în poezia lui Bacovia, determinând retrageri în spații matriciale, arhetipale, la sat, sub stele, unde lumea trăiește ritual și satul se coșcovește mutându-se în altă parte. O jale transfigurată domină satul atemporal al lui Vieru, de oameni osteniți, care nu mai plâng ca la Goga, pe ceasloave, dar se sfințesc prin suferință” [12, p. 110].

În concluzie, e de subliniat că exegeza dintre Prut și Nistru îl consideră, pe bună dreptate, pe Grigore Vieru un promotor și un arhitect al conștiinței folclorice în literatura română contemporană, un înțelept a cărui operă te trimite insistent la marea bogăție a tradiției, la izvoarele veșniciei. Poetul a înțeles că în special folclorul și Eminescu, identificate cu mama, pământul și limba, reprezintă niște resurse vitale generatoare de sacru. În context estetic, întoarcerea poetului la izvoare a însemnat nu un moft, ci o necesitate stringentă de reafirmare a continuității literar-artistice, de revalorificare a marilor modele și de autentificare a propriilor registre poetice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Crăciun Victor. *Postfață*, în Grigore Vieru. *Rădăcina de foc*. București: Univers, 1988.
2. Colesnic Iurie. *Un rege al metaforei – Grigore Vieru*. În: *Literatura și arta*, Nr. 6, 9 februarie, 1995.
3. Butnaru Tatiana. *Sensuri mitofolclorice în poezia contemporană (mitul arborelui)*. În: *Limba Română*, nr. 1-3, Chișinău, 2007.
4. Bantoș Ana. *Între exilul și libertatea interioară*. În: *Limba Română*, nr. 10-12, Chișinău, 2007.
5. Cimpoi Mihai. *Grigore Vieru, poetul arhetipurilor*. Iași: Princeps Edit, 2009.
6. Eco Umberto. *Opera deschisă*, traducere în limba română de Mihai Ionescu. Pitești: Paralela 45, 2006.
7. Leahu Nicolae. *...Ci să nu închideți cartea*. În: *Convorbiri didactice*, nr. 9, aprilie, 2009.
8. Cimpoi Mihai. *Grigore Vieru și timpul originar*. Prefață la volumul lui Grigore Vieru, *Taina care mă apără*. Iași: Princeps Edit, 2008.
9. Popescu D. R. *Un poet la grătar: Grigore Vieru*. În: *Grigore Vieru – Poetul*, coord. Mihai Cimpoi, Chișinău: Știința, Colecția „Academica”, 2010.
10. Dolgan Mihail. *Eminesciense, Druțiene, Vierene*, Chișinău: Tipografia Universității de Stat din Moldova, Chișinău, 2008.
11. Blaga Lucian. *Zări și etape*. București: Humanitas, 1990.
12. Ungheanu, Mihai. *Taina care mă apără*. În: *Limba Română*, nr. 1-4, Chișinău, 2009.

ALEXANDRU BURLACU

Institutul de Filologie
(Chișinău)LA ȘCOALA LUI ARGHEZI:
TEODOR NENCEV

Abstract. In this sketch there are outlined several key lines of Teodor Nencev's poetry reported to Tudor Arghezi's work, who had a beneficial impact on Bessarabian poetic phenomenon after Mihai Eminescu and alongside with George Bacovia, Lucian Blaga and Ion Barbu. The author proves that T. Nencev rewrites *The Testament*, an „ars poetica” from the volume „Right Words” by T. Arghezi. Liviu Deleanu, Andrei Lupan and the poets of „the new generation”, grouped around the „Bugeac” journal and once fascinated by Russian poetry, make Arghezi's school.

Keywords: modern structure of poetry, ars poetica, the poetry of „the rootless”.

Țăranii „în haine albe cu porumbei sub braț, mânându-și cirezile pe imășuri întinse ca pânza gospodinelor răzășe” sau fetele „cu cosânci galbene ca gutuia și fustele încrețite ca harmoștele rusești, toate cu câte o icoană a Maicii Domnului în mână și cu câte șapte fire de secară subțiori” [1, p. 34] din „Elegia a IV-a” a lui Nicolai Costenco își trag originea din „catehismul sămănătorist”, din programul literar al lui Nicolae Iorga. Țăranii în haine albe cântând la trișcă sunt rânduți de călătorii în noapte și ceață, într-o lume deabusolată, din poezia tinerei generații. Arcadia în negativ este o imagine sintetizatoare ce se desprinde la lectura poeziei „orașului tentacular”, din viziunile de coșmar și halucinante în spiritul lui Emil Verhaeren, mult elogiat de B. Istru.

Între curentele postromantice se evidențiază, printr-o largă rezonanță, simbolismul și expresionismul. Anume simbolismul și expresionismul au devenit în anii '30 o componentă activă, modelatoare a poeziei basarabene. Atracția pentru simbolism devine copleșitoare chiar și pentru sămănătoriști. Autohtonizarea convenției poetice simboliste sau expresioniste s-a desfășurat, favorizat și exercitat prin modelele G. Bacovia, T. Arghezi sau L. Blaga. Bineînțeles, imitatori fără personalitate au fost destui nu numai între sămănătoriștii, dar și între simboțiștii basarabeni. Speculații teoretice în jurul simbolismului în declin în anii '30 întreprind B. Istru, G. Meniuc, Vl. Cavarnali, N. Costenco, S. M. Nica, Iacob Slavov ș. a. Receptivi la teoretizările canonului modernist sunt cei de la „Viața Basarabiei”, „Bugeac”, „Poetul”, „Itinerar”, „Pagini basarabene”, „Școala basarabească” ș. a.

Spre exemplu, „Viața Basarabiei”, care promovează și elogiază cu împătımire neosămănătorismul lui Nicolae Iorga și în care i se dau lecții lui Tudor Arghezi de *cum* trebuie tradus Ch. Baudelaire, o foaie în care, prin mai multe programe, pledează pentru

ideologii și sensibilități basarabene, o revistă cu Dumnezeu în cuget („Dumnezeu” în lirica basarabeană”, 1939, nr. 11-12), este, în realitate, o adevărată agoră literată cum propagă nu arareori, în termenii lui Iorga, „o deșănțare a minților”, „o șarlatanie”, „o împletire de biete limbi peltice, rămase în pruncie – cu boala copiilor cu tot”, „o literatură de București – centru, de București – cafenea, de București – lupanar”, deci o producție occidentalistă [2, p. 15].

N. Costenco, ideologul autohtonismului împins până la absurd, în *bilanțurile anilor literari* va insista metodic asupra noilor orientări din poezia lui VI. Cavarnali, B. Istru, Teodor Nencev, Iacob Slavov, G. Meniuc, Sergiu Sârbu, Vasile Luțcan, Al. Robot, S. M. Nica, Lotis Dolënga ș. a. Chiar și poezia lui N. Costenco arată semne de metamorfoze ușor moderniste, luându-și masca unui călător prin toamnă, prin parcuri autumnale, prin noapte și ceață, ploi și noroi. Mai mult, simbolismul e susținut și popularizat prin demersurile eseistice ale lui Bogdan Istru și George Meniuc chiar la „Viața Basarabiei”.

În „Considerații literare” („Viața Basarabiei”, 1939, nr. 9), George Meniuc exprimă tranșant mai multe idei în consonanță deplină cu principalele teze ale simbolismului sau ale expresionismului interbelic: „Nu orice sentiment e poezie. E prea puțin să utilizezi magia metaforei și năvala sincerității, dacă nu știi din succesiunea de evenimente psihice să desprinzi unicul și bogăția unei singure vibrații poetice” [3, p. 114]. Iată de ce, poetului i se cere muzică înainte de toate, transfigurarea și lărgirea unor zone noi de inspirație: „Poetul pune în legătură lumea întreagă cu structurile eterne ale frumuseții în mod involuntar. Totul este frumos. Deoarece totul este frumos apărut în sufletul său. Frumusețea e înăscută în poet. Și urâtul apare de asemenea frumos. Frumos e cerul înstelat, ca și lada cu gunoi” [3, p. 114]. Este adevărat că lucrul acesta se face cu întârziere, preluându-se niște poncifuri, anacronisme ale generației afirmate după primul război mondial.

Un însemn inedit al modernismului e sporirea considerabilă a artelor poetice care, de fapt, reiau idei comune, poncifuri specifice epocii. Fenomenul ia amploare, toți scriu arte poetice, dar fără să conștientizeze că poezia nu trebuie să nareze, ci să sugereze, că într-o scriitură simbolistă, spre exemplu, ochiul este concurat de urechea lui Zarathustra. De cele mai multe ori modelele simboliste franceze sunt stimulate de modelele Arghezi, Blaga, Bacovia, Minulescu sau Barbu. Lucrul acesta îl ilustrează cu prisosință nu numai scrisul lui N. Costenco, G. Meniuc, V. Cavarnali, B. Istru, Al. Robot, M. Isanos etc. Liviu Deleanu sau Andrei Lupan debutează copleșiți completamente de arta argheziană. Chiar și poeții minoritari, grupați în jurul revistei „Bugeac” și fascinați odinioară de poezia rușilor, fac școala lui Arghezi. Ei cu toții imită materialitatea versului și pastișează mesajul lui. O așa-zisă artă poetică, impregnată de esențe argheziene, caracteristică noii generații, ne dă Teodor Nencev:

„Sunt ultimul vlăstar al unui nume
Fără blazon, fără trecut.
Pentru un crâmpei de slavă și renume
Un șir de generații s-au zbătut
Să-mi dea câte puțin din bunul lor,
Să trec prin lume în văzul tuturor”.

Poemul este plin de reminiscențe ca acestea:
 „Străbunii mei ca și părinții” sau:
 „Din mizerii mici ca și din lut,
 Dumnezeu și idol mi-am făcut”.
 („Prezentare”)

Versurile, îmbibate de vocabule argheziene: smârc, venin, suferinți, stihuri, cuvinte, denotă frecventarea unui mare poet ostracizat de Nicolae Iorga și de o serie de reviste de dreapta. Se pare, are dreptate Nencev când afirmă:

„M-am răzvrătit în noaptea de osândă,
 Lumina am călcat-o în pas.
 Cum hoții la răscruci am stat la pândă,
 Și am răs la al conștiinței glas”.

Este o artă poetică tipică, o marotă a noii generații care în declarații se arată intolerantă și răzvrătită. Poeții bolgrădeni nu se lasă seduși „de cântecul de sirenă al lui Esenin”, cum s-a afirmat în repetate rânduri. Ei fac școală la marea poezie, intrând în câmpul de atracție al simbolismului sau expresionismului. Ei imită sau pastișează pe simboțiști. Cu vocație sau fără, chemații și nechemății, toți se vor simboțiști sau expresioniști, neoromantici sau avangardiști.

Teodor Nencev, născut la 9 martie 1913 în satul Văleni, județul Cahul, în familia lui Gheorghe Nencev. A învățat la școala primară și la liceul teoretic din Bolgrad (1924-1931). A debutat cu versuri în 1935, la revista „Familia noastră”. În 1935-1936 a fost redactorul revistei „Bugeacul”. În 1936 a activat un timp la București, unde a frecventat cenaclul „Sburătorul”. A colaborat la „Gazeta Basarabiei”. A debutat editorial în 1939 cu volumul „Poezii”, suprimat imediat de cenzură. După iunie 1940 a colaborat la ziarul „Comsomolul Moldovei”. La 6 noiembrie 1942 a fost înrolat în Armata Sovietică.

A murit pe front la 3 noiembrie 1944, fiind înmormântat în cimitirul militar din orașelul Priecule (Lituania).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. N. Pândaru. *Marele perspective ale literaturii basarabene*// „Viața Basarabiei”, 1941. – Nr. 1.
2. Apud: E. Lovinescu. *Istoria literaturii române contemporane*. Vol. II. București, 1981.
3. G. Meniuc. *Considerații literare*// „Viața Basarabiei”, 1939. – Nr. 9.

IODAN DATCU
(București)

**ETNOLOGUL BASARABEAN PETRE
V. ȘTEFĂNUCĂ ÎN PAGINI NECUNOSCUTE**

Abstract. In this article, the author puts into circulation and comments on two unknown texts of the Bessarabian ethnologist and folklorist Petre V. Ștefanuca, judged and destroyed in Stalinist prisons, accused of sympathy for the Romanians, anti-Semitism, imperialism, fascism, etc. The texts are related to the publicistic style and were discovered by a researcher in the cultural journal *Satul*, which was issued in Bucharest from 1930 to 1935 in 60 numbers.

Keywords: terrible torture, trial plot, eulogy to Bessarabian village, barbaric tortures, „Romanian river of life”, policy of denationalization.

La 12 iulie 1942 se stingea din viață, în urma unor cumplite torturi, într-o colonie de deținuți politici din R.A. Tătară, eminentul etnolog basarabean Petre V. Ștefănucă. Fusese arestat în septembrie 1940 și i se confiscase întregul material științific, al său și al Institutului Social Român, secția Chișinău, al cărui secretar fusese (1934) și apoi director (din 1939). A fost cercetat, scrie profesorul Ștefan Ciobanu, „timp de șapte luni, purtat din celulă în celulă, cu «vizite» nocturne ale judecătorilor sovietici, supus la cele mai mari torturi. Pentru ca acuzațiile de românofilism, antisemitism, imperialism, fascism să fie și mai grave, i se montează un proces de complot, în care mai erau incluși opt refugiați din sate transnistriene, pe care nu i-a cunoscut și nici ei nu-l cunoșteau. Judecătorii ruși sunt profund iritați că nu le răspunde în rusește, pretenție la care Ștefănucă le-a replicat: «Da, dar dumneavoastră singuri ați creat o republică moldovenească, deci limba statului este limba noastră»”.

Publicase ample studii de înalt profesionalism, precum: *Folclor din județul Lăpușna* (1933), *Cercetări folclorice în Valea Nistrului de Jos* (1937), *Două variante basarabene la basmul „Harap Alb” al lui Creangă* ((1937), *Două variante la basmul „Dănilă Prepeleac” al lui Creangă* (1937), *Literatura populară a satului Iurcenii* (1937), *Rites magiques pour provoquer et arrêter la pluie, à Popeștii de Sus (Departament de Soroca–Bessarabie)* (1943).

Opera sa a fost strânsă în două volume, *Folclor și tradiții populare* (Chișinău, 1990), ediția fiind îngrijită de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. Volume care conțin nu doar studiile amintite, ci și publicistica sa mărunță, apărută în periodice ca *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, *Cuvânt moldovenesc*, *Pagini basarabene*, *Moldova nouă*, *Viața Basarabiei*. A publicat și în reviste din dreapta Prutului: *Anuarul Arhivei de Folclor*, *Arhiva pentru știință și reformă socială*, *Sociologie românească*.

Între publicațiile din dreapta Prutului trebuie adăugată și *Satul*, revistă de cultură pentru popor, care a apărut la București, între anii 1930 și 1935, în 60 de numere. Mare ne-a fost bucuria să descoperim între copertele acelei publicații, două articole necunoscute ale lui Petre V. Ștefănuță: *Satele din Basarabia, zăgaz contra înstrăinării rusești* (nr. 9-10, august-septembrie 1931, p. 7 și 8) și *Prutul și Nistrul, morminte de moldoveni* (nr. 18, mai 1932, p. 18 și 19). Primul este un elogiu al satului basarabean care, în condițiile unei barbare opresiuni, și-a păstrat limba și tradițiile, iar cel de-al doilea evocă chinurile cumplite ale basarabenilor. Evocându-le, scriitorul face un apel la conducătorii României să-i ajute prin școli pe românii din stânga Prutului, care astfel să se alăture „râului de viață românească”.

Spre deosebire de alte articole ale sale, acestea pe care le semnalăm excelează prin cea mai decisă condamnare a politicii de deznaționalizare a basarabenilor.

PETRE V. ȘTEFĂNUȚĂ SATELE DIN BASARABIA, ZĂGAZ CONTRA ÎNSTRĂINĂRII RUSEȘTI

Mulți din cititorii acestei reviste nu cunosc deloc, sau poate cunosc prea puțin, parte din pământul vechii Moldove, pe care azi o numim Basarabia. Cei mai mulți nu o cunosc fiindcă niciodată n-au avut putință să ajungă tocmai prin acele locuri, nici nu le-a vorbit nimeni despre oamenii de pe acele meleaguri, dar nici de citit ceva despre ei nu au avut ocazia. Alții o cunosc fiindcă, fiind mai tineri, și-au făcut datoria către țară pe acolo, iar alții mai bătrâni și-or fi amintit de pe timpul războiului, când de sub uniforma muscălească răsărea câte o frumusețe de român ce le vorbea, spre surprinderea lor, dulcea limbă moldovenească. Erau moldoveni din Basarabia ce luptau contra aceluiași dușman! Mulți însă cunosc acest colț de pământ românesc numai din ziare, unde nu-i vorba decât de comuniști, de arestări, comploturi etc., dar de moldoveni, de urmașii falnicilor răzeși și mazili din ținutul Sorociei, Orheiului și Lăpușnei, nicio vorbă. Astăzi, după treisprezece ani de la Unire, a venit timpul, cred, ca să se cunoască între ei românii din toate colțurile țării, dacă nu prin vizite de la unii la alții (fiindcă timpurile sunt grele), cel puțin prin o vorbă bună despre ei prin cărțile și revistele poporului.

În cele ce urmează voi încerca să arăt cum satele din Basarabia sunt cele care au făcut Unirea, căci ele au păstrat nestinsă flacăra neamului nostru, ele au făcut front contra valului de înstreinare și cotopire a dușmanului de la răsărit, rusul.

Rușii, pentru a atrage în ghearele înstrăinării neamul moldovenesc din Basarabia, au procedat de la început în chipul cel mai viclean și mai dușmănos. Încă din primii ani după răpirea Basarabiei, pătura boierească și preotească a fost ademenită prin avantajii și onoruri către interesele rusești, răpind astfel poporului pe conducătorii săi spirituali, busola din timpuri grele. În chipul acesta, o prăpastie s-a săpat între boieri, preoți și învățători, de o parte, și țărănime, rămasă fără îndrumători naționali, de altă parte.

Școala și biserica au fost înstrăinate, așa că poporul nu s-a simțit atras către o învățătură în limba rusească.

A trăit mai departe în întuneric, ocolind astfel mrejele înstrăinării. Opera de înstrăinare a reușit numai la orașe și au fost înstrăinați mai ales fiii de mari

proprietari, de preoți, de învățători, de negustori etc., ce erau dornici de a ocupa funcții și de a parveni în statul rusesc. Satele moldovenești au trăit izolate, cu o viață închisă în hotarele lor, tocmai pentru a-și manifesta în chipul cel mai sfidător o rezistență pasivă față de stăpânirea rusească.

Satele din Basarabia au rămas aceleași, ca și satele din celelalte colțuri de pământ românesc, cu gospodăriile împrejmuite cu garduri de nuiete, sau zăplazuri, cu aceleași hudiți întortocheate și umbroase, cu aceleași case văruiete în alb, cu brâie albastre, trase cu îngrijire, fântâne cu cumpene, cu ciuturi și ghizdele, grădinițe cu flori și zarzavaturi. Aceleași vii și livezi prin coclauri și hârtoape, aceleași lanuri de grâu și porumb, aceiași oameni, cu căciuli și sumane, rămași aproape neschimbați timp de o sută de ani, întâlnești ca și în satele din acestălalt mal al Prutului.

Gospodăriile moldovenilor au rămas aceleași, nu s-a schimbat nimic, nici în ograda lui, dar nici în casa lui. În orice gospodărie, cum intri, vezi aceleași case, acoperite cu stuf sau șindrilă, cu prispă lată sau cerdac, aceeași poiată pentru vite, aceeași cotețe pentru păsări, același cotlon făcut afară, pentru vară, același sâsâiac pentru porumb, aceleași unelte pentru muncă, pe care le întâlnești în orice sat moldovenesc de la poalele munților.

De intri în casă, vezi cuptorul cu prichici și cleștele în vatră, pereții zugrăviți după arta apucată din bătrâni, a gospodinei, iar în „casa cea mare”, aceeași bogăție de icoane, înconjurate cu flori și prosoape cu horboțică, ghiveciuri de flori la fereastră, busuioc, garoafe și mintă nelipsite din grindă, pereți acoperiți cu păretare și războaie, lavițe acoperite cu lăvicere și cadruluri vârstate cu culori și deseme tradiționale. E nelipsită lada cu zestre, făcută din lemn și boită cu culorile cele mai diferite, așezată pe alviță într-un colț, plină cu „valuri de pânză”, de prosoape și altele; iar deasupra lăzii e așezată „teanc” zestrea, de veretcă, saci, lăvicere, țoluri, cadruluri, războaie, perne etc.

La sate s-au păstrat aceleași îndeletniciri apucate din bătrâni, aceleași raporturi juridice (legile rusești niciodată nu au pătruns deplin în viața satelor), economice și sociale. S-au păstrat aceleași obiceiuri, credințe, superstiții și rituri la naștere, botez, nuntă, înmormântare, sărbători, petreceri, muncă etc. Cântecelile de stea, colindele, plugușorul, făceau aceleași bucurii și erau așteptate cu aceeași nerăbdare de băieți și fete ca și în satele din restul țării. Aceleași credință a fetelor mari că dacă te lai în lăutoare cu busuioc, furat de la „plugușor”, îți va crește părul, sau dacă parul de la gard, ce cade al zecelea, când îi numeri cu ochii închiși și legat cu arnici roșu, de se întâmplă de-i drept, atunci mirele va fi frumos, iar de-i cioturos, va fi urât, credință și practică pe care o găsim în orice sat moldovenesc.

De asemenea, ei cred că nu-i bine să dormi spre Sf. Gheorghe, că iei somnul mieilor, sau să lucrezi în luna Rusaliilor, că te apucă Rusaliile. Ramuri de tei și de nuc se pun în streșină la Duminica Mare, și aici clăcile la curățat porumbul sau șezătorile iarna sunt nelipsite!

Toate aceste fapte din viața moldovenilor sunt învăluite de stări sufletești și de forme tradiționale comune tuturor românilor.

Afară de acest suflet puternic și tânăr, satele din Basarabia prezentau o masă compactă greu de pătruns. Deși biserica i-a fost răpită prin înstrăinare, totuși moldovenii

la biserică înălțau rugi lui Dumnezeu și Dumnezeu le asculta ruga, numai în graiul lor de acasă; căci glasul preotului spus în altă limbă nu cuprindea și durerile moldovenilor. La sărbători, cei cu știința „buchilor” (literelor), ceteau în taină acasă ceaslovul, scris în moldovenește, adus pe ascuns de vreun mocan din Ardeal, ce rățăcea cu oile prin Bugeac. Pe la zile mari, la Sf. Maria, Sf. Petru, Sf. Gheorghe etc., alergau pe la mănăstiri, unde le cetea în taină, ca să nu-i surprindă stăpânirea, – vreun călugăr mai bătrân, rugăciuni vindecătoare a durerilor și ispășitoare de păcate.

Această rezistență pasivă, această viață închisă în hotarele satului, au făcut pe moldoveni să-și păstreze neatinsă viața lor națională moldovenească. Viermele înstrăinării rusești nu a atins rădăcinile neamului moldovenesc, ba ceea ce e spre mândria noastră, moldovenii au absorbit o mulțime de elemente străine, izolate, ce erau trimise de statul rusesc, ca să trăiască ca mici funcționari în satele moldovenești. S-au amestecat în masa moldovenilor, le-au învățat limba, s-au căsătorit cu moldovence, așa că astăzi copii lor sunt de cel mai curat neam moldovenesc.

Aceștia sunt moldovenii basarabeni și astfel au trăit ei sub jugul străin! Către aceste energii de viață românească să se îndrepte conducătorii țării noastre, pentru a-i ajuta să se ridice prin școală și pentru a-i îndruma pe căile ideale ale românismului. Acești moldoveni sunt un izvor bogat și tânăr, odihnit atâta vreme, ce așteaptă numai să fie dezgropat pentru a se întrupa într-un râu de viață românească.

(Revista *Satul*, an. I, nr. 9-10, aug.-sept. 1931)

PRUTUL ȘI NISTRUL, MORMINTE DE MOLDOVENI

O lume întreagă a rămas îngrozită de cruzimile de la Nistru. Valurile Nistrului au curs înroșite de sângele nevinovat al moldovenilor. Și de ce? Pentru că nu mai puteau să îndure chinurile unei stăpâniri sălbatice. Și-au părăsit casa, masa și moșia străbunilor și numai cu ce era pe ei au trecut prin ploaia de gloanțe, cu trupurile sfârtecate, la frații lor.

Haite de câini au sfâșiat și s-au îndopat din trupurile celor căzuți la jumătatea drumului, iar cei înghițiți de gurile din gheață scufundată și-au găsit mormântul în fundul apelor. Dar grozăviile petrecute în anul acesta la Nistru s-au mai întâmplat acum o sută de ani în urmă la Prut. Documentele istorice ne adeveresc din belșug jalea și plânsul din acele timpuri.

După răpirea unei părți din Moldova lui Ștefan cel Mare din anul 1812, moldovenii nu puteau să îndure jugul robiei și treceau la frații lor din dreapta Prutului. Iată ce ne arată într-un act oficial consilierul de stat A. Baikov, care fusese în Basarabia prin 1813, cu scopul de a informa autoritățile superioare din Petersburg: „Țăranii, nemaifiind în stare de a suporta birurile grele și taxele ilegale la care sunt supuși, sunt siliți să-și părăsească vetrele și să fugă peste Prut pentru a se așeza în părțile Imperiului Turcesc”^{*} (adică în Moldova rămasă).

De asemenea și scriitorul Svinin în *Descrierea Basarabiei*, p. 210, menționând despre fuga locuitorilor din Basarabia, povestește că locuitori din Moldova au trecut Prutul cu luntre, au legat pichetul de cazaci și-au transportat pe partea cealaltă a Prutului pe toți țărani din satul Coniseari împreună cu toată averea lor și chiar cu vitele lor¹.

¹ Paul Gore. *Populația Basarabiei. Materiale istorice statistice*. În: Democrația, XI.

Poezia populară, document al sufletului poporului, ne redă sub o formă deosebit de frumoasă întâmplările de acum o sută și mai bine de ani la Prut. Redăm mai jos o doină culeasă din Basarabia:

„Frunzuliță și-o lalea,
Maică, măiculița mea,
Eu de-acum mă socotesc
Că mai bine putrezesc,
Decât la muscali chicam,
Mai bine mă spânzuram:
Decât slujbă la muscali,
Câte opt și zece ani,
Cu sudălmi și cu bățai,
De sunt numai vânățai.
Frunzuleană măr bătut,
Haidem, maică, peste Prut,
Hai la frați, la surioare
Să scăpăm de chin și-oftare,
Haidem, maică, să scăpăm
Și pe rus să blăstămăm,
S-ajungă de noi robit
Și de toți batjocorit.
Frunzuleană și-o lalea,
Maică, măiculița mea,
Cum să trecem când muscalu
Tare mai păzește malu.
Căsuța și cu grădina,
Ogorașul și Florina
Cui noi, maică, le lăsăm?
Cui noi le înstreinăm?
Maică, măiculița mea,
Lăsăm casa și grădina,
Ogorașul și Florina,
Lăsăm toate în pământ
Și cu strajnic jurământ.

Haidem, maică, peste Prut,
Cât îi drumul mai bătut,
Că dacă ne-om zăbovi
Tare rău ne-om mai căi.
Frunzuleană și-o lalea,
Maică, măiculița mea,
Dacă rusu ne-o zăpși,
Ne-or pușca, ne-or omorî,
Cine, maică, ne-o-ngriji,
Cine pomeni ne-or da,
Cine oare ne-o boci,
Și-n lume ne-o jălui?
Frunzuleană și-o lalea
Maică, măiculița mea,
Eu m-oi face-o luntirșoară,
Tu în ea o lopăcioară
Și om trece liniștiți
Și de nime nevăzuți
La ai noștri frați iubiți.
Iar de rusu ne-o zăpși,
Ne-o pușca, ne-o omorî,
Atunci Prutul cu-al lui val
Groapă ne va da în dar.
Stelele când s-or ivi
Și pe cer c-or străluci,
Făclii, maică, ne vor fi,
Pășările ne-or boci,
Florile ne-or jălui,
Iar luna și soarele
Ne-or purta pomenile”.

(Auzită de la Andrei Sănduță, 83 ani, Ialoveni-Lăpușna)

Sărman neam moldovenesc! Mult sânge s-a scurs din brazdele trase de dușman prin inima ta. O sută de ani în urmă ți-au înfipt hotar în coasta dreaptă, astăzi îl simți în coasta stângă; o sută de ani ai fost la o margine de împărăție, astăzi ești la marginea altei împărății și numai la margine și numai stâlp de hotar. Mulți plâng pentru tine și tu niciodată nu ești fericită.

(Revista *Satul*, an. II, nr. 18, mai 1932)

ION BURUIANĂ

Institutul de Filologie
(Chișinău)**UN ETNOLOG ÎNCĂ NEAPRECIAT
LA JUSTA LUI VALOARE
(Scurt bilanț și câteva reflecții la încheierea
unei cariere științifice)**

Abstract. The article is a review that gives an overall assessment of the half a century scientific activity of the well-known ethnologist Andrei Hancu – an outstanding specialist in the history and theory of Romanian folk from Bessarabia at the end of his researching career.

Keywords: Gh. Bogaci, A. Zasciuc, N. Mohov, V. Stati, I. D. Ciobanu, V. Zelenciuc, I. Mironenco, I. Druța, ethnogenesis, forgery, truth, theories, concepts, ballad, rituals, diligence, honesty, professionalism, contribution, etc.

Deși despre cunoscutul etnolog Andrei Hâncu – specialist de seamă în istoria și teoria creației populare – s-a mai scris cu anumite ocazii, mai ales la împlinirea unor vârste „rotunde”, pentru o apreciere de ansamblu, obiectivă și corectă a realizărilor Domniei Sale e neapărat nevoie de completări, precizări, puneri de accente, evaluări și reevaluări.

Amintim că cercetătorul s-a născut la 3 iulie 1929 în comuna Mateuți, plasa Rezina, județul Orhei, a absolvit Facultatea de istorie și filologie a USM (1957) și aspirantura la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM, după care a activat la această instituție timp de jumătate de secol.

Temele care l-au preocupat îndeosebi și la care a muncit cu dăruire și pasiune pe parcursul anilor au fost:

1. Geneza riturilor și formelor lor etnofolclorice;
2. Poezia obiceiurilor de familie;
3. Balada populară;
4. Istoria folcloristicii;
5. Problemele de teorie a creației populare ș.a.

Dr. A. Hâncu este autor al monografiilor „Balada populară „Miorița” (1967), „Eposul baladic la moldoveni” (1977), „Poezia ritualurilor de familie” (1981), „Genurile și speciile folclorului românesc” (2003), al culegerii de studii și articole „Probleme de geneză a creației poetice populare moldovenești” (1991), alcătuitor a două volume din seria „Creația populară moldovenească” – „Balada” (1976) și „Folclorul obiceiurilor de familie” (1979), a două culegeri din seria „Mărgăritare” – „Soarele și Luna. Balade” (1981) și „Toma Alimoș. Cântece epico-eroice” (1983).

Domnia Sa e coalcătuitor a opt volume de folclor moldovenesc editat pe zone („Folclor din părțile codrilor” (1973), „Folclor din Bugeac” (1982), „Folclor din nordul Moldovei” (1983), „Folclor din stepa Bălților” (1986), „Folclor din câmpia Sorociei” (1989), „Folclor din Țara fagilor” (1993), „Cât îi Maramureșul...” (1993), „Folclor de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului”, vol. II (2009), a trei culegeri din seria „Biblioteca școlarului” – „Legende și cântece bătrânești” (în colaborare, 1988), „Dicționar de proverbe și zicători românești” (în colaborare, 2001, 2003), „Cântece bătrânești ale românilor. Cântece istorice” (în colaborare, 2002, 2003). Ultimele două – și în variantă electronică.

Dl A. Hâncu este coautor al două manuale – „Schițe de folclor moldovenesc” (1965) și „Creația populară (Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina)” (1991), coalcătuitor a două crestomații de folclor (1966 și 1989), coautor și coalcătuitor a lucrării în două volume „Petre V. Ștefănuță. Folclor și tradiții populare” (1991) ș.a.

În afară de aceasta, cercetătorul este autor a mai multor articole științifice, publicate în culegeri, reviste de specialitate, ziare ș.a.

De menționat că A. Hâncu totdeauna a avut eul său, militând, indiferent de situație, doar pentru adevăr și dreptate.

În unul dintre studiile sale despre B. P. Hasdeu, de exemplu, cercetătorul combate afirmația investigatorului slavist Gh. Bogaci precum că marele poet rus A. S. Pușkin este primul folclorist al Moldovei [1, p. 3, 35 ș.a.].

„Până la Pușkin, scrie A. Hâncu, texte folclorice au fixat în scris și publicat la noi I. Neculce și D. Cantemir. Cantemir face primele investigații teoretice sporadice. Dar el nu este (cu atât mai mult Neculce) un folclorist. Nici Pușkin însă nu apreciază teoreticește creația populară, nu are față de ea o atitudine științifică. Și atunci când se vorbește de «folclorismul pușkinist» trebuie să se aibă în vedere utilizarea în scopuri artistice a folclorului în creația genialului scriitor. Și numai atât. Folclorul a fost folosit scriitoricește și la noi de Asachi, Donici, Stamati, Sârbu, mai ales în fabulele lor. Dar nici unul dintre acești cărturari nu este un folclorist. Nici Pușkin nu este folclorist” [2, p. 172].

În alt articol – „A. I. Zașciuc și folclorul moldovenesc”, dl A. Hâncu face o analiză obiectivă, critică a celor scrise de ofițerul marelui stat-major al armatei țariste despre creația noastră populară orală în cartea sa „Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область”, Спб, 1862, dându-i aprecierea cuvenită.

Referindu-se și la două articole ale unui nepot de-al lui A. Zașciuc, publicate la Chișinău [3, p. 4; p. 141-145], în care acesta afirmă cu aplomb că lucrarea unchiului său este prima monografie despre Basarabia, A. Hâncu dezmente informația, scriind că nu militarul rus este întâiul cercetător al ținutului nostru și nici autorul primei lucrări despre Basarabia, ci marele cărturar Dimitrie Cantemir, cu celebra sa operă „Descrierea Moldovei” (1716) [4, p. 94], despre care urmașul lui A. Zașciuc, și el ofițer, din necunoaștere sau aroganță, nici nu pomeneste măcar.

Descalificantă pentru un om de știință, specialist în domeniu este și aici, ca și în cazul cu Pușkin, poziția conjuncturistă, în consonanță cu ideologia timpului a istoricului literar Gh. Bogaci, care, în scurtul său cuvânt introductiv la articolul de ziar al lui Gh. V. Zașciuc, subscrie la neadevărul autorului.

Incredibil, dar adevărat, pentru opiniile exprimate în cele două articole A. Hâncu a fost aspru interogat, admonestat și umilit de colaboratori ai KGB-ului, cunoscând pe viu toată odiozitatea acestora.

În anul 1981 etnologul publică monografia „Poezia ritualurilor de familie”, în care, oprindu-se și la chestiunea foarte importantă pentru noi, cea a etnogenezei romanității de est, vine cu un punct de vedere propriu, diametral opus celui al istoricului N. Mohov, care în anul 1959 a emis și până la moarte a promovat insistent teoria, cu evidente conotații politice, precum că volohii (românii vechi și medievali) s-au format prin slavi, iar moldovenii – prin slavii de est – rușii vechi [5] – viziune care constituia poziția oficială a regimului de ocupație sub care ne aflăm.

Aducând argumente, A. Hâncu demonstrează că elementul slav n-a fost constitutiv etnic în etnogeneza volohilor, iar existența lor a continuat neîntrerupt în spațiul carpato-danubiano-pontic, inclusiv în Basarabia și Bucovina.

Asemenea interpretare neagă, reduce la zero teoria migraționistă a lui N. Mohov – unul dintre „rechini” istoriografiei sovietice de la Chișinău, lăudat de alți falsificatori de istorie, ca și dânsul, pentru mincinoasa concepție despre etnogeneza moldovenilor [6].

Precizăm că primul specialist de la noi care a contestat și a respins această viziune subiectivă, tendențioasă, premeditată a fost vărul etnologului, eminentul arheolog, istoric, profesor și mare bărbat Ion Hâncu (28.07.1931 – 4.05.2003) [7].

Cu părere de rău, în afară de istorici, încă puțini știu despre această distinsă personalitate, „disident în știința istorică sovietică de la Chișinău și unic promotor deschis al teoriei continuității românilor în arealul pruto-nistean din fosta URSS (anii '60-'70). Învinuit de «naționalism, antislavism și de promovarea unei teorii antiștiințifice», destituit din funcție în decembrie 1977, înlăturat din cercetare, persecutat în anii '80” [8, p. 199].

Așa proceda regimul comunist totalitar cu cei care îi contraziceau dogmele.

Temerarul arheolog a devenit indezirabil conducerii științei academice de pe loc și celei de la Moscova nu numai pentru faptul că a demonstrat cu probe și argumente științifice irecuzabile autohtonismul și permanența românilor pe pământurile lor istorice, dar și de aceea că a dovedit proveniența noastră tracică (geto-dacică) și romanică.

Realist, dar neîmpăcat cu falsificările, Andrei Hâncu a apărut și promovat această teorie așa cum s-a putut în acele timpuri ostile adevărului. Inclusiv în monografia menționată.

Cunoscând poziția autorului în această problemă de la discuția lucrării, I. D. Ciobanu, V. Zelenciuc ș.a., susținuți de academicianul coordonator al Secției de Științe Sociale a AȘM D. Ursul, l-au informat urgent pe președintele Academiei, A. Jucenco, precum și unele instanțe republicane de partid și de stat, provocând un adevărat scandal.

A. Hâncu a fost imediat chemat, discutat, moralizat, învinuit de naționalism, filoromânism, de falsificarea istoriei și culturii RSS Moldovenești ș.a., pedepsit, intimidat, etichetat etc. Numai întâmplarea a făcut ca el să mai rămână în serviciu. Iar tot tirajul cărții a fost ars, autorul ei fiind mai mulți ani după aceea neagreat, suspectat, marginalizat, ignorat, neputând publica mai nimic din ceea ce scria.

A suportat greu această nedreptate, dar nu s-a resemnat.

În același an îi apare articolul „Influențe slave în ritualurile de familie ale moldovenilor” (de mirare, cum de a trecut de cenzură), în care, făcând o statistică bazată pe seriile de noțiuni principale privind nașterea, nunta, înmormântarea, intrate în fondul lexical de bază, A. Hâncu dovedește că elementul slav în etnogeneza poporului nostru nu este decisiv, că raportul dintre termenii latini și cei slavi în acest material lingvistic e de 160 : 62 [9, p. 82].

Peste un timp, de acum după declararea independenței de stat a R.M., considerând problema originii volohilor încă nerezolvată obiectiv, Domnia Sa revine la ea, scriind:

„Adevărul este următorul: /.../ când vin slavii la Dunăre, în Carpați și în Balcani [sec. VI e.n.], volohii (vlahii) sunt gata formați ca etnie /.../ și nu se formează de abia prin slavi, în sec. al IX-lea, cum o susțin istoricii ortodoxali Mohov, Zelenciuc ș. a.” [10, p. 184].

Iar concepția formării moldovenilor prin slavii de est, după părerea savantului, este și mai neîntemeiată și e ticluită și promovată pentru a susține acaparaționismul ruso-ucrainean sovietic în Moldova [11].

Timpul și evenimentele produse de la 1990 înapoi au demonstrat cine a avut și cine n-a avut dreptate.

Odată cu destrămarea fostului imperiu, din teoria lui Mohov n-a rămas nimic. Faptul că numele acestui falsificator al trecutului nostru, slujitor fidel al intereselor rusești în Basarabia, făcut, drept răsplată, membru corespondent al Academiei, laureat al Premiului de Stat, Om emerit ș.a., n-a fost inclus în „Dicționarul de istorie” vorbește de la sine.

Pentru poziția sa în această problemă dl A. Hâncu a fost înalt apreciat în „Dicționarul etnologilor români” [12, p. 314-315].

Indignat, etnologul s-a ridicat nu numai împotriva unor lucrări ale cercetătorilor alogeni neonești, ci și a celor scrise de unii ticăloși de ai noștri, cum ar fi prostituatul politic și moral Vasile Stati, ineptiile căruia le-a pus la stâlpul infamiei în articolele „Moscarioții și «Miorița»” („Literatura și arta”, 22 septembrie, 1994, p. 3) și „O eminentă mediocritate în rolul de filozof și ideolog de curte” („Literatura și arta”, 1 decembrie 1994, p. 7).

Este de asemenea de menționat faptul că dl A. Hâncu e unul dintre puținii oameni de știință care încă în timpul vieții lui I. D. Ciobanu și fiind subaltern al acestuia, i-a replicat de mai multe ori sus-numitului, criticându-i deschis erorile și fiind din această cauză tot timpul în relații tensionate, de conflict cu „șeful”.

A făcut-o cu același curaj și în scris. Vorbind despre renumitul „lingvist”, „folclorist”, „scriitor”, „savant”, în articolul „Știință sau «ejovșcină», «enkavedevșcină»?” A. Hâncu ne convinge că „cele mai importante «teorii», «concepții», «idei» înaintate de I. D. Ciobanu în lucrările sale «de forță» – «cele mai bune», «mai noi» (teza de doctor ș.a.) nu-s bazate pe altceva decât pe aceeași mârtoagă stalinist-enkavedistă (ejovistă-berievistă) a teoriei «dușmanilor poporului...», «prieteniei» etc.” [13, p. 8].

„Desigur, continuă autorul, I. D. Ciobanu nu e creator de școli, teorii, concepții ș.a. Dar standardul dumisale mai persistă, uneori susținut de sus și constituie o piedică

în calea științei /.../ Timpul limbii („lindii”) „literare” a /.../ lui I. D. Ciobanu a trecut. Iar noi credem că i-a venit timpul de ducă, de trecere în anele istoriei, la pasivul ei (ca să nu spunem la groapa ei...)” [14].

Referindu-se la același autor de tristă amintire, nu peste mult timp după cele expuse anterior, A. Hâncu scrie:

„I. D. Ciobanu a fost totdeauna mai întâi de toate un ideolog și această poziție a suprasaturat „lucrările” lui lingvistice, literare și folcloristice. Mult timp filologia moldovenească va purta amprenta ciobănistului – a cercetării și aprecierii politice neobiective, de factură sociologic vulgară. Sub masca „neoașismului moldovenesc”, promova ideea antiromânismului, impunând „teoria celor două lindi, două ideologii”, „doauă culturi” [15, p. 128-129].

Pentru ca cititorul să surprindă mai bine „amprenta ciobănistului”, A. Hâncu adaugă: „Savantul-scriitor ce i-a dat numele este conducătorul Sectorului de folclor de la Academie și, în această calitate, este prezent peste tot – în colegiile de redacție, participă la planificarea unor ediții de valoare, impunându-și voința (în tratarea, aprecierea, redactarea, dozarea materialului laic, cu conținut social etc.). Și această amprentă se simte bine pe parcursul anilor '60-'70, când apar lucrările mari din seria «Creația populară moldovenească» ș.a.” [16, p. 130-131].

În colaborare cu Grigore Botezatu, Andrei Hâncu a scris și despre rolul criminal al lui I. D. Ciobanu în arestarea la 10 octombrie 1940 și condamnarea la moarte în aprilie 1941 a eminentului nostru savant-folclorist Petre V. Ștefănuță [17, p. 10, 29; p. 165].

Aceeași intransigență față de neadevăr ne-o demonstrează cercetătorul și în alte materiale.

Despre înălțimea morală, curajul, verticalitatea și principialitatea sa se poate ușor judeca după articolele „Cum ne-au învățat slavii să mâncăm pâine albă” („Flux”, 15, 22 mai 1998, p. 10), „Dreptul la istorie și spiritualitate națională” („Glasul Națiunii”, 22 iulie, 12 și 26 august 1998, p. 6) și „Badea Mior împotriva românilor?...” („Țara”, 18, 20 decembrie 2001, p. 4).

În primele două, scrise cu multă durere și revoltă, autorul arată cum se falsifică și se substituie spiritualitatea românilor basarabeni în folosul „eliberatorilor”.

„O metodă camuflată de deetnicizare, scrie cercetătorul, este cea de a ne pune cultura, în fond, originală, alături de cea slavă, ca fiind, chipurile, în multe privințe analoagă acesteia (în sensul de a o imita pe cea slavă și de a fi de împrumut). Desigur, împrumutul era văzut, în temei, dintr-o singură direcție: de la slavi (mai ales și în special de la „frații mai mari” – rușii vechi și noi, ucrainenii – spre români, mai ales cei moldoveni, dat fiind interesul geopolitic al rușilor și ucrainenilor în Basarabia, Bucovina...” [18, p. 10].

Aducând drept argumente o mulțime de exemple din lucrările lui V. Zelenciuc și criticându-l drastic pentru susținerea teoriei lui N. Mohov despre etnogeneza românilor (volohilor) și a teoriei împrumutului uzului hranei rituale (inclusiv a pâinii) de la slavi, a obiceiurilor nuptiale, tratarea teoretică neobiectivă și formulările tendențioase cu direcționare politică într-un plan scontat, felul de a argumenta lucrurile ș.a., A. Hâncu îl învinuiește pe etnograf de necunoașterea suficientă a obiectului cercetării și de falsificarea premeditată a istoriei și culturii românilor basarabeni [19].

Este interesant și totodată grăitor faptul că după publicarea acestui material, din partea lui V. Zelenciuc n-a urmat nici o replică, nici un comentariu în presă, prin care ar polemiza sau s-ar justifica.

De dragul adevărului și dreptății, ar mai fi de spus niște lucruri.

Valentin Zelenciuc nu este coalcătuitor al volumului „Folclorul obiceiurilor de familie” (1979) din seria „Creația populară moldovenească”, cum e scris pe copertă. Tomul e pregătit numai de A. Hâncu, iar V. Zelenciuc, fiind atunci șeful Secției de Etnografie și Studiul Artelor, în cadrul căreia era și Sectorul de folclor, a profitat de ocazie și și-a impus numele – fenomen practicat pe ascuns de mai mulți șefi din știință și nedeazădăcinat, cu părere de rău, nici până în ziua de azi.

Pentru a evita niște posibile complicații și neplăceri în relațiile cu superiorul, subordonatul s-a conformat cerinței.

Colegii mai vechi ai folcloristului cunosc bine acest lucru. După apariția volumului unii chiar făceau glume pe acest caz.

Puțin mai târziu, V. Zelenciuc s-a vrut coautor și la monografia lui A. Hâncu „Poezia ritualurilor de familie” (1981), dar pentru că de data aceasta a fost refuzat, după cum am spus-o și mai la începutul articolului, a făcut totul ca lucrarea subalternului său să nu mai ajungă la cititor.

Ținem să menționăm faptul că nici acest cercetător, compromis de-a binelea prin cele scrise despre noi, dar ajuns și el nu se știe pentru ce merite membru corespondent al Academiei, n-a fost inclus în cele două ediții ale „Dicționarului de istorie” (2005, 2007).

O atitudine de luptător, de judecător obiectiv și sever o are dr. Andrei Hâncu și în articolul „Dreptul la istorie și spiritualitate națională”.

Referindu-se la lucrările de muzicologie apărute în Moldova Sovietică (de regulă, în limba rusă), pe lângă alte neajunsuri, autorul constată regretabile alunecări pe panta politicianismului, șovinismului etc. Dar cel mai grav e că în unele dintre ele se alunecă pe panta falsificărilor istoriei culturii românilor-moldoveni în folosul „fraților” mai mari – rușii, ucrainenii.

În calitate de exemplu, vine cu o analiză critică a monografiei muzicologului I. P. Mironenco „Молдавско-украинские связи в музыкальном фольклоре: история и современность”, Chișinău, „Știința”, 1988 – carte în care autorul ei, un ucrainean venit, se străduiește să prezinte tot ce poate din cultura noastră melică ș.a. ca împrumut de la slavi, mai ales de la ucrainenii.

Bazându-se pe teoriile false ale unor istorici alolingvi din RSSM (ruși, ucrainenii etc.) și moscalioți locali, „viziunile”, „concepțiile” cărora îi convin, el declară sus și tare că noi (aici străbunii noștri – volohii), fiind în trecut, chipurile, numai păstori (adică un fel de primitivi), deși numai cine nu vrea nu știe că ei au practicat intens și agricultura, viticultura, pomicultura, n-am fost capabili să avem o poezie de tipul celei recitative, creată de agricultori, cum au fost, cică, slavii.

La fel face și în ceea ce privește poezia de nuntă, melosul epic ș.a. [20, (2) p. 6].

„Când citești această carte, ți se face greu pe suflet, ți se întoarce...”, – scrie recenzentul [21, (3) p. 6].

După ce, cu nenumărate argumente, îi face o critică dintre cele mai aspre autorului pentru calitatea „lucrării”, pentru lipsa acută de cunoștințe, tot aici dl A. Hâncu se pronunță categoric împotriva „maroderiei, pirateriei științifice”, „fariseismului și falsității”, împotriva oricăror „opere” de tipul celei a lui I. Mironenco.

De parcă popoarele mici n-ar avea nimic al lor, totul venind de la slavi.

În urma unor asemenea „investigații”, realizate mai ales de neromâni, „moldovenii” au rămas aproape goi, fiind despuiați treptat cu totul de ceea ce mai avem, constată, revoltat, etnologul [22, (1) p. 6].

În cel de-al treilea articol, în același spirit de principialitate și nonconformism, A. Hâncu îl critică dur pe scriitorul Ion Druță pentru abaterea gravă de la conceptul inițial de a înveșnici memoria Poetului Anonim prin ridicarea unui monument.

„Miorița”, scrie autorul, nu simbolizează „neamul moldovenilor”, cum vor să ne sugereze exegeții gen V. Stati, I. Druță ș.a. Subiectul n-a luat naștere pe stâncile Sorociei. El aparține întregului neam românesc. Astfel monumentul, care ar trebui să fie consacrat creatorului popular și nu lui Badea Mior, nu poate fi amplasat la Soroca. „Miorița” a luat naștere în sec. VIII-IX în Ardeal. Zona de amplasare a monumentului poate fi în Carpați, pe Ceahlău ș.a.

I. Druță are un scop bine definit – vrea să impună, pe baza nominației „moldovean-moldovan”, ideea națiunii, limbii naționale moldovenești, poporului moldovenesc ca entități aparte de tulpina etnică, națională românească, sub tutela Rusiei, Ucrainei, afirmă cercetătorul [23, p. 4].

Cum s-a finalizat această frumoasă și nobilă la începutul ei idee [24, p. 1], concepută de mulți ca o statuie-lemnă a cântărețului anonim, autor al nemuritoarei balade „Miorița”, uitându-se pe parcurs și de Poetul Anonim, și de Badea Mior, se știe – cu dezvelirea la 27 martie 2004, la marginea Sorociei, a unui cu totul alt monument [25, p. 1] decât cel preconizat inițial – un complex memorial-turistic: Lumânarea Recunoștinței – lucru absolut pe drept criticat și de elita intelectuală din partea locului [26, p. 111-113].

Spirit rebel, incomod, nonconformist, luptător neobosit pentru adevărul științific și istoric, om de atitudine și caracter, dl A. Hâncu a demonstrat același militantism civic de adevărat savant, om al cetății și față de unele probleme acute la zi.

În colaborare cu alt cercetător consacrat – Grigore Botezatu, Domnia Sa a supus unei critici drastice politica partidului agrarienilor în privința limbii, tendința acestuia de a ne împinge spre ignoranță, primitivism, întuneric [27, p. 3].

Ceea ce-l caracterizează pe dl A. Hâncu ca om de știință, după cum se poate lesne observa din exemplele aduse, sunt, în opinia noastră, competența, profesionalismul, poziția civică, demnitatea, responsabilitatea, nonconformismul, exigența față de sine și față de alții, curajul în lupta împotriva neadevărului și nedreptății ș.a.

Ce a avut de spus, a spus totdeauna în față, cu argumente, bărbătește, deschis.

În articolele sale el nu o dată se ridică hotărât împotriva faptului ca știința, mai ales cea care ține de ființa noastră națională (istorie, etnografie, folclor literar, muzical, literatură, limbă etc.) să ne-o facă străinii sau marionetele acestora – „mohovii, zelenciucii, lazarevii, statii etc., etc., falsificând cât se poate totul și toate” [18, p. 10].

„Perspectivele cercetării istoriei românilor trebuie să aparțină românilor și nu străinilor, care destul ne-au falsificat istoria și cultura după placul propriu, interesele lor naționale. Istoria fiecărui popor, este, înainte de toate, o chestiune primordială a sa”, scrie cercetătorul [10, p. 184].

Iar în articolul „Dreptul la istorie și spiritualitate națională” el chiar vine cu rugămintea (aici adresată muzicologilor neromâni din Republica Moldova) „să ne lase să ne căutăm noi de cultura noastră /.../ Fiecare să se ocupe de cultura sa” [21, p. 6].

Până la Andrei Hâncu încă n-am citit și n-am auzit ca cineva să pună la noi problema aceasta, destul de importantă, cu atâta durere și îngrijorare.

Este un protest energic împotriva cercetătorilor fără scrupule, denaturării istoriei după bunul plac, impunerii politicului în toate, românofobiei etc., o pledoarie sinceră și curată pentru cultură, moralitate, omenie, onestitate, corectitudine și cumsecădenie în știință – lucru care nu poate să nu fie înalt apreciat.

De menționat că printre realizările dlui A. Hâncu se numără și o serie de teorii, concepte, puncte de vedere științifice proprii. Iată doar câteva dintre ele:

– Domnia Sa este autorul noii teorii despre balada „Miorița” (geneza, fondul tematico-ideatic, poetica ș.a.) [28].

– A formulat o serie de legi fundamentale de dezvoltare a creativității folclorice [29, p. 5-47].

– Este creatorul teoriei antideismului, combătând ideea că țăranului nostru în trecut i-ar fi fost caracteristic ateismul [30, p. 54-55; 57-58].

– A propus teoria generală a genezei și evoluției formulisticii folclorice în structurile ei incipiente [31, p. 72-82].

– A venit cu o nouă teorie a genezei doinei ca specie și a provenienței termenului [32, p. 83-127].

– A elaborat teoria generală a genezei subgenului oratoric; începuturile poeziei recitative și căile ei de afirmare [33, p. 128-151].

– A emis noua concepție a cântecului istoric [34, p. 152-166].

– A confirmat cu argumente ideea lui B. P. Hasdeu că așa-numitul „cântec ucrainean” „Dunăre, Dunăre, de ce curgi tulbure?” a fost inițial un cântec românesc [35, p. 202-242].

– A propus o nouă teorie a versului regulat [36, p. 243-265].

– O nouă teorie a jurnalului oral [15, p. 489-503].

– O nouă teorie a sistematicii speciilor, subspeciilor ș.a. folclorice – sistematica mobilă, la subiect [37, p. 39-68].

– A propus unele noțiuni și termeni etnologici noi [37] ș.a.

Domnia Sa a venit cu contribuții esențiale la cercetarea baladei ca specie, a poeziei ritualurilor de familie, a istoriei folcloristicii ș.a.

Un alt merit al dlui A. Hâncu e că pe parcursul a zeci de ani a făcut nenumărate cercetări de teren în diferite localități ale republicii, Ucrainei și Federației Ruse, colectând un bogat și variat material etnofolcloric și depozitându-l cu grijă în Arhiva AȘM.

A participat cu comunicări la mai multe conferințe științifice republicane și internaționale.

A fost mereu prezent în presa vremii cu articole de problemă, recenzii și prezentări de carte, articole de propagare a științei ș.a.

Foarte puțini știu că dl A. Hâncu a scris și versuri, proză, deși n-a publicat.

Cu părere de rău, o parte din lucrările pregătite de cercetător au rămas în manuscris. Este vorba de patru volume din seria „Tezaurul etnofolcloric al românilor din Moldova, Bucovina și Transnistria” – „Baladele”, „Nașterea”, „Nunta”, „Înmormântarea”, o nouă ediție a monografiei „Miorița”, revăzută și mult adăugită, mai multe studii, articole ș.a.

Caracterul polemic sau discutabil al unora dintre scrierile sale, stilul, pe alocuri tonalitatea lor poate că și le-o mai fi scăzând ceva din valoare. Dar tot ce a scris mai bun etnologul va rezista în timp.

Ca orice om, a avut și greșeli, pentru care a fost criticat.

Alteori, prin poziția sa și-a creat probleme, și-a făcut adversari, a avut de suferit. Adesea pe nedrept.

Observația cea mai serioasă care i s-ar putea face e că nu a susținut și teza de doctor habilitat, deoarece a avut tot potențialul pentru aceasta.

Ceea ce-și reproșează el însuși e că, îndoctrinat de ideologia sovietică, în lucrările sale teoretice uneori a scris și despre construirea comunismului ș.a.

Un cuvânt de bine se cere spus și despre A. Hâncu omul, colegul, familistul etc.

Erudit, cu o temeinică pregătire profesională, model de onestitate, hărnicie și conștiinciozitate, de o aleasă ținută intelectuală și o înaltă probitate morală, responsabil, exigent, omenos, de o modestie uneori exagerată, cercetătorul Andrei Hâncu este un profesionist în tot sensul cuvântului, un strălucit cărturar, cetățean și patriot.

Unul dintre pilonii etnologiei românești din Basarabia ultimei jumătăți de secol, dărz apărător al valorilor noastre spirituale perene, luptător neobosit pentru adevărul științific și istoric, împotriva falsificărilor de tot soiul, acest „remarcabil folclorist și mare om de cultură” [38] și-a adus un aport considerabil la dezvoltarea respectivei științe la noi și merită tot respectul și aprecierea noastră.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Г. Богач. *Пушкин и молдавский фольклор*. – Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1963, 296 p.

2. A. Hâncu. *Folclorismul scriitoricesc al lui B. P. Hasdeu în raport cu democratismul feudal și burghezo-moșieresc*. În: *Folclor moldovenesc. Studii și materiale*. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1968, 190 p.

3. Г. Зашук. *Александр Защук – бытописатель Бессарабии* // „Советская Молдавия”, 10 martie 1965, p. 4; Gh. V. Zașciuc. *A. I. Zașciuc – autorul primei monografii despre ținutul nostru* // „Nistru”, 1967, Nr. 9.

4. A. Hâncu. *A. I. Zașciuc și folclorul moldovenesc*. În: *Cercetări folcloristice*. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1969, 152 p.

5. *Istoria RSS Moldovenești*. P. I-II. Manual pentru clasele 8-9. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1959, p. 16-17; N. A. Mohov. *Formarea poporului moldovenesc și întemeierea statului moldovenesc*. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1969, p. 7, 17-19; 40-41 ș.a.; N. A. Mohov. *Studii de istorie asupra formării poporului moldovenesc*. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 38-54; 56-68.
6. P. Sovetov, D. Dragnev. *Savant, organizator, îndrumător* (80 de ani de la nașterea lui N. A. Mohov) // *Comunistul Moldovei*, 1984, Nr. 12, p. 67; V. Zelenciu. *N. A. Mohov. La 80 de ani din ziua nașterii* // *Calendar*, 1984. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 182; L. Vlasova. *O viață dăruită științei* // *Învățământul public*, 8 decembrie, 1984, p. 3.
7. A se vedea: *Ion Hâncu: Biobibliografie la 70 de ani* / Ed. îngrijită de Gh. Postică. – Chișinău: CEP ULIM, 2002, 72 p.; Ion Dron. *Un brav străjer al neamului* // *Natura*, Nr. 7, iulie, 2002, p. 14; Maria Șveț. *Ion Hâncu (1931-2003)* // *Calendar Național 2011*. – Chișinău: S.n., 2010, p. 135-136.
8. *Dicționar de istorie*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. – Chișinău: Civitas, 2007, 416 p.
9. A. S. Hâncu. *Influențe slave în ritualurile și poezia de familie ale moldovenilor*. În: *Relații folclorice moldo-ruso-ucrainene*. – Chișinău: Știința, 1981, 256 p.
10. A. Hâncu. *Precizări la etnogeneza volohilor văzută din unghi filologic*. În: *Valori și tradiții culturale în Moldova*. – Chișinău: Știința, 1993, 231 p.
11. Ibidem.
12. Iordan Datcu. *Dicționarul etnologilor români*. Vol. I. – București: Editura Saeculum I.O., 1998, 319 p.
13. A. Hâncu. *Știință sau „ejovșcină”, „enkavedevșcină”?* // *Literatura și arta*, 23 martie 1989.
14. Ibidem.
15. A. Hâncu. *Din istoria folcloristicii*. În cartea: *Creația populară* (Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina). – Chișinău: Știința, 1991, 768 p.
16. Ibidem.
17. Petre Ștefănuță. *Folclor și tradiții populare*. În două volume. Alc., studiu introductiv, bibliografie, comentarii și note de Gr. Botezatu și A. Hâncu. – Chișinău: Știința, 1991. – Vol. I, 360 p.; A. Hâncu; Gr. Botezatu. *Noi informații privind represarea lui Petre Ștefănuță de organele sovietice*. În: *Cultură și politică în sud-estul Europei* (sec. XV-XX). – Chișinău: CEP USM, 2011, 188 p.
18. Andrei Hâncu. *Cum ne-au învățat slavii să mâncăm pâine albă* // *Flux*, Ed. de vineri, 15 mai 1998.
19. Ibidem.
20. A. Hâncu. *Dreptul la istorie și spiritualitate națională* // *Glasul Națiunii*, (2) 12 august, 1998.
21. Ibidem, (3) 26 august, 1998.
22. Ibidem, (1) 22 iulie, 1998.
23. A. Hâncu. *Badea Mior împotriva românilor?...* // *Țara*, 18 decembrie 2001.

24. Ion Druță. *Casă pentru badea Mior*// Literatura și arta, 10 decembrie 1987.
25. Corneliu Mihalache. „*Lumânarea Recunoștinței*”, un monument consacrat tuturor monumentelor distruse ale culturii noastre// Moldova Suverană, 30 martie 2004.
26. Victor Zagaevski. *În jurul lui Ion Druță*// „Soroca – 510 ani”. Almanah [Ed. a 3-a]. – Chișinău: Cu drag, 2009, p. 111-113.
27. Andrei Hâncu, Grigore Botezatu. *De unde vine politica națională și lingvistică a actualului Guvern*// Literatura și arta, 29 iunie 1995.
28. A. Hâncu. *Balada populară „Miorița”*. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1967, 260 p.
29. A. Hâncu. *Despre unele legități ale dezvoltării creativității de tip folcloric raportate la geneza genurilor și speciilor ei*. În cartea: A. Hâncu. *Probleme de geneză a creației poetice populare moldovenești*. – Chișinău: Știința, 1991, 264 p.
30. A. Hâncu. *Teatrul folcloric moldovenesc și tratarea unor probleme ale acestuia în etnografie, folcloristică*/ Ibidem.
31. A. Hâncu. *Considerente sumare la geneza formulisticii folclorice și a unor forme derivate ale ei*/ Ibidem.
32. A. Hâncu. *Contribuții la geneza doinei*/ Ibidem.
33. A. Hâncu. *Reflecții generale asupra genezei, dezvoltării istorice și stării actuale a speciei orașului ritualice*/ Ibidem.
34. A. Hâncu. *Unele considerații principiale despre geneza cântecului istoric*/ Ibidem.
35. A. Hâncu. *B. P. Hasdeu și cântecul baladic moldo-ucrainean „Dunăre, Dunăre, de ce curgi turbure?”*/ Ibidem.
36. A. Hâncu. *Reflecții privind geneza versului popular și parametrii lui structural-estetici*/ Ibidem.
37. A. Hâncu. *Genurile și speciile folclorului românesc (sistemele clasificatorico-tipologice la nivelul macrostructurii de gradele I, II, III, ..., n). Considerente teoretico-practice*. În: A. Hâncu. *Genurile și speciile folclorului românesc*. – Chișinău: Grafema Libris, 2003, 93 p.
38. Tudor Colac. *Folcloristul Andrei Hâncu. La o aniversare*. În: Tudor Colac. *Sorcove de lumină*. – Chișinău: Litera, 2001, 247 p.

VERONICA PĂCURARU

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**CU PRIVIRE LA INOVAȚIILE LEXICALE
ȘI DEZAMBIGUIZAREA LOR SEMANTICĂ
PRIN EXPANSIUNE CONTEXTUALĂ
(abordare epistemologico-lexicografică)**

Abstract. The study discusses some controversial aspects of lexical innovations, including the status of a new/recent word; the status of a new/recent meaning of a word from general language (or a particular term); „a neological feeling” of the speakers in relation to a new/recent vocabulary item; innovation processes of special vocabularies and of the common lexicon of the Romanian language; the ability of new/recent terms to become polysemantic; polysemy of new/recent vocabulary elements and imminent semantic ambiguities; contextual expansion and semantic disambiguation of new/recent polysemantic vocabulary units; lexicographical treatment of set phrases or of those on the edge of becoming set, formed on the basis of pivot-terms, etc. The research results are based on analysis of examples selected from general and special dictionaries, media, and websites.

Keywords: lexical innovation, resemantization, neosemy/neosemant, polysemy, semantic ambiguity/ disambiguation, contextual expansion, poly-lexicity.

Plasat în siajul investigațiilor consacrate inovațiilor lexicale, studiul de față își propune să trateze unele dintre aspectele pertinente și, totodată, controversate ale elementelor de vocabular noi/recente din limba română, în particular. Întrucât sintagmele terminologice în circulație *cuvânt nou (creat)/ cuvânt recent* și *sens nou/sens recent*, prin care sunt desemnate în mod curent elementele de vocabular ce țin de fenomenele respective, au, în general, conținuturi vagi, noțiunile pe care le redau aceste sintagme necesită a fi precizate, mai ales în sensul identificării fenomenului concret la care se referă fiecare dintre aceste denumiri, dar și, urmând unele opinii izolate, în cel al stabilirii unor limite temporale convenționale, capabile să certifice statutul de cuvânt nou/recent și/sau pe cel de sens nou/recent al unui element de vocabular (de obicei, cuvânt din limba generală, dar nu în exclusivitate).

Chiar de la început precizăm că cercetarea noastră la capitolul dat nu își propune ca scop nemijlocit soluționarea problemei privind identificarea statutului de neologism al unui cuvânt. Mai mult decât atât, suntem pe deplin conștienți de faptul că definițiile pentru faptele de limbaj ce corespund acestor concepte teoretice, atestate în lingvistica românească, dar și în cea a mai multor limbi contemporane, pun insuficient în evidență diferența specifică dintre caracterizări de tipul *element (de vocabular/lexical) nou – element (de vocabular/lexical) recent*, sens nou – sens recent, iar cercetătorii ezită în continuare în a da o definiție strictă, unanimă noțiunilor corespunzătoare acestor

sintagme terminologice, inclusiv în a fixa niște limite cronologice riguroase de demarcare a statutului de neologism al unui cuvânt – unitate a limbii generale sau a unei limbi speciale (a unei terminologii).

În această ordine de idei, e de subliniat că în lingvistica românească se conturează o serie de luări de poziție, în mare parte coincidente sau complementare, privind fenomenele și epistemele menționate mai sus. Astfel, în timp ce în dicționarul de termeni lingvistici al lui Gh. Constantinescu-Dobridor [1] la definirea noțiunii de neologism accentul este pus, în primul rând, pe statutul de noutate al unei unități de limbă și pe faptul că acest statut trebuie considerat în strânsă legătură cu etapa de dezvoltare a limbii respective, în dicționarul de științe ale limbii (autori A. Bidu-Vrănceanu et alii [2]), se subliniază ideea că un neologism nu poate fi identificat operațional decât într-un segment sincron concret al limbii generale, prin raportare nemijlocită la limba standard sau la anumite limbaje specializate (tehnic-științifice), considerate din aceeași perspectivă sincronică. În aceeași albie conceptuală se situează și lingvista I. Busuioc, atunci când susține că „... conceptul <neologism> e mult mai complex și nu poate fi cuprins, delimitat prin eticheta atât de simplă a „noului”, iar [...] cercetătorul care ar vrea să-l definească/descrie este confruntat cu un proces, nu mai puțin complex, și anume acela de formare a acestor noi unități lexicale, pe care nu îl poate trece cu vederea și nici nu trebuie s-o facă” [3, p. 1]; or, „procesul de inovare de care se leagă funciar conceptul de neologism este un fenomen natural în fiecare limbă, [...] căci evoluția și însăși comunicarea umană trece prin necesitatea inovației lexicale” [*Idem*].

În același timp, unii autori din lingvistica franceză, în special J. Prouvost și J-Fr. Sablayrolles [4], pun în evidență un aspect pe cât de important, pe atât de controversat al problemei luate aici în discuție: existența unui așa-numit „sentiment neologic” în raport cu un element de vocabular recent, care ar putea persista o perioadă anumită la vorbitorii unei limbi și a cărui durată ar fi greu de stabilit. Or, în epoca contemporană, când viteza de răspândire a informației noi și posibilitățile de comunicare interumană sunt sporite, ipostaza de neologism a unui element de vocabular este realmente relativ scurtă, întrucât, după cum bine arată și I. Busuioc, cu referire la limba română, în particular, „în universul nostru marcat de instantaneitatea comunicării [...], durata de sentiment neologic se restrânge drastic. Dacă la mijlocul secolului trecut acesta avea o valoare de 10-15 ani, în prezent nu ar fi foarte prudent din partea lexicografilor să propună un dicționar de neologisme care să recenzeze unități lexicale mai „vechi” de cinci ani” [3, *ibidem*].

Trebuie să constatăm totuși că părerile privind așa-zisul „sentiment neologic” sunt împărțite, ele lăsând loc pentru discuții în contradictoriu. Mai mult chiar, pretinsa durată a „sentimentului de neologie” care, conform unora, nu trebuie să fie mai mare decât cinci ani, reprezintă, de fapt, o caracteristică incertă și, într-un anumit fel, puțin relevantă pentru un element de vocabular nou/recent, și încercarea unora de a impune pentru această presupusă durată niște limite temporale riguroase, tranșante se arată a fi o inițiativă riscantă, chiar ingrată, întrucât succesul/insuccesul ei depinde de o multitudine de factori determinanți, de natură diversă. Din aceste considerente anume, fluctuațiile

privind stabilirea duratei statutului de element de vocabular nou/recent nu ar trebui să surprindă pe nimeni; or, a priori e cunoscut faptul că ea este variabilă și dependentă de mai mulți factori cu rol hotărâtor în această privință. Cert e însă faptul că limba este un sistem, și orice cuvânt împrumutat sau nou format a fost cândva nou, iar inovațiile lexicale (inclusiv cele semantice) nu se pot manifesta decât în vorbire, în texte, și impunerea lor în circuitul larg nu se poate face decât prin dicționare. De aceea preocuparea cea mai importantă a cercetătorilor lingviști și a lexicografilor care se angajează să fixeze și să lanseze în uzul general astfel de elemente de vocabular ar consta nu atât în a stabili durata „sentimentului neologic” al vorbitorilor limbii în raport cu ele, ci, mai ales, în a le identifica în uz și a pune în evidență caracteristicile lor lingvistice și semantice pertinente, asigurându-le astfel un tratament lexicografic care să vină în conformitate cu necesitățile de comunicare ale unui număr de utilizatori cât mai larg.

Observările efectuate asupra unor corpusuri de exemple ce atestă existența unor elemente de vocabular noi/recente, extrase preponderent din surse mass-media, dar și din dicționarele de limbă generale și speciale, permit a trage concluzia că inovarea lexicului românesc se înfăptuiește, în special în ultimul timp, prin intermediul unor unități terminologice noi, care au menirea de a acoperi golurile noționale apărute, mai ales, odată cu progresul tehnico-științific. De regulă, unitățile de vocabular noi apar în cadrul unor procese inovatoare, diferite ca origine și formă de manifestare, dar menite să reflecte schimbările din evoluția societății. În mod curent, aceste procese sunt reprezentate de: *împrumutul și traducerile din alte limbi* (în speță, din engleză, franceză, germană etc.), *crearea de cuvinte-termeni noi*, *resemantizarea unor cuvinte obișnuite din limba generală* și *resemantizarea/reterminologizarea unor termeni speciali*.

E de subliniat și faptul că elementele de vocabular noi/recente, apărute pe căile sus-menționate, urmează un parcurs de integrare specific și diferit, în același timp: de obicei, ele se încadrează majoritar, mai întâi, în diferite terminologii speciale, ca mai apoi să se angajeze, deși nu în totalitate, în procesele de inovare a lexicului comun al limbii. În această ordine de idei, se impune și constatarea că *determinologizarea*, ca unul din procesele inovatoare cele mai active în raport cu lexicul comun al limbii, deține un loc aparte printre celelalte procese, și ea se reduce, preponderent, la așa-numita *banalizare* (alias utilizare curentă în limba generală) a termenilor speciali tehnico-științifici [6, p. 112-113], care survine, mai ales, în urma *laicizării științelor* [7, p. 10-15] și a *democratizării limbajelor specializate*. Or, nu încapă îndoială că în societățile contemporane se observă un interes tot mai sporit al unui public tot mai larg pentru termenii tehnico-științifici noi. Din acest motiv anume, cele mai multe dintre cuvintele recente, după cum acuză uzul, au inițial o referență care poate fi calificată drept „mondenă” (întrucât constituie apanajul doar al unui cerc restrâns de utilizatori – profesioniștii); ulterior însă, parte dintre ele capătă statutul de unitate denominativă referențială obișnuită, în timp ce altele rămân a fi doar „semnificație pură” [5], și doar primele dintre ele se lexicalizează, obținând statutul de unități ale codului limbii, pe când celelalte rămân să joace în continuare rolul de unități ale terminologiilor speciale, făcând astfel doar demonstrația posibilităților sistemului limbii de a reflecta schimbările la zi din mediul extralingual.

Totodată, la o analiză a proceselor subiacente dinamicii actuale a limbii, se poate constata, în primul rând, că integrarea în lexicul limbii generale a unităților de vocabular noi presupune, mai întâi de toate, interacțiunea dintre sistem și locutori în gestiunea lexicului, iar, în al doilea rând – că inovarea lexicului limbii generale este tot mai mult determinată de democratizarea societății, în general, fapt care implică o deschidere, fie și parțială, a codurilor științifice și a celor tehnico-profesionale și permite unor elemente de vocabular să circule în sensuri diferite: fie din limba generală către limba specială (ca neosemante, apărute în urma resemantizării unora dintre cuvintele obișnuite din limba generală, în cadrul proceselor de terminologizare sau de reterminologizare a acestor cuvinte), fie în sens invers, din limba specială către limba generală (atunci când ele se determinologizează, ca urmare a utilizării în comunicarea cotidiană a unui număr tot mai mare de termeni din diverse limbaje specializate de către un public non profesionist tot mai larg).

Cele mai productive dintre procesele actuale de inovare a vocabularului românesc sunt totuși împrumutul și traducerea din alte limbi (din engleză, în cea mai mare parte), dar și resemantizarea cuvintelor obișnuite din limba generală (alias *neosemia*¹), ultimul dintre ele având drept rezultat terminologizarea sau re-terminologizarea cuvintelor respective, achiziționarea de către ele a unor valori denominative noi [5]. În această ordine de idei, e de remarcat că neosemantele, care reprezintă fapte de limbaj ce derivă din „dinamica semantică” [8, p. 34], în particular, fapte de discurs ce au drept bază de proveniență cuvinte obișnuite din limba generală resemantizate, dețin un loc aparte printre elementele de vocabular noi/recente. Considerate prin prisma tipologiei dinamicii lexicale românești propuse de M. Avram, ca fapte de limbaj, acestea constituie așa-zise *noutăți lexicale parțiale* sau *resemantizări*. Ca procese însă, ele alcătuiesc „dinamica semantică” propriu-zisă și reprezintă niște „processe de inovație semantică care se fondează pe raporturi contextuale, preponderent pe aferențe” [9, p. 97], iar, după cum pe bună dreptate afirmă F. Rastier și M. Valette, „pentru a le caracteriza ca inovații, trebuie să evităm a le considera a priori drept simple deformări ale unor tipuri (prototipuri) preexistente; mai mult chiar, cazurile de neosemie urmează a fi abordate prin prisma descrierii reconfigurării contextuale în termeni de modificare a trăsăturilor generice care marchează apartenența elementului respectiv la un domeniu [**de practică socială, completarea noastră, V.P.**] ...”² [9, idem].

Una din tezele actuale referitoare la dinamica limbii și la studiul acesteia în contemporaneitate, susținută majoritar de cercetători, rezidă în faptul că dezvoltarea științifică și explozia informațională au determinat nu numai încetățenirea unor procese specifice acestei dinamici, dar și, după cum e firesc, schimbarea viziunii asupra termenilor

¹ Folosit inițial în domeniul italianisticii, de către Tullio de Mauro, care îl lansează realmente în circuitul lingvistic, prin intermediul lucrării sale *Dizionario di parole del futuro* (2006), termenul *neosemie* este ulterior preluat de către lingviștii francezi F. Rastier și m. Valette (2009), care exprimă o viziune mult mai amplă asupra fenomenului de referință. (Cf.: RASTIER, F., VALETTE, M. *De la polysémie à la néosémie*. În: *Français moderne*, 2009, vol. 77, n 1, p. 97-116; IDEM, și în linie: *Texto!*, janvier 2009, vol. XIV, n 1.)

² Traducerea citatului din limba franceză ne aparține, *V.P.*

(care, de altfel, reprezintă principala masă a elementelor de vocabular noi/recente), preschimbarea teoriei terminologice inițiale, în special, a celei a lui Wüster¹, conform căreia cuvintele căpătau calificarea de termen numai dacă întruneau calitățile unei etichete și, respectiv, pentru ele nu erau acceptate relațiile semantice de polisemie, sinonimie sau antonimie². În prezent însă, lingviștii tind tot mai mult spre acceptarea ideii că unitățile terminologice împărtășesc numeroase trăsături comune cu alte unități ale limbii naturale. Se admite chiar și faptul că termenii speciali, ca semne lingvistice specifice – unități ale limbajelor specializate tehnico-științifice, sunt foarte dinamici și, în virtutea „migrației conceptelor”, au capacitatea de a trece, cu ușurință, dintr-un domeniu specializat în altul, achiziționând sensuri noi și reterminologizându-se. În consecință, ei devin unități polisemantice și dobândesc astfel un statut special – cel de „termeni inter-domeniali” sau „termeni inter-disciplinari”. Iar interdisciplinaritatea, care a devenit o calitate a domeniilor și subdomeniilor apărute ca urmare a exploziei informaționale din ultimul timp, impune și o nouă abordare a polisemiei. Or, „faptul că o unitate lexicală corespunde mai multor (minimum la două) semnificații [...] este departe de a fi o imperfecțiune a limbilor naturale; aceasta este o proprietate a vocabularului general, fiind o consecință normală și obligatorie a vieții limbilor: sensurile cuvintelor se nasc unele din altele” [10, p. 122-123]³. În același timp, după cum s-a menționat anterior, prin exemple multiple e demonstrat și faptul că, datorită unei tendințe pronunțate spre democratizarea limbajelor specializate actuale, termenii dobândesc capacitatea de a se banaliza, trecând masiv din lexicul specializat în lexicul comun.

Eșantioanele de corpusuri prezentate în continuare, care reprezintă unități noi/recente din vocabularul actual al limbii române, sunt chemate să valideze unele din tezele dezbătute aici, în special pe cele referitoare la diferitele procese de inovare lexicală inerente limbii române contemporane, dar și pe cele ce vin în legătură cu capacitatea de a se polisemiza ale unora dintre elementele de vocabular noi/recente, care ajung să posedă în sincronie mai multe sensuri. Acest demers urmărește, în principal, scopul de a scoate în evidență mijloacele de care se face uz în mod curent pentru prevenirea/eliminarea ambiguităților semantice iminente în cazul polisemiei unităților de vocabular în cauză, accentul fiind pus pe interpretarea semantismului mostrelor selectate, prin prisma mai multor factori identicatori, precum: relaționarea unităților de vocabular respective cu contextele situațional-comunicative de utilizare a lor, pentru a fixa domeniile de practică socială de care aceste cuvinte-unități terminologice țin în mod obișnuit și situațiile de comunicare tipice, în care ele pot apărea în mod curent; raportarea lor la dicționarele de limbă existente, mai ales în vederea stabilirii legăturilor dintre sensurile terminologice

¹ Pentru unele detalii privind teoria terminologică a lui Wüster și receptările ei contemporane, a se vedea, în particular: J. Humbley, *Vers une réception plurielle de la théorie terminologique de Wüster: une lecture commentée des avant-propos successifs du manuel Einführung in die allgemeine Terminologielehre*. În: *Langages*, 4/2007 (nr. 168), p. 82-91. [și în linie, disponibil pe: www.cairn.info/revue-langages-2007-4-page-82.htm, văzut la 03.09.2012].

² Referitor la relațiile semantice ale termenilor, a se vedea, în special: H. Bejoint, *A propos de la monosémie en terminologie*. În: *Meta*, vol. 34, 1989, nr. 3.

³ Traducerea citatului din limba franceză ne aparține, *V.P.*

noi/recente și celelalte sensuri ale cuvântului respectiv (în cazurile când aceste unități constituie sensuri terminologice ale unui cuvânt polisemantic din limba generală); reperarea mijloacelor de identificare/dezambiguizare a diferitelor sensuri ale unităților de vocabular noi/recente, în cazurile când ele acuză polisemie în sincronie etc. Or, cu referire la termenii speciali noi/receți, se poate vorbi fără mari ezitări despre o polisemie a lor în sincronie, într-o anumită secvență de timp (atât cât la vorbitorii limbii persistă „sentimentul neologic” în raport cu aceste unități de vocabular), dacă acești termeni acuză pluralitate de sensuri noi/recente. Căci, chiar dacă în mod tradițional se considera că termenii unui domeniu sau ai unei științe se caracterizează prin univocitate, precizie și non-ambiguitate, practica demonstrează totuși că, în sincronie, se conturează clar posibilitatea lor de a se polisemiza, ei dezvoltând fie o *polisemie internă*, fapt remarcat de lingviști ca modalitatea prin care un termen capătă mai multe sensuri în cadrul aceluiași domeniu de practică socială și care se manifestă, de obicei, la cuvintele ce denumesc conceptele cu frecvență mare, fie o *polisemie externă*, care se atestă atunci când termenii dintr-un domeniu intră în relație cu limba comună, generală sau cu terminologiile din alte domenii [11, p. 114], dând astfel naștere, mai ales în ultimul caz, la o terminologie ce ar putea fi calificată drept „interdomenială”.

După cum acuză corpusurile lingvistice, unul din mijloacele de dezambiguizare semantică, de care se face uz în mod frecvent în cazul polisemiei termenilor speciali, este *valorizarea diferitelor sensuri ale termenilor polisemantici prin expansiune contextuală*, ceea ce, de fapt, reprezintă un mecanism cu funcție identificatoare, care presupune construcția unor sintagme explicative ce pot căpăta, în timp, statutul de unități denominative ale limbii. Astfel, polisemia și polilexicalitatea se manifestă, în acest caz, ca două procese contigue, opuse dar complementare, care își partajează echilibrul general al sistemului limbii la nivelul de funcționare al unităților de semnificație și de care limba face uz pentru a-și reînnoi lexicul, dar și pentru a preveni/elimina ambiguitățile semantice iminente în cazul polisemiei cuvintelor, în particular. Or, polisemia, apărută ca o consecință a neosemiei, acoperă acea parte a lexicului, care nemijlocit ține de acțiunea voluntară, voită a vorbitorilor asupra unităților de vocabular-termeni speciali, în timp ce polilexicalitatea tinde să-și asume în uzul curent funcția unui instrument nou – cel de exprimare a sensului, instrument care, fiind preluat frecvent de către un număr mare de vorbitori, se impune drept unul din mijloacele eficiente de dezambiguizare a diferitelor sensuri ale unității devenite polisemantice și drept unul care poate genera chiar unități de vocabular polilexicale noi, independente, ca sintagme stabile sau pe cale de a se stabili. Or, multe dintre neosemante, atunci când implică neapărat dimensiunea sintagmatică, sfârșesc prin a da naștere la unități denominative polilexicale, autonome, care iau forma unor sintagme cu caracter stabil.

Corpusurile selectate conțin, așadar, mai multe exemple edificatoare, care vin să valideze aserțiunile de mai sus. Astfel, termenul *criză*, care la origine ținea mai mult de domeniul medicinei, posedă în actualitate un sens relativ vag, care se precizează prin raportarea lui nemijlocită la diferite fenomene din viața socială. Pentru conformitate, prezentăm definiția sensului său din *DEX online* (Sursa: *MDN – 2000*):

Criză s.f. 'Manifestare violentă a contradicțiilor; moment periculos și decisiv; tulburare'.

După cum se vede clar, în definiție accentul este pus pe ideea de intensitate și de marcare a unei rupturi în manifestarea sau în derularea anumitor fenomene. Aceasta practic face ca termenul *criză* să se apropie, în mare măsură, de eurisemie ca un tip specific de relații categoriale lexico-semantică, iar exemplele prezentate în continuare vin să probeze faptul că expansiunea contextuală contribuie în mod deosebit la precizarea diferitelor accepțiuni terminologice ale unei unități de vocabular polisemantice. Or, în diferite dicționare contemporane, acest termen este prezentat ca unul care acuză în sincronie mai multe semnificații ce se actualizează în cadrul diferitor sintagme care se raportează la domenii de practică socială diverse. Cazul în sine ilustrează, prin excelență, situația prezenței la un termen a așa-zisei polisemii externe. Căci, pentru precizarea (alias, dezambiguizarea) diferitelor sensuri pe care le posedă în sincronie, termenul în cauză, după cum acuză mostrele selectate din mai multe izvoare (în speță, *DEX online*; *MDN – 2000*; *DICSR*; *Wikipedia*; *Google.ro*; *surse mass-media* etc.), apare în uz întrebuintat în combinații diferite, dar întotdeauna ca un determinant urmat de diverși determinanți, pentru a da naștere la o serie de sintagme cu un caracter mai mult sau mai puțin stabil, ce ar putea fi luate drept unități terminologice autonome care se raportează la domenii de activitate și practici sociale distincte. A se compara, de exemplu:

1. *s.f.*: *criză ecologică*, „stare critică a mediului ambiant dintr-o regiune, o țară, o macroregiune sau chiar din întreaga lume (*criză ecologică globală*), generată de utilizarea irațională a resurselor naturale, de poluarea aerului și a apei, de creșterea volumului de deșeuri și reziduuri industriale”;

2. *s.f.*: *criză economică*, „fază a ciclului economic caracterizată în economia contemporană prin scăderea rentabilității întreprinderilor, creșterea inflației, accelerarea concentrării financiare și a multinaționalismului economic, începutul unor revoluții tehnologice, modificarea structurii cererii mondiale de produse industriale, creșterea șomajului”;

3. *s.f.*: *criză energetică*, „fenomen economico-social complex reflectat prin insuficiența resurselor energetice clasice, în raport cu nivelul tehnicii și tehnologiei, cu repartizarea inegală a acestora pe glob și cu caracterul exploatării lor”;

4. *s.f.*: *criză instituțională*, „fază critică în dezvoltarea (unui stat), constând în blocarea activității principalelor sale instituții”;

5. *s.f.*: *criză de guvern*, „perioadă când un guvern a demisionat, iar altul încă nu este format”;

6. *s.f.*: *criză ministerială*, „perioadă intermediară între demisia și formarea unui guvern”.

Din exemplele de mai sus, care reprezintă mai multe sintagme lexicalizate (sau pe cale de lexicalizare), se conturează clar concluzia că termenul *criză* poate fi calificat drept unul interdomenial și că, prin intermediul polilexicalității, el dezvoltă în actualitate o polisemie externă, iar sensul fiecărei îmbinări nou create cu termenul-pivot *criză* este în funcție de determinantul adăugat care, de fiecare dată, îi este asigurat drept un sem diferențial, ce precizează sensul termenului *criză*, dar și apartenența lui domeniială. În contextul dat, lexicograful ar trebui să mediteze nu doar asupra identificării semantismului acestui termen polisemantic, dar și asupra autonomiei lexicale a fiecărei

dintre aceste sintagme stabile (sau pe cale de stabilizare, ca unități polilexicale) și, eventual, să le trateze în dicționar ca pe niște unități de intrare independente, cu toate că tradiția lexicografică contemporană tinde să prezinte astfel de unități polilexicale drept sensuri plurale ale unui lexem-pivot, alimentând astfel iluzia că semnificația fiecărei secvențe polimembre este atașată la polisemia unuia dintre constituenții săi. Or, în realitate, fiecare dintre aceste secvențe polilexicale posedă un sens global, autonom, care nicidecum nu se reduce la suma sensurilor constituenților săi, și de aceea aceste sintagme ar trebui tratate în termeni de separare, de autonomie, și nu în termeni de integrare, de polisemie, deși, la prima vedere, s-ar părea că ele admit o lectură dublă: pe de o parte, una literală, compozițională, la nivelul fiecărui constituent al sintagmei, iar, pe de altă parte, una globală, prin care se face abstracție de funcționarea autonomă a fiecăruia dintre constituenți. Cert este însă un singur lucru: fiecare dintre aceste segmente lingvistice – sintagme acoperă o noțiune și posedă un sens unic, care se exprimă prin una din categoriile lexico-semantice generale (în cazul dat, *stare, fază, perioadă, fenomen* etc.), ce structurează gândirea în limba în cauză, și anume din aceste considerente sintagmele date urmează a fi interpretate ca atare, drept entități autonome, ce reprezintă în sine unități actuale sau potențiale ale sistemului lexical al limbii.

Argumente probatorii în raport cu ideile dezbătute aici prezintă și exemplul cuvântului *mamă* care, ținând la origine de lexicul comun al limbii, a dezvoltat în ultimul timp unele sensuri noi, specializate, ce au luat forma unor sintagme cu o arie de întrebuițare relativ mare, unele dintre ele tinzând chiar să se încadreze în lexicul comun al limbii. A se confrunta, pentru conformitate:

1. *s.f.*: ***mamă-surogat***, femeie care dă naștere unui copil (al unui cuplu străin, de obicei printr-o înțelegere prealabilă), dintr-un embrion obținut prin fecundarea ovulului unei alte femei incapabile de a duce la bun sfârșit sarcina; ***mamă purtătoare***; ***mamă de împrumut***. (Sursa: *DEX online*; *DICSR*, Litera, 2011)

2. *adj. invar.*: ***instituție-mamă***, care deține locul central într-un sistem; principal. (Sursa: *DICSR*, Litera, 2011)

3. *s.f.*: ***firmă-mamă*** (sau ***companie-mamă***), sediul central al unei firme (sau al unei companii) care are mai multe reprezentanțe – filiale. (Sursa: *DICSR*, Litera, 2011)

După cum se vede clar, aceste formații polilexicale sunt alcătuite dintr-un nucleu comun (termenul-pivot *mamă*) și diverși sateliți, ante- sau postpuși, iar poziția diferită a sateliților în raport cu termenul-pivot *mamă* face oarecum dificilă stabilirea clasei gramaticale la care aparțin aceste sintagme ca entități, precum și a statutului lor ca eventuale unități de vocabular, care poate fi cel de cuvânt compus sau cel de locuțiune. Exemplele demonstrează că în dicționarul ce a servit drept sursă de corpusuri sintagmelor formate cu acest cuvânt li se atribuie, în principal, două valori gramaticale distincte – una substantivală (1.; 3.) și una adjectivală (2.), deși, se pare, toate aceste formații polilexicale posedă, în globalitatea lor, doar valoare substantivală, și nicidecum adjectivală. Și, întrucât aceste sintagme întrunesc mai degrabă condițiile unui cuvânt compus decât pe cele ale unei locuțiuni, ele ar trebui considerate ca atare, drept cuvinte compuse cu elementul *mamă*, care, fie că actualizează un „raport sintactic de subordonare atributivă apozitivă” [12, p. 10] (vezi exemplul *mamă-surogat*), fie că acuză un „aspect

asintactic”, datorat unei relații „de subordonare de tip atributiv substantival” [12, ibidem] (vezi exemplele *instituție-mamă*, *firmă-mamă*, *companie-mamă*). Particularitatea acestor sintagme construite în baza elementului *mamă* ar rezida, mai degrabă, în specificul funcționării termenului *mamă* care, aflat în componența lor în calitate de suport, acuză „utilizare în extensitate” și nu „utilizare intensională” [13, p. 179], ceea ce face ca aceste compuse să trimită la referenți deosebiți de cei care reprezintă, în mod obișnuit, ansamblul de „obiecte” cărora li se pretează cuvântul din limba generală /mamă/. Ceea ce este însă incontestabil, cu referire la aceste formații polilexicale care au în calitate de element-pivot cuvântul *mamă*, e faptul că sensul global al fiecăreia dintre ele se află în raport de similitudine, în principal, cu sensul originar, denotativ, al cuvântului /mamă/ din limba generală. Sub acest unghi de vedere, într-un dicționar general al limbii, atare sintagme ar urma să fie prezentate, prin prisma unei abordări integraționiste, globale, drept neosemante, adică drept sensuri noi, legate ale cuvântului polisemantic /mamă/. Afirmția rămâne valabilă și pentru un eventual dicționar de cuvinte și sensuri noi/recente, întrucât actualmente la vorbitorii limbii mai persistă încă „sentimentul de neologie”, fapt care permite a face legătura dintre polilexicalitatea acestor formații și polisemia termenului-pivot *mamă*.

Cert e că dimensiunea sintagmatică a acestor formații nu face decât să demonstreze un lucru evident: atunci când polisemia unităților lexicale este împinsă la extremă, ea conduce la extensiunea, prin intermediul unor unități polilexicale, a paradigmei lexicale asociate unității-pivot, asigurând prin aceasta prevenirea/eliminarea ambiguităților semantice eventuale.

Concluzii

Corpusurile lingvistice selectate au validat, pe deplin sau parțial, ipotezele de plecare ale acestui studiu referitor la unele dintre „punctele nevralgice” ale inovațiilor lexicale și au demonstrat, totodată, că, atunci când apar anumite goluri lexicale, vorbitorii de limbă română sunt blocați, în mare parte, fie în soluții de împrumut (sau, mai rar, de traducere), fie în denumirea referenților noi prin cuvinte existente deja în limba generală sau prin termeni speciali din anumite domenii de practică socială, cărora le atribuie sensuri noi, contribuind prin aceasta ca elementele de vocabular în cauză să se polisemizeze. Adeseori însă, pentru evitarea ambiguităților semantice iminente în cazul polisemiei, vorbitorii limbii recurg la diverși termeni mini-definiții, care iau forma unor sintagme explicative, ce constau dintr-un termen-pivot cu expansiuni de diferite tipuri, dar care respectă întotdeauna ordinea secvențială determinat/determinant, ca un indiciu al terminologiei primare. Interesul deosebit pe care îl suscită exemplele cu sintagme de felul celor prezentate mai sus constă în a demonstra că varierea semantică pe care o cunosc unitățile de vocabular de natură neologică și care în uz se actualizează sub forma unor secvențe polilexicale sfârșește prin a asigura joncțiunea dintre inovație, gramaticalizare și lexicalizare, ca trei elemente constitutive ale inovării lexicale.

Chiar și termenii speciali care constituie unități de vocabular noi/recente sunt apți de a se polisemiza, dezvoltând fie o polisemie internă, fie una externă (atunci când se reterminologizează), în raport cu domeniul de practică socială unde funcționează la origine, iar diferitele sensuri ale termenilor polisemantici se actualizează conform

unor mecanisme specifice, în particular: modificarea de trăsături generice (nucleare) sau re-categorizarea lexico-semantică, fapt cauzat, preponderent, de schimbarea domeniului de practică socială în care termenul funcționează inițial (de fapt, această mutație funcțională de natură semantico-cognitivă rezidă în alunecarea sensului termenului dintr-un domeniu de practică socială în altul, în așa-zisa redomenializare a termenului); valorizarea diferitelor semnificații ale termenilor polisemantici prin expansiune contextuală (fapt care certifică tendința lor spre polilexicalitate, mai ales pentru prevenirea/eliminarea ambiguităților semantice iminente în asemenea situații, dar și una din tendințele actuale în terminologia primară – cea de denumire a noțiunilor noi prin intermediul unor sintagme mini-definiții cu funcție de unitate terminologică).

Cert este un singur lucru: o abordare pur semasiologică în raport cu inovațiile lexicale actuale se arată insuficientă pentru identificarea semantismului lor. Utilizată fiind în exclusivitate, o atare metodă nu ar putea decât să ducă la absolutizarea unui prejudiciu metafizic, conform căruia orice cuvânt polisemantic ar avea un sens principal, comun, de la care ar deriva toate celelalte sensuri subordonate. Or, în realitate, lucrurile stau uneori cu totul altfel: fiecare dintre semnificațiile unui cuvânt polisemantic este determinabilă, în primul rând, de *contextualitate* [14], și în discurs, semnificațiile unei unități de vocabular/lexicale polisemantice pot varia în dependență de *contextul lingvistic concret* și/sau de *contextul pragmatic* pe care îl constituie *situația de comunicare* și *domeniul de practică socială* în cadrul căruia funcționează ele ca termeni. Mai mult decât atât, uneori se întâmplă ca semnificațiile asociate unui semnificant să nu aibă, în mod necesar, elemente de sens comune, și atunci e cazul să se vorbească nu de sensuri multiple ale unui cuvânt-termen polisemantic, ci chiar de unități lexicale/terminologice diferite, autonome; chit că ele tind să se impună ca autonome, întrucât iau forma unor sintagme care în timp devin stabile și se lexicalizează, îndeplinind funcția de locuțiune sau de cuvânt compus. Iată de ce, la identificarea inovațiilor lexicale și la tratamentul lor lexicografic se cere a îmbina armonios metoda semasiologică cu metoda pragmatică, conjugând semantica cognitivă, categorială, cu cea referențială, dar și cu pragmatica.

Procesele semantice inovative, care se atestă în limbile naturale la etapa contemporană și care sunt în legătură directă cu fluctuațiile și mișcările din diferitele limbaje specializate, au ca efect (sau, uneori, drept cauză a producerii lor) domenializarea/redomenializarea [15] alias terminologizarea/reterminologizarea sensurilor noi ale acestor elemente de vocabular/lexicale, adică alunecarea unui semem al unui cuvânt polisemantic din limba generală (sau a unui semem al unui termen special dintr-un anumit domeniu) către un domeniu de practică socială diferit de domeniul de origine, fapt care, în consecință, impune autonomizarea acestui sens nou, recunoașterea lui ca unitate independentă în cadrul unui limbaj specializat sau chiar al sistemului lexical al limbii dacă el se banalizează). Astfel, sub diverse unghiuri de vedere, un atare element nou/recent e pasibil de a fi prezentat (într-un dicționar general al limbii sau în unul special, de cuvinte și sensuri noi/recente) fie ca un semem aparte al unui cuvânt/termen polisemantic (atunci când se urmează o concepție lexicografică integraționistă, lexicentristă), fie ca o unitate lexicală independentă, autonomă (în cazul când se promovează o concepție polilexicală asupra elementelor de vocabular, exprimată în termeni de separație a unităților polilexicale ce tind spre autonomie semantico-lexicală, denominativă și funcțională).

Așadar, în virtutea mai multor factori convergenți, sub un unghi de vedere lexicografic, formațiile polilexicale – sintagme stabile sau pe cale de a se stabiliza, trebuie considerate drept mărci ale unor sensuri noi, aparte ale cuvintelor terminologizate din limba generală și/sau ale termenilor speciali reterminologizați. Astfel de formații compuse, apărute în urma expansiunii contextuale a unor elemente-pivot, admit, așadar, cel puțin două *parcursuri interpretative* posibile, și anume: unul *lexicentrist*, conform căruia ele urmează a fi considerate drept sensuri ale unui cuvânt polisemantic (alias, *neosemante*) și altul *polilexicemic*, în conformitate cu care ele ar trebui declarate drept structuri sintagmatice stabile sau secvențe discursive lexicalizate, cu statut de unități denominative independente, adică de unități autonome – *neonime*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Constantinescu-Dobridor Gh. *Dicționar de termeni lingvistici*. – București, Editura Teora, 1998.
2. Bidu-Vrânceanu A. et alii. *Dicționar de științe ale limbii*. – București, Nemira, 2001.
3. Busuioc I. *Despre neologisme și neologie* [în linie]. Disponibil pe: http://www.litere.uvt.ro/documente_pdf/articole_uniterm/uniterm4_2006/ileana_busuioc.pdf, văzut la 12.11.2012.
4. Prouvost J., Sablayrolles J.-F. *Les néologismes*. – Paris, PUF, 2003.
5. Cusin-Berche, F. et Mortureux, M.-F. – *Autonymie et néologie*. În: Authier-Revuz J., Doury M., Reboul-Toure S. *Parler des mots: Le fait autonymique en discours*, 2004. [și în linie]. Disponibil pe: <http://www.cavi.univ-paris3.fr/ilpga/autonymie/theme3/cusin-berc.pdf>, văzut la 05.10.2012.
6. Mortureux M.-F. *La lexicologie entre langue et discours*. – Paris, Ed. Sedes, 1997.
7. Cabré M. T. *Terminologie et linguistique: la théorie des portes*. În: Diki-Kidiri, M. (ed.), *Terminologie et diversité culturelle. Terminologies nouvelles*, juin 2000, nr. 21.
8. Avram M. *Noutăți reale și noutăți aparente în vocabularul românesc actual*. În: „Limbă și literatură”, vol. 1, 1998, p. 31-36.
9. Rastier F., Valette M. *De la polysémie à la néosémie*. În: „Français moderne”, vol. 77, nr. 1, 2009, p. 97-116; Idem, „Texto!”, vol. XIV, nr. 1, janvier.
10. Niklas – Salminen A. *La lexicologie*. – Paris, Armand Colin, 2005.
11. Stoichițoiu-Ichim A. *Creativitate lexicală în româna actuală*. – București, Editura Universității, 2006.
12. Stoichițoiu-Ichim A. *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*. – București, BIC ALL, 2007.
13. Martin R. *Pour une logique du sens*. – Paris, Presses Universitaires de France, 1992.
14. Păcuraru V. *La contextualité et la désambiguïsation sémantique des signes lexicaux*. În: „Studii și Cercetări de Onomastică și Lexicologie (SCOL)”, Anul IV, nr. 1-2, Craiova, Editura SITECH, 2011, p. 240-260.
15. Rastier F. *Le terme: entre ontologie et linguistique*. În: „La banque des mots”, nr. 7, 1995, p. 35-65.

MARCU GABINSCHI

Institutul de Filologie
(Chișinău)

ETIMOLOGII ONOMASTICE ȘI ETNONIMICE

Abstract. According to the data adduced, anthroponyms such as both Rom. *Lazu* and Alb. *Llaz* come from Turk. *laz*, and Alb. *Allamani* is the former Turk. *alaman*, *alman*, while the origin of Rom. *măngălescu* and *muscan*, *muscu* is also transparent (cf. resp. *mongol* and *moscal*). However, contrary to the existing opinion and unlike many *urs* based toponyms, Rom. *Orșova* does not come from Rom. *urs* (< Lat. *ursus*), but continues a borrowed i.-e. etymon of Slavic (once identified by V. I. Abaev), later replaced there by a taboo, originally meaning „honey eater”.

Keywords: anthroponym, toponym, *Laz*, *Orșova* etc.

Citirea recentă a unor opere artistice ne-a sugerat următoarele etimologii legate de domeniul onomasticii.

I

rom. *Lazu*

Numele de familie *Lazu* l-am prezentat nu odată ca pe unul postetnonimic, printre alte mai mult de douăzeci de nume de același tip, cum sunt *Rusu*, *Greco*, *Leahu*, *Neamțu*, *Sârbu* ș.a. Am avut în vedere încă o etnie, anume aceea ai cărei reprezentanți au făcut parte pe vremuri din armatele turcești sau aliatele lor, ce se găseau în secolele trecute pe pământul Principatelor Dunărene.

În această ordine de idei le-am adus și pe *Turcu* (*Turculeț*), dar și pe *Arnăut* (*Arbănașu*), *Arapu*, *Cerchez*, *Nohai*, *Tătaru*, *Hăbășescu*. Iar lazii (sau ceanii) au fost (și sunt și acum) locuitori ai unor localități din partea orientală a litoralului pontic al Turciei, lângă granița cu Georgia, și vorbesc o limbă kartvelică, cunoscută în lingvistică ca cea zână, a cărei varietate e vorbită de megrelii din Georgia. Megrelii totuși sunt un grup etnic al georgienilor și, ca și ceilalți georgieni, sunt creștini ortodocși, pe când lazii sunt musulmani, de aceea supuși loiali ai Turciei.

Totodată, pentru *Lazu* demult e acceptată o altă etimologie (pe care nu o negăm), dar considerăm că ea și cea propusă de noi nu se exclud reciproc, deci că, altfel spus, e vorba de o etimologie dublă, pentru care însă până acum a fost acceptată doar o singură sursă.

Până nu demult se știa o singură etimologie a lui *Lazu* (*Laz*, *Lazul* ș.a.), prezentat unanim ca una din multiplele variante ipocoristice și altele ale lui *Lazăr*, cum consideră,

de exemplu, N. A. Constantinescu [1, p. 94-95] sau A. Bălan Mihailovici [2, p. 332]. Deci etimologia noastră, deși putea coexista cu aceasta, nu părea îndeostul de întemeiată.

În cele din urmă însă, citind o carte despre trecutul României, am dat de următoarele pasaje: *Trebuia să meargă la satul Lazmahalé, unde era un hogo înțelept, care de multe ori îl îndrumase în viață* (Lola Stere Chiracu, *Drumuri și legende*, București, 1979, p. 131), *Satul Lazmahalé nu era atât de departe* (p. 132) și *A nechezat calul și a primit căpăstrul și hățurile și a tras căruța până la Lazmahalé* (tot acolo). De aici e clar că este vorba de turcii locuitori ai României, printre care o parte erau (sau fuseseră) la origine lazi. Tradus în românește, toponimul în chestiune ar suna ca *Mahalaua Lazilor*, iar însuși *Lazmahalé* prezintă un tip răspândit de toponime turco-tătare, cf., dintre cele mai cunoscute de acest fel, numele orașului *Ciufutkalé* din Crimeea, textual „Cetatea Evreiască”, iar dintr-o sursă pe care o folosim mai jos și cu altă ocazie, putem aduce toponimul de origine turcă din Albania *Çifut Çiflig* (vezi Ismail Kadare, *Koha e skhrimeve*, Tiranë, 1986, f. 255-257). „Moșia Evreiască”, cf. tot acolo, p. 132-154: *Orman Çiflig* „Moșia din Pădure”. Așadar, ținând cont de acest *Lazmahalé* și paralelele lui, rămân puține îndoieli că la apariția numelui de familie *Lazu* (*Laz*, *Lazul* ș.a.) a contribuit etnonimul lazilor, care se și încadrează în seria multor alți nume de familie postetnonimice, în special al celor legate de oștile turcești prezente pe vremuri pe pământul viitoarei României.

Deducerea cuvântului din numele *Lazăr* nu exclude etimologia propusă, fiind vorba deci, precum s-a spus, de o etimologie dublă, care nici n-a cerut o contaminare fiindcă amândouă prototipurile numelui în chestiune sunt omonime, prezentând totodată un fonocomplex scurt și ușor de pronunțat.

Mai sus am relevat doar al doilea component al etimologiei duble, până acum rămas în umbră.

Deci, indiferent de legătura lui *Lazu* cu *Lazăr* și variante, acest *Lazu* trebuie să ocupe locul cuvenit în seria numelor de familie postetnonimice românești.

(Despre alb. *Llaz* vezi mai jos).

rom. *măngălesc*

Acest cuvânt este, după toate probabilitățile, un hapax, deoarece nu l-am întâlnit în nicio sursă, afară de următorul context: *Și românii se sculară / Ca să scape a lor țară / De rușine și de-ocară / De domnia unguerească, / De urgia măngălească / Și de ciurda tătarească* (Horea și Iancu, în *tradițiile și cântecele poporului*, București, 1972, p. 133). După cum reiese din contextul enumerării diferitor etnii, *măngălesc* este tot un etnonim, în care, la rândul său, nu e greu de recunoscut o schimonosire a lui **mongolesc*, adică a derivatului lui *mongol*.

E greu de spus dacă autorul cântecului avea o idee a înrudirii calmucilor (care au putut să lupte în 1848 în cadrul trupelor rusești) cu mongolii ori că a ales sau a format singur un fel de etnonim abstract, întruchipând ceva puțin cunoscut și vag închipuit (cum e rom. *Patagonia*).

Oricum, cel puțin ca hapax are rost să-l etimologizăm pe acest *măngălesc*.

rom. *muscu, muscan*

În aceste cuvinte omorizice, întâlnite în sursa citată mai sus, în contexte asemănătoare nu este deloc greu de recunoscut evoluția lui *moscal*: cf. *Frunză verde de săcară*,/ *Buit-o unguru-n țară*,/ *De l-o scoate Iancu iară*,/ *Numai până-n primăvară*,/ *De-i ajută neamțu iară*,/ *Și muscu a doua oară* (p. 164) și *Pe podul de după spate/ Merge muscanul cât poate*,/ *Și pe podul înapoi/ Merge Coșut cu vreo doi* (tot acolo, p. 171).

Faptele sunt interesante prin aceea că demonstrează formarea etnonimului derivat prin retroformare, caz, pe cât știm, extrem de rar în etnonimie. De aceea, dacă nu le-am fi întâlnit pe *muscan* și în special pe *muscu* în afara enumerării etniilor, cu greu am putea recunoaște aici etnonime. (Pe cât suntem informați, iar e vorba de niște hapaxuri ori, în tot cazul, cuvinte foarte rare.)

rom. *Orșova, Orșoia*

Etimologia acestui toponim nu e tot atât de transparentă ca și a cuvintelor de mai sus, contrar unei posibile prime impresii.

Vorba e de orașul Orșova din județul Mehedinți, port pe Dunăre, anticul Dierna. Dar am întâlnit toponimul și într-un text din cartea deja citată a dnei L. Stere Chiracu, bogată în reminiscentele trecutului istoric: de exemplu, *Știți ce înseamnă o noapte petrecută la mal de Dunăre? Mergeți acum la Orșova cea Nouă scăldată în parfumul petuniilor și auziți șopotul valurilor trăind sub luciul stelelor și al lunii și n-o să uitați niciodată* (p. 110). *Orșova cea Nouă* ne sugerează că a mai fost și una veche, care nu avea nevoie de atribut.

Oricât ar fi de straniu fundamentala lucrare de toponimie românească, cea a lui I. Iordan nu dă în registru cuvântul *Orșova*, ci doar *Orșoiaie*, pe care îl deduce din „*Ursoaie*, feminin al lui *urs*, păstrat și el în toponimie” [3, p. 343]. De aceea se fac trimiteri la mai multe toponime formate de la derivatele lui *urs* și de la sintagmele atributive ce le includ, ca *Ursa*, *Ursari*, *Ursești*, *Urserești* ș.a., dar și *Fața Ursoii*, *Poarta-Ursoaia-Față*, *Valea Ursoii* ș.a.m.d. (vezi sub voces). Provenirea, directă sau indirectă (prin antroponimul *Ursu*), a tuturor acestor toponime de la apelativul *urs* nu provoacă nicio îndoială. O rezervă se cere făcută despre *Orșoiaie* ([3, p. 402], vezi mai jos). În ceea ce privește Moldova, A. Eremia aduce și el câteva toponime (*Ursoaia*, *Ursoaia-Nouă*, ca și echivalentele lor rusești *Медвежа*, *Слобозия Медвежа*), pentru care admite atât provenirea directă din apelativul vechi *ursoaie* (azi *ursoaică*), cât și de la numele de familie *Ursu* [4, p. 70].

Nu ne îndoim de provenirea tuturor toponimelor în *Urs-* din apelativul *urs* sau din reflexul lui, *Ursu*, dar în ceea ce îl privește pe *Orșoiaie*, adusă de I. Iordan, ca și pe mai cunoscutul *Orșova*, lucrurile stau altfel, adică înrudirea etimologică a lui *Orșova*, *Orșoiaie* cu *urs* într-adevăr există, dar se descoperă la un nivel mai adânc decât în interiorul limbii române.

Însuși sufixul (de proveniență slavă) *-ova* nu se unește cu radicalul *urs-*, acesta formând derivate doar cu alte sufixe. De asemenea, deducerea lui *Orșova* și *Orșoiaie*

din *urs* lasă neexplicată trecerea lui *u-* în *o-* (care este contrară evoluției generale a lui *o* aton în *u*, ca, de exemplu, în *coctorium* > *cuptor*; *dominica* > *duminică*, *formosus* > *frumos* ș.a. sau *morire* > *a muri*, *portare* > *a purta*, *potere* > *a putea* ș.a., dar și a lui *-s*, neurnat de o vocală prepalatală (ca în *urs* > *urși*, cf. și *cos* – *coși* și asem.) în ș. Adică, etimologizarea lui *Orșova*, *Orșoaie* cere o altă explicație decât derivarea din *urs*.

După cum se știe, *urs* este reflexul lat. *ursus*, acesta, la rândul său, fiind unul din reflexele indo-europeanului **r.kyo*, ce a dat în latina anterioară scrisului **orcsos*, cu coreflexele în limbile celtice, indoiranice, armeană și greacă [5, p. 294]. În [6, p. 69] sunt aduse mai multe reflexe iranice ale etimonului, ca și cel sanscrit, cel armean, unul celtic, dar și gr. ἀρκτος și lat. *ursus*. Probabil de aceeași origine este și alb. *arî* [7, p. 39-40]. Coreflexul slav al acestor cuvinte până nu demult nu era cunoscut fiind înlocuit odată prin tabuismul care l-a dat pe rus. *медведь* și cuvintele înrudite aloslave. Dar mai târziu, tot V. I. Abaiev (vezi [8, p. 42]) a arătat că sub unele toponime rusești și beloruse ce conțin radicalul *opui-* (cel mai cunoscut din ele fiind numele orașului belorus *Opua*; cf. și familia boierească *Opua*, înveșnicită de Lermontov) se poate ascunde vechea denumire slavă comună, moștenită din indo-europeană, a ursului, înlocuită mai târziu prin tabuismul însemnând „mâncător de miere”¹. Acesta a și fost păstrat în toponime, fenomen de tipul celor observate nu odată în istoria limbilor. În rusa veche toponimul s-a păstrat și în forma posterioară metatezei (ca *Рѣша* din «Повесть временных лет»), dar în toponimele existente acum se păstrează radicalul *Opui-*, ca în *Opua*, *Opшанка*, *Opшуха*. Ca paralele semantice se aduc toponimele rusești *Медведица*, *Медведево*, numele de râu lituanian *Lokysta* (din *lokys* „urs”) ș.a., vezi tot acolo. O altă manifestare a aceluiași fenomen sunt toponimele românești formate de la radicalul *urs-* (vezi mai sus). Însă în ceea ce îl privește pe *Orșova* (*Orșoaie*), ținându-se seama de cele aduse, trebuie să vedem în ele reflexul slavului **orș-*. Aceasta nu trebuie deloc să ne mire, dată fiind mulțimea de toponime străvechi românești de origine slavă (ca exemple de alte toponime formate de la numele de animale slave cf. cel puțin *Cozia* („A caprelor”) din România sau *Турья* („A taurilor”, nume de râu din Ucraina Transcarpatică). Deci în *Orșova* și *Orșoaia* într-adevăr trebuie să vedem coreflexe ale lui *urs* (< *ursus*), însă nu în cadrul românesc, ci în cel indo-european.

II

alb. *Allamani*

În cartea citată mai sus a lui I. Kadare întâlnim personajul *Allamani* (de ex., *Tod Allamani dha një shenjë të pakuptueshme dhe njëshkolona ndaloi* – p. 293, „Tod Alamani

¹ Caracterul strașnic al ursului ca fiară a dus chiar la tabuizarea secundară a denumirii lui prin rus. *хозяин*. Există și sinonimele lui mai moderate, ca rus. *Михайло Иванович*, *Михайло Потапыч*, (*генерал*) *Топтыгин*, *Косолапый*, dar și dezmiertătoarele *Миша*, *Мишка*. Deci situația e paradoxală, întrucât cel numit *Moș Martin* (cf. germ. *Meister Petz*, gr. *Μάρκος*) e unul din cele mai populare personaje ale cercului, iar în formă de păpușă, credem, fiara cea mai iubită de către copii.

a dat un semn neînțeles și coloana s-a oprit”), vezi și alte exemple între p. 292-362. Deși am avut ocazii să semnalăm, confruntând româna cu albaneza, că în această ultimă, spre deosebire de prima, numele de familie postetnonimice sunt rare, de data aceasta dăm de un reflex destul de transparent al turcescului popular *alaman* (în limba literară *alman*) „german”. Pentru turcă acest cuvânt se consideră un împrumut din franceză (cf. *Allemand*), deși nu e exclus prototipul vechi italian *alemanno*. În amândouă cazurile prototipul a trecut sinarmonizarea vocalică turcă. Ca semantică e o paralelă a rom. *Neamțu* (cf. și *Sasu*, *Șvabu*), ung. *Németh*, rus. *Немцов*, *Немцович* ș.a.

alb. *Llaz*

În aceeași sursă întâlnim numele de familie albanez *Llaz*: cf. *Të parët u vranë Cute Bënja, Llaz Mandili nga Bilishti* (p. 303) „Primii au fost uciși Ț. B., L. M. din Bilișt” (vezi și p. 305-306).

Despre acest *Llaz* se cere spus mutatis mutandis ceea ce s-a spus mai sus despre rom. *Laz* din *Lazmahalé*. În tot cazul n-am găsit niciun cuvânt albanez apelativ cu această formă. Totodată cele două antroponime sunt de natură să confirme originea comună presupusă mai sus.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Constantinescu N. *Dicționar onomastic românesc*. – București, 1963.
2. Balan Mihailovici A. *Dicționar onomastic creștin*. – București, 2003.
3. Iordan I. *Toponimia românească*. – București, 1963.
4. Eremia A. *Nume de localități*. – Chișinău, 1970.
5. Devoto G. *Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico*. – Firenze, 1979.
6. Абаев В. И. *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, I. – Москва, 1958.
7. Çabej E. *Studime gjuhësore*. – Prishtinë, 1976.
8. Абаев В. И. *Русский гидро-, топоним «Орша»// Вопросы языкознания*, 1985, № 1. – С. 42.

MARIA COSNICEANU

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**NUME DE FAMILIE PROVENITE
DE LA ETNONIME (I)**

Abstract. The article contains an etymological analysis of the current Romanian surnames derived from ethnic names, their history, their initial meaning, their occurrence in historical documents from the 15th century – 1st quarter of the 19th century, current statistics from the territory of the Republic of Moldova.

Keywords: ethnonyms, nicknames, surnames, patronyms, surnames.

Datorită așezării geografice, poporul român are în onomastica sa multe nume etnice. Triburile, popoarele, care s-au perindat pe parcursul secolelor pe aceste meleaguri, popoarele vecine, care prin anumite relații au venit în contact cu poporul român, au lăsat urme în onomastică: toponime, prenume, porecle devenite nume de familie. Cercetătorul Ioan Bilețchi-Albescu, care s-a ocupat în mod special de acest material, spune: „Numele etnic în patronimia română (luate deci ca patronim) semnalează un element alogen, confundat cu timpul în masa românească și astfel numele de popor devine nume de persoană și toponim”. El citează 20 de toponime formate de la nume etnice: *Arman, Arnăut, Bulgaru, Cazacu, Comanul, Frâncul, Turcul, Sârbul, Tătarul, Țiganul* ș.a. și o serie de antroponime spicuite din documentele vechi (sec. XV): *Grecin, Rus și Rusin, Armeanul, Tătarul, Turcul, Sârbul și Sârbescul* ș.a. Analizând aceste nume, I. Bilețchi-Albescu stabilește regula că ele pot indica: a) apartenența etnică imediată sau îndepărtată, b) proveniența dintr-o țară (*Ungureanu* – român din Transilvania, care era sub stăpânirea Imperiului Austro-Ungar), c) o însușire specifică neamului respectiv, d) simpatie, admirație sau interes pentru acel popor. De ex., numele *Cazacul* poate indica alojeni, dar și români, admiratori ai eroismului căzăcesc. De asemenea se afirmă la sigur că etnicele purtate de femeii românce ca prenume, atestate în documentele din sec. XV-XVI, *Armanca, Greaca, Litovca, Sasca, Sârbca, Șcheauca, Țiganca*, precum și cele de bărbați – *Arman, Frâncu, Rus, Sasu, Țiganu* – nu exprimă apartenența etnică, ci numai sentimentul de simpatie față de poporul respectiv [1, p. XLVII-XLVIII].

Conform părerilor altor cercetători, care tangențial s-au referit la unele nume etnice, numele ce au la bază etnonime nu dovedesc neapărat originea străină a primului purtător. În anumite cazuri a putut fi și un străin, dar în majoritatea cazurilor aceste nume etnice au fost atribuite românilor prin anumite asociații, deci la început au fost porecle, supranume care făceau aluzie la o trăsătură a poporului respectiv. De ex., Al. Graur menționează că prin numele *Bulgaru* și *Sârbu* erau desenați adesea grădinarii, chiar dacă erau români [2, p. 93].

Aceasta e o idee generală, dar, când cercetăm numele din documente, fiecare nume aparte, proveniența lui istorică, în prim-plan se evidențiază apartenența etnică și alte sensuri derivate de la etnonimul respectiv.

Referitor la numele *Bulgaru* și *Sârbu*, cercetătorii denotă faptul că o „neașteptată răspândire la dacoromâni are etnicul *Sârbu* la bărbați, dar mai frecvent ca nume de familie. În Țara Românească, mai ales din sec. al XV-lea încoace, etnicul *sârb* designa în genere pe slavii de sud, sârbi și bulgari, iar limba slavonă, până în sec. al XIX-lea, era numită „sârbie”, „limbă sârbească”. Numeroasele elemente sud-dunărene, sârbi și bulgari, căutând un refugiu de aspirarea jugului otoman, s-au adăpostit în principatele române, pătrunzând în cler, în clasa boierească și în cea negustorească, prin târguri” [1, p. XLIX]. Toți aceștia erau identificați prin numele *Sârbul* și *Sârbescul*, deși printre ei erau și bulgari.

În documentele moldovenești, la 1462 este atestat *Nicoară Sârbescul*, boier de divan, stăpân în multe sate [3, p. 515], precum și satul cu numirea *Sârbi*, ceea ce denotă că majoritatea locuitorilor o constituiau sârbi. La fel și satul *Bulgari* din jud. Zalău, Transilvania, o localitate în care majoritatea locuitorilor o constituie bulgarii. Cei mutați cu traiul în altă localitate desigur că erau identificați *Bulgaru*, *Sârbu*. Și în sec. al XVIII-lea, în vremea războaielor ruso-turce, sârbi și bulgarii, de frica turcilor, treceau Dunărea și se așezau în țările române, fiind identificați, în majoritatea cazurilor, *sârbi*, dar și *bulgari*. În Recensământul Moldovei de la 1774, în satele din țin. Orhei-Lăpușna, foarte multe persoane erau identificate prin etnonimul *sârbul*, scris cu literă mică, nefiind încă nume de familie. În satul Parcani din 36 de persoane 9 persoane erau identificate prin etnonimul *sârbul* (*Petco*, sârbul, *Stoian*, sârbul, *Andronache*, sârbul etc.) și un *Mihălache* sârbul, alături de un *Mihălachi*, rus, *Ostap*, rus, *Hrițco*, rus [4, p. 466]. Și prenumele unora din ei sunt sud-slave: *Stanciul*, sârbul, în satul Sărăteni, *Cole*, sârbul, volintir, în satul Zăhăicani, *Stoian*, sârbul, în Lăpușna etc. [4, p. 411, 412, 447]. Puțin mai târziu, în documentele basarabene, *Sârbul* apare ca nume de familie. În documentele orheiene, la 1786 este atestată moșia *Sârbeni* pe Răut; la 1795: *Andrei Sârbul* din Târgul Chișinău; la 1796 *Dumitru Sârbul* din Leușeni; la 1813: *Stoian Sârbul*, martor la vânzarea unor stânjeni din moșia Bravicea [5, p. 324, 339, 344, 460].

Azi, în republică, numele *Sârbu* este purtat de 14 719 persoane. Cu numele *Bulgaru* sunt înscrise 1 333 de persoane.

Despre prenumele feminin *Armanca*, foarte frecvent atestat în documentele vechi (sec. XV-XVI), și prenumele *Arman* cercetătorii spun că exprimau admirația pentru elementul urban armenesc din târguri, care practica cele mai importante îndeletniciri și meserii [1, p. XLVIII]. Prenumele *Armanca* este atestat și în documentele basarabene, la 1573. În același document apare *Armanca*, *Litovca* și *Țigan*, strănepoții lui Băloș, paharnicul, care împărțeau satul Holohoreni [6, p. 23]. În sec. al XVII-lea nu se mai întâlnesc, au dispărut. Prenumele *Arman*, devenit patronim, mai este atestat la 1618: *Toma Arman*, slugă domnească. În schimb, la 1774, în Târgul Iași, armenii erau destul de numeroși și nu aveau nume de familie, ci erau identificați prin etnonim. Doar câteva exemple: *David*, *arman*, cafegiu, *Ștefan*, *arman*, *papucciu*, *Agop*, *arman*, *blănar*, *Garabet*, *arman*, *precupeț*, *Sava*, *arman*, solonar, *Bogos*, *arman*, *pastramagi* etc., etc. De la acești

etnici a provenit numele de familie *Arman*, *Armanu*, atestat o singură dată și în documentele basarabene, la 1803, în moșia Glinjeni, jud. Bălți: *Ilie Armanul* [7, p. 233].

Azi, în republică, numele *Arman* este purtat de 442 de persoane, cu forma *Armanu* sunt înscrise 367 de persoane și cu forma nouă, contemporană, *Armeanu* – 36 de persoane.

Numele *Rus*, *Rusin*, atestate la 1432 [3, p. 584], și *Rusul*, frecvent atestat între anii 1456 și 1624 [3, p. 586; 8, p. 105], nu erau etnonime, ci porecle provenite din adjectivul *rus* (< sl. *rusŭ*) „blond, roșcat, roșcovan”. Numele cu tema *rus* din documentele moldovenești, sec. XV-XVIII, denotă forme bulgărești: *Rus*, *Ruse*, *Rusea* (*Ruse*, *Rusea Mitescul*, 1608, Suceava), *Rusa* (*Rusa*, bunica lui Lupul din țin. Iași, 1604), *Rusi* (mama Neacșai, 1495), *Rusca* (între anii 1483 și 1624 sunt atestate 28 de persoane cu acest prenume). *Rus* este atestat și ca patronim: *Ion Rus*, fiul lui *Rus* (1617). De la persoane cu prenumele sau patronimul *Rus* au apărut și numiri de localități: *Toader Rus*, boier, bunic lui Vlad din *Rusi* pe Bârlad, dăruiește loc de sat *Rusi*, cu pârau pe Tutova [3, p. 584]. Astfel, atestările documentare denotă faptul că din vechime numele respective au provenit de la porecla *rus*.

Tot atestările documentare, pe care s-au bazat cercetătorii, demonstrează faptul că la români, după 1775, numele *Rusu(l)* indică numai originea etnică. Drept dovadă servește și mulțimea de atestări din Recensământul Moldovei de la 1777, când persoanele erau identificate prin numele de origine (etnonime). De ex., *Mihai*, *rusul*, *Ivan*, *rusul*, *Dumitru*, *rusul*, *Maței*, *rusul* etc. din satul Sămășcani, țin. Orhei-Lăpușna [4, p. 466]. Când numele de familie s-a impus pe cale oficială, etnicul *rusul* a devenit nume de familie, cu o serie de derivate: *Rusan*, *Rusoi*, *Rusuleț*. Astfel, numele etnic *Rusu(l)* s-a suprapus pe numele vechi provenite din adjectivul *rus* și în epoca contemporană ele pot fi delimitate numai prin stabilirea perioadei de atestare și circulație a numelui respectiv.

Azi, în republică, numele *Rusu* este ortografiat în cinci variante: *Rusu*, purtat de 23589 de persoane, *Russu* – 7520 de persoane, *Rus* – de 86 de persoane, *Russo* – 50 de persoane și *Ruso* – 3 persoane.

Numele *Cóman*. Documentele moldovenești și cele basarabene atestă o serie de nume provenite de la etnice propriu-zise, indicând originea primului purtător. Ele circulă și în antroponimia contemporană. De ex., numele *Cóman*, provenit de la *cumani*, numele unei populații care, în migrația sa, în sec. XI-XIII, s-a aflat și pe meleagurile noastre. Deși în documentele basarabene numele *Coman* este atestat târziu și numai o singură dată, la 1810 – un *Toader Coman*, martor la o danie [5, p. 445] – azi, în republică, cu numele *Coman* sunt înscrise 579 de persoane.

Numele *Tătaru* de asemenea este provenit de la etnicul *tatar*. Se știe din istorie că din sec. al XIII-lea până la mijlocul sec. al XIV-lea partea de stepă a Moldovei s-a aflat sub stăpânirea tătarilor mongoli, care alcătuiau statul feudal *Hoarda de Aur*. Spre sfârșitul sec. al XIV-lea, când s-a început destrămarea Hoardei de Aur, o parte din triburile tătărești

s-au unit sub conducerea hanului Nogai, formând Hoarda lui Nogai, care s-a așezat în Crimeea și la nordul Mării Caspice până în Bugeac. În sec. al XV-lea tătarii nogai din Crimeea au trecut sub stăpânirea turcilor. Dm. Cantemir ne spune că din porunca turcilor, pe la 1568, tătarii nogai s-au așezat cu traiul în Bugeac, apoi s-au întins spre Apus până dincolo de râurile Ialpuș și, spre Nord, până în ținuturile Lăpușnei și ale Orheiului [9, p. 44-45; 10, p. 44-46]. Atestările documentare denotă faptul că, până la formarea hoardei lui Nogai, o parte din tătarii mongoli s-au statornicit cu traiul pe meleagurile Moldovei. Unii din ei au primit religia băștinașilor, s-au botezat, s-au îmbogățit, pătrunzând în clasa boierească și chiar în slujba domnească, dăruindu-li-se moșii, sate. Astfel, ei au fost asimilați, rămânându-le numai supranumele provenit din etnonim. De ex., *Pitir Tătarul*, atestat la 1468 [3, p. 553], *Coste Tătaraș*, fiul lui Ivașco, bunicul lui Șteful, stăpân în Vicșineț, la 1488 [3, p. 126], *Duma Tătăranu* din Tătărani, la 1484 [3, p. 181], *Nicolae Tătaru*, întărit stăpân în Golăești [3, p. 515]. *Avram Tătărășanul*, vinde lui Zaharia parte din Sângureni, acum Dumeani pe Jijia, la 1569 [3, p. 58] etc. Numele *Tătaru*, atestat frecvent în țin. Orhei-Lăpușna, la 1774, a provenit de la tătarii nogai: Vasile *Tătaru* în Vălcineț, Ion *Tătaru* în Zăicani, Lupul *Tătaru* în Târgul Chișinău, Andrieș *Tătaru* în Sămășcani etc. [4, p. 425, 434, 442, 447].

Azi, în republică, numele *Tătaru* este purtat de 3 350 de persoane.

Numele *Calmăș* este un nume etnic, provenit de la *calmuc*, numele unei populații care face parte din grupul turcic, al tătarilor mongoli [1, p. 228; 11, p. 96; 12, p. 234]. Nume provenite de la acest etnic sunt atestate în limbile: greacă – *Kalmukis* și *Kalmukos*, bulgară – *Kalmuka*, rusă – *Kalmâk*, ucraineană – *Kalmuk*. În limba română există numele *Calmăcu* [9, p. 96]. De la *calmăc* forma de plural este *calmăci*, în pronunție populară vorbită – *calmăși*, singularul de la această formă este *calmăș*, iar printr-o pronunție degajată – *calmăș*. Astfel a apărut numele *Calmăș*, cu varianta *Calmăș*. În documentele basarabene este atestată numai forma *Călmășoai*, un nume de localitate la o danie de moșii și de țigani, în țin. Orhei, 1768 [13, p. 13]. În documentele moldovenești sunt atestate nume provenite de la forma *calmuc*. La 1661 este atestat un Toader *Calmoșul*, zis și *Calmușul*. A fost atestat și un Ioan *Calmuț* [1, p. 228]. În Bucovina sunt atestate numele *Calmuțchi*, *Calmățchi*, la 1759, la mănăstirea Putna, și *Călmățelu*, un Nicolai *Călmățelu*, mazil ot Suceava [13, p. 14]. La 1813, în documentele moldovenești, este atestat un *Manolache Calmuțchi*, epitrop [ibidem].

Domnul Mihai *Calmăș* (din Pânășești, r-n. Strășeni) ne-a spus o legendă, cum că, după alungarea tătarilor de pe meleagul nostru, unii din ei totuși au rămas și erau numiți *calmăși*, *calmăș* având sensul de „om rămas”. Posibil că în această legendă să fie și un sâmbure de adevăr. În primul rând, printre tătarii rămași au putut fi și etnici *calmăci*, care așa și se numeau – *calmăși*, în limba noastră. În al doilea rând, tătarii mongoli, zdrobindu-i pe cumani și ocupând pământurile dintre Nistru, Marea Neagră, Dunăre și Carpați, unde locuiau aceștia, posibil că au împrumutat și unele cuvinte de la cumani, printre care și cuvântul *kalma*, cu sensul „rămas”, prin care se identificau tătarii respectivi.

Cuvântul *kalma* se află și la baza toponimului nostru de origine cumană *Călmățui*, cu sensul „apă rămasă” [10, p. 42, 43]. Prin contaminarea cuvintelor *kalmăș* și *kalma* s-a ajuns la sensul de „om rămas”. E o ipoteză, dar ipotezele au stat la baza cercetărilor.

Azi, în republică, numele *Calmăș* este purtat de 664 de persoane și numai o singură persoană e scrisă cu forma *Calmăș*.

Numele *Nogaiu*. De la tătarii *nogai* s-a păstrat până azi în circulație și numele *Nogai*, atestat la 1774 în forma populară *Nohaiu* [4, p. 426]. Azi este purtat de 455 de persoane. De la tătari au provenit și numele: *Mârza*, *Mârzac*, *Bazatin*, *Erhan*, *Timirgaz*, *Temircan* etc. [14, p. 21, 132, 85, 186].

Numele *Turcu*. Cronicarul Gr. Ureche spune că turcii, din tâlhari și din oameni puțini la început, s-au înmulțit și s-au lățit apoi cuprinzând Asia și Africa, iar mai târziu și o parte din Europa. „Numele acesta ce zicem noi *turcu*, să înțelege om ce este cu viață sălbatică «...», iară ei își zicu busurmani «...» că turci să-i cheme nu suferă, că-i de ocară la dâșii acesta nume, că pre limba jidovască să înțelege nemernicu sau prădătoriu. Alțu își zic otomani sau osmanidu, dispre numele împăratului lor cel dintâi, care l-au chematu Otoman” [15, p. 121]. Cercetătorii susțin că etnicul *turc* s-a folosit ca nume în ambele țări înainte de venirea turcilor osmanlii la Dunăre: epitetul „turc”, sinonim cu „păgân”, se aplica copiilor înainte de botez [1, p. 393]. Și în documentele moldovenești este atestat *Turcul* ca prenume: *Turcul*, fiul Drăgălinei și nepot lui Toader, la 1555; *Turcul*, sulger, fiul lui Clănău, spătar, la 1576; *Turcul*, fiul lui Constantin, nepot Simei, la 1620. Probabil că tot prenume este și *Turcul*, slugă domnească, la 1515 [3, p. 710]. Mai apoi *Turcul* este folosit ca poreclă ce se referă la o trăsătură de caracter specifică acestui popor: a fi foarte încăpățânat, a nu vrea să înțeleagă, a nu ține seama de nimic. Poate de aceea numele *Turcu* nu este prea frecvent atestat. În documentele basarabene *Turcul* este atestat la 1573, 1639, 1762 [6, p. 23; 7, p. 56]. La 1660 este atestat Ștefan *Turcuman*, feciorul Turciului din Vârtop [16, p. 11]. La 1774 sunt atestați Maftai *Turcul* în s. Hirșișeni și Dumitru *Turcul* în Târgul Chișinău [4, p. 407, 433].

Azi, în republică, numele *Turcu* este purtat de 1 023 de persoane. Cu numele *Turculeț* sunt înscrise 1 156 de persoane.

Numele *Caraman* la origine este un nume etnic, provenit din turcescul *karamanli* „originar din Karamania” [1, p. 230], provincie situată în sudul Asiei Mici. Cronicarul Gr. Ureche numește locuitorii Karamaniei – *Caraimani*. Prin analogie cu diferite cuvinte turcești asemănătoare ca formă și mai ales prin împărțirea cuvântului în componentul *cara-*, cunoscut element de compunere în limbile turcice, cu sensul „negru”, și componentul *-man*, *caraman* a fost explicat de cercetători în mod diferit: „om negru, brunet”, „om tare, sănătos” [12, p. 242], „om înalt” [11, p. 99]. *Caraman* a pătruns în Moldova, ca nume de persoană, în sec. al XV-lea, la 1431 fiind atestat un țigan cu acest nume. În documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare este atestat numele *Caramanu*. În documentele basarabene e frecventă forma *Cărăiman*, atestată la 1606, 1732

(13, p. 10) și mai ales la 1774 în țin. Orhei-Lăpușna: Ioniță *Cărăiman*, Nicolai *Cărăiman*, Niță *Cărăiman*, Pavăl *Cărăiman*, precum și Darie *Cărăiman*, Ștefan *Cărăiman* [4, p. 428, 445, 452, 462]. În antroponimia contemporană circulă numele *Caraman* și *Caraiman*, purtate de 4 194 de persoane.

Numele *Cerchez* provine de la numele etnic de origine turcă *cerchez*. *Cerchez* a fost numit omul care făcea parte dintr-un popor originar din Caucaz, poporul *cerchez*. Cerchezii formau cavaleria neregulată turcească. Din rândul lor ajungeau și demnitari la curtea sultanului. În documentele moldovenești numele *Cerchez* este atestat din sec. al XV-lea: *Cerchiaz*, diac de divan, la 1345 [3, p. 106], *Cerchiaz* Gheorghe, boier, la 1611 [1, p. 235]. În documentele orheiene, la 1667 este atestat Irimia *Cerchez*, armaș, martor la dania unor părți din moșia Trebujeni [5, p. 140]. La 1774 sunt înscrși Ilie *Cerchez* în s. Dâșcova și Antohi *Cerchez* în s. Berezlogi [4, p. 400, 471]. La 1781, la mărturia hotarnică a moșiei Porosecica, țin. Orhei a fost martor *Cerchez*, răzeș din moșia Ciohorăni și Hâjdieni [7, p. 107].

Azi, în republică, cu numele *Cerchez* sunt înscrise 877 de persoane.

Numele *Cazacu* la origine este un etnonim. Termenul *Cazac* se folosea pentru a desemna persoane libere, care s-au izolat de mediul lor social. De la sfârșitul sec. al XV-lea, prin numele de *cazaci* era desemnată o populație de la marginile de sud și de la est ale Statului Rus și ale Poloniei. În operele cronicarilor moldoveni, Miron Costin și Ion Neculce, se vorbește despre cazacii care locuiau în bazinul Niprului. Conform cronicarilor, aceștia au participat la toate războaiele purtate de domnitorii moldoveni și munteni și de cei polonezi, atât între ei, cât mai ales împotriva turcilor și tătarilor. Cazacii se deosebeau prin vitejie și eroism. În onomastica română numele *Cazacu* putea indica alogeni, dar și români admiratori ai eroismului căzăcesc [1, p. XLVIII]. De aceea, numele *Cazacu* este frecvent atestat în documentele istorice muntene, moldovene și basarabene. În documentele moldovenești, la 1609 este atestat *Cazacul*, diac, scrie acte domnești; la 1619 *Cazacul* din Soroca [3, p. 93, 94]. În documentele basarabene, la 1639 este atestat *Cazacul*, căpitanul de călărași de Orhei [5, p. 77], la 1662 *Cazacul* de Furceni [5, p. 114], la 1682 *Cazacul*, unul din bătrânii moșiei Cobusca, țin. Orhei [8, p. 135], la 1671 *Cazacul*, șoltuzul ot Chișinău [5, p. 130] etc. La 1774 sunt atestați: Timoftei *Cazacu* din Boghicieni, Ioniță *Cazacu* din Chiperceni, Tanasă *Cazacu* din Molovata, Sandul *Cazacu*, volintir din Sămășcani [4, p. 447, 470, 446, 467]. etc.

Azi, în republică, cu numele *Cazacu* sunt înscrise 7 543 de persoane.

În articolul de față au fost analizate numai o parte din numele provenite de la etnonime. Alte nume etnice vor fi analizate într-un alt articol.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Constantinescu N. A. *Dicționar onomastic românesc*. București, 1963.
2. Graur Al. *Nume de persoane*. București, 1965.

3. *Documente privind Istoria României. A. Moldova. v. XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane.* Întocmit de A. I. Gonța. București, 1990.
4. *Молдова ын епока феудализмулуй. v. VII, p. I, II: Реченсэминтеле популацией Молдовей дин аниї 1772-1773 ши 1774.* Chișinău, 1975.
5. Sava A. V. *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului.* București, 1944.
6. Boga L. T. *Documente basarabene. v. V.* Chișinău, 1929.
7. Boga L. T. *Documente basarabene. v. XX.* Chișinău, 1938.
8. Sava A. V. *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei.* București, 1937.
9. Кантемир Д. *Дескриеря Молдовей.* Chișinău, 1975.
10. Eremia A. *Nume de localități.* Chișinău, 1970.
11. Iordan I. *Dicționar al numelor de familie românești.* București, 1983.
12. Илчев Ст. *Речник на личните и фамилии имена у Българите.* Sofia, 1969.
13. Boga L. T. *Documente basarabene. v. III.* Chișinău, 1929.
14. Cosniceanu M. *Nume de familie (din perspectivă istorică).* Chișinău, 2004.
15. Уреке Гр. *Летописецул Цэрий Молдовей.* Chișinău, 1971.
16. Boga L. T. *Documente basarabene. v. XI.* Chișinău, 1930.

VICTOR CIRIMPEI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**REFLEXE DE VORBĂ TRACICĂ
PE PARCURS DE MILENII ÎN LIMBILE
DIFERITOR POPOARE**

Abstract. The author examines the nature of usability of a Thracian (Indo-European) glosse over the millennia (with inherent grammatical and semantic evaluation) with the Illyrians, the Geto-Dacians, the Romanians, Bulgarians, Serbians, Russians. The author also indicates the presence of the same glosses with Afro-Asiatic languages, on the basis of research revealing a number of new scientific certainties.

Keywords: Afro-Asiatic speakers, adjective, Albanian, anthroponomastic, archaic, argument, army, atrophy, Balkan, Bulgarians, ceramic, cohabitation, community, configuration, conglomerate, connotation, Dacians, derivative, energizing, English, epigraphic, equivalent, ethno-folk, ethnological, etymologic, extension, genetic, geographic, Getes, Gheg (Albanian dialect), graphemes, Greeks, Illyrians, incineration, Indo-European, inscription, interpretation, Istro-Romanians, italic, language, Latin, lexeme, linguistic, Lithuanians, logical, magnificent, martyr, memory, micro-research, millennium, myth, mythological, name, nation, native, nature, Nostratic, object, obligatory, obscure, onomastics, Paleolithic, Phoenicians, philological, postulate, prefixoid, pre-Romans, pre-Russians, Prusians, really, reflex, religious, remembered, reminiscence, ritual, Romanians, Russians, sacred, semasiological, Semitic, Serbians, Slavic, specification, subject, substrate, suffixoid, stamp, Thracians, tribe, Ugarits, vocabulary, word.

Încercăm să demonstrăm, pe următoarele câteva* pagini, prezența milenară a unei vorbe tracice, specificul zicerii și al sensului ei, în limbile diferitor popoare antice, medievale și de astăzi.

§ 1

În prima jumătate a mileniului III (pe la 2500 î. Hr.) în sud-estul Peninsulei Balcanice, pe unde este acum regiunea montană Strandja a Bulgariei, un rege de al tracilor, cu numele **II** (ceea ce la ai săi, precum și la alte popoare, ca fenicienii și ugaritiții, însemna „puternic/tare”, „voinic”), a înălțat un oraș-cetate, zis **Ilu** („Puternicul”), știindu-se de încă trei orașele cu aceeași denumire în spațiul tracic al Peninsulei Balcanice; peste vreo sută de ani alt rege trac, purtând același nume (de culoare semantică, observăm, dorită oricărui om), a întemeiat vestita în istorie cetate **IIion** (un *Ilu* grecizat-feminizat: Ἰλιον), zisă și Troia, în partea nord-vestică a Asiei Mici, la 5-6 km de litoralul Mării Egee, aproape de poarta sudică a trecătorii Dardanele¹.

Același cuvânt a stat, credem, la baza numelui *ilirilor* (circa 100 de triburi în vestul și nord-vestul Peninsulei Balcanice, mileniul II î. Hr.), consemnați de „părintele istoriei” Herodot în sec. V î. Hr.; ca urmare – și la cel de *Iliria*, țară a „voinicilor”.

Afară de numele *ilirilor*, am putea lua în câmpul cercetării (fără destule dovezi acum), ca posibilă includere a lexemului dat și în denumirea unei vechi formațiuni tribale tracice – *corpili*, mileniul I î. Hr., din același areal geografic, pe dreapta cursului de jos al râului, azi bulgăresc, Marița².

§ 2

Un caz remarcabil de prezență în limba geto-dacilor a valoroasei vocabule tracice, la circa 2700 de ani după amintitul mai sus, ca sigur, substantivul comun *il* din sud-estul Peninsulei Balcanice (trecuse două veacuri), constă în conservarea cuvântului dat în *inscripții* cu litere asemănătoare celor latine, marcate în relief pe anumite obiecte ceramice, descoperite arheologic pe teritoriul României: una – ca o pereche de cuvinte, pe lut ars din sec. I-II, în Munții Orăștiei (Carpații Sudici), și alta – ca un cuvânt zgîriat pe lut ars din sec. II-III, în Subcarpații Moldovei (documentarea, în continuare).

Mai la concret – sîntem de părere că una din aceste inscripții, cu șirul de majuscule PERSCORILO aidoma unui cuvînt fixat în ștanță și apăsător în pasta încă moale, de pînă la întărire prin ardere, a exteriorului unui obiect argilos cultural de forma unei cupe conice fără picior (înălțimea 80 cm, diametrul gurii 1,25 m), din sec. I-II, găsit ca fragmente în 1803³ și 1954⁴ pe locul fostei capitale dacice Sarmizegetusa (în preajma actualului sat Grădiștea Muncelului/Grădiștea de Munte/Dealul Grădiștii, jud. Hunedoara), cuprinde nu un singur cuvînt, cum ar părea cuiva⁵, nici două (ca *scriptura continua* – PER și SCORILO – „fiul lui Scorilo” ar fi regele dac Decebal [apropo, perechea primei ștampile cuprinde literele: DECEBALVS], cum au descifrat/acceptat mulți exegeți și oameni de cultură, concluzia persistînd în lucrări de profil istoric, manuale, tratate academice și enciclopedii⁶; deși au fost și opinii rezervate⁷), ci trei, adică PER, SCOR și ILO, acestea însemnînd (susținem de mulți ani): PENTRU CENUȘA-ZGURĂ A VITEJILOR/EROILOR «căzuți în lupte, după ritualul de atunci al incinerării și pomenirii morților»⁸.

Îmbinarea de litere SCORILO, fără PER, e „scrisă” (zgîriată/scrijelată) pe un fragment ceramic dacic din sec. II-III, descoperit lîngă satul Borniș, jud. Neamț⁹ (DECEBALVS, ca însemn calendaric regal, credem, nu putea fi, Decebal se sfîrșise din viață).

§ 3

Lingvistic, substantivul tracic *il*, cu sensul arhaic uitat (*puternic, voinic*), pus după un apelativ de gen masculin, era perceput peste veacuri ca sufix masculin (de facto fiind un sufixoid) al apelativului, astfel figurînd în onomastica *bulgară*: Боил, Божил, Браил, Бързил, Момчил, Дойчил, Добрил, Воил, Гергил, Драгоил, Радоил, Страшил și alții¹⁰; *română*: Murgilă, Serilă, Noptilă, Zorilă, Fugilă, Buzilă, Fomilă, Negrilă, Cornilă, Țintilă, Zgriburilă, Ghețilă, dar și Copil (român din Serbia, sec. XIV) și alții¹¹; a *rușilor*: Мужило, Будило, Вербило, Верзило, Ветрило, Водило, Гостило, Дурило, Добрило, Душило, Жеребило, Звонило, Кутило, Мазило, Седило, Студило, Ярило, dar și Банил, Гудил/Гудила¹² etc. Or, erau nu numai simpli *Герги, Вузату, Жеребеу*, dar și mult mai puternici/viguroși – *Гергил, Бuzilă, Жеребило*.

Observăm că la bulgari (rareori la români și ruși) e păstrată intact forma tragică a substantivului, nu *-ilă* sau *-ило*, ci *ил* (*il*); putem vorbi de o reminiscență tragică nativă, oricum subordonată gramatical și semantic, în „construirea”-formarea slavică a limbii bulgarilor în spațiul balcanic (sec. VII-VIII).

§ 4

Nativ e și *il*-ul românescului comun *copil* (și, mai rar înfilnit, cel propriu, *Copil*). Nu excludem sensul de tânăr voinic pentru etimologia antroponimului *Copil* din Serbia sec. XIV (N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 248), un Marius *Copil* (performer al tenisului românesc) îl avem în prezent (conform TVR1 „2 plus” și Radio România Actualități, cu diverse ocazii); aceste nume – în același rînd cu ruseștii *Банул* ‹Banil›, *Гудил* ‹Gudil› și bulgăreștile *Боил* (Boil „Viteazul”), *Воил* (Voil „Voinicul”).

Din păcate, în dicționarele explicative ale românei nu aflăm indicat pentru cuvîntul *copil* sensul „bărbat voinic” (știut și limbajului sud-slav, cel puțin sîrbesc, unde *копилян* ‹kopilan›, pe lîngă sensul de „bastard” îl are și pe cel de „flăcău voinic”; logic, în română pentru *copil* mai întîi a fost sensul de tânăr voinic, apoi a derivat cel de bastard; înțelesul „om de vîrstă mică” fiind un reflex tîrziu, din sec. XVII-XVIII¹³; vorba dată avîndu-l (admitem) pe *-il* din aceeași străvechime tragică (de „substrat”¹⁴) abordată aici; prefixoidul *cop-* ar fi o completare tîrzie, poate de după atrofiere în memoria colectivă a semnificației lui *il*, acesta explicat popular prin „cineva tare cum îi trunchiul copaciului¹⁵/*copacului* (aromânii zic: stejarului¹⁶)”; „tare ca un lemn-copaci” (la albanezi *kopāçe* ‹copāce› – bucată de lemn; măciucă); deci: *cop-il* înseamnă (etimologic) mai întîi (arhaic) *,bărbat puternic, asemenea stejarului de tare”, apoi derivatele: „bărbat-slugă la stăpîn”, „bastard”, „om de vîrstă mică (pînă la maturizare)”.

Un argument valoros pentru sensul primar: în poemele folclorice despre voinicii Mihu-copilu, Gruia-copilul ș. a. (vezi colecțiile V. Alecsandri/1866, G. Dem. Teodorescu/1885, Gr. Tocilescu/1900; antologiile Al. I. Amzulescu/1964, V. M. Gațac/1983 ș. a.) prin *copil* se are în vedere, categoric, bărbatul puternic și viteaz (nicidecum, zis așa, alintător/hipocoristic, unui om de vîrstă mică); pînă și atunci cînd acestui voinic i se zice dezmiardător *copilaș*, el tot bărbat puternic și viteaz este. Un exemplu: „Cînd copilaș că-mi zvîrlea [pe rivalul crîncen Marcu], / mîna stîngă că-i frîngea, / mîna stîngă cu trei coaste. / Marcu la pămînt cădea / și din grai că mi-și grăia: / – Ai, copilaș...; / așa viteaz n-am văzut!”¹⁷.

Mai apoi, deci, au apărut sensurile: *tînăr puternic, *bastard, orice băiețel.

Ca să nu-l confunde cu *копеле* „băiețandru bătăuș”, „bastard”, bulgarii au zis folcloricului *копеле* „детенце” ‹copilaș›, realmente avîndu-i în poemele populare pe niște mari viteji ca *Груица-детенце* ‹Gruia-copilașul›, *Секула-детенце* ‹Sekula-copilașul›; sîrbii, evitînd pe *копиле*, îl au în folclor pe *дijete Груица* ‹copilașul Gruia›¹⁸.

§ 5

Dintre sondările naturii tragice ale glosemului românesc *il*, numit cu aproximație *sufix*, amintim următoarele exemple:

Despre *-ilă* ca vorbă *dacică* în fraze românești din a doua jumătate a veacului XVI s-a pronunțat savantul enciclopedist B. P. Hasdeu (în 1878), exemplificându-și aserțiunea prin câteva cuvinte, inclusiv nume de personaje folclorice: „*Zor-ilă*, *Murg-ilă* și alte [...]”¹⁹.

Întrezărind originea *tracică* a constitutivului lexical *ilă*, eruditul filolog Sextil Pușcariu, pe lângă acesta, semnala, pentru numele proprii istroromâne, și formele *-il*, *-ilo*; „acest sufix, menționa lingvistul, se găsește în nume proprii, uneori în combinațiile *-ajlo* și *-ojlo*, *-ilic* și *-ilko* – la sârbi, la bulgari și la ruși (la aceștia și sub forma *-ila*)”²⁰.

Referindu-se la personaje folclorice ca *Gerilă* și *Ochilă*, teoreticianul literar Vladimir Streinu observa că sufixul umflat estetic *-ilă* (așa zice: umflat estetic) al acestor nume „indică nu știu ce duh care dinăuntru [...] le aruncă spre enorm”²¹ – uimitoare percepere corectă a naturii acestui cvasi sufix de către un literat!

Alături de *Murgilă*, *Miezilă*, *Zorilă*, *Flămînzilă*, *Ochilă* și alte personaje mitice și de basm cu sfârșitul *-ilă*, într-un lexicon mitologic de orizont universal este inclus și *Setilă*, descris ca „erou cu puteri neobișnuite, [...] cunoscut (se menționează fără anume concretizări bibliografice) și în folclorul *tracilor*”²².

Străvechiul *il* (românizat *ilă*) împodobește plăcut o superbă galerie de personaje folclorice, formidabil regândite artistic de scriitorul clasic moldovean (sec. XIX) Ion Creangă: *Gerilă*, *Setilă*, *Flămînzilă*, *Pîndilă*, *Pășărilă*, *Nimerilă*, *Buzilă* și încă 9, care mai de care ca specific extraordinar. Asemenea personaje, avîndu-l pe *il* în propriile nume-porecle, justifică faptul că nu sînt oarecare Flămîndu, Setea, Buzatu etc., ci apelative cu final expres pronunțat pe un ton mai înalt (accentuat), de parcă „un duh (cum își imagina literatul citat) le aruncă dinăuntru spre enorm”: *Flămînzilă*, *Setilă*, *Buzilă* etc. (situație similară și la popoarele contextual consemnate; la sârbi și bulgari, de pildă, *момчѐ* <momcé> – „băiat”, „flăcău” sugerînd, pentru situații majore de aplicare a puterii corporale, un *Момчил* <Момчил> – mare voinic, erou folcloric; rusescul *муж* <muĵ> – „soț/bărbat” derivînd necesarmente un *Мужило* <Muĵilo> – bărbătoi, cogeamite viteaz).

§ 6

Odată cu trecerea timpului în decurs de secole, înțelesul de „puternic-viguros” al *il*-ului tragic și-a extins conotația spre unele cuvinte ale continuatorilor de veche tradiție vitejească balcanică – străromâni, vechii bulgari și sârbi, protorușii; spre vocabule ca: *rom.* „bărbat”, „haidău”, „voinic”, „voievod”, „vodă”; *bulg.* „хайдук <haiduc>”, „вожд <vojd>”; *sîrb.* „јунак <ĵunak>”, „војвода <voĵvoda>”; *rus.* „разбойник <razboĭnik>”, „воин <voĭn>” ș. a.; inclusiv cu semnificații folclorice de uriaș, colosal, fantastic.

Noile corespondente ale arhaicului calificativ *il* (tot mai puțin sesizat-cunoscut) se adaugă onorific numelui de personaj folcloric sau de om real (conducător de ceată, oaste, țară) – la români, bulgari²³, sârbi²⁴, ruși: *Bărbat* (sec. XIII) și *Radu Haidăul* (sec. XVI) – domnitori ai Țării Românești, *Bîcu-haiducu*, *Velcu-haiducul*, *Barbuscopilu*, *Mîcu-voinicu*, *Gheorghe-voinea*, *Pintea-viteazu*, *Corbea-viteazu*, *Mihai Viteazul* (domnitor al țărilor române, 1600), *Radu-voievod*, *Vintilă-vodă*; *Янкул-војвода*; *Бранко-јунак*, *Милош-војновић*, *Миу-копил*, *Марко-краљевић*, *Стефан-војвода*; *Соловей-разбойник*, *Аника* [Иваника]-*воин*.

Un cântec popular sîrbesc, intonat românește, are tabloul haiducului *Миу-копил* (*Miu-copilu*), incluzînd un vechi și rar întîlnit cuvînt sîrbesc – *с(з)нопил* <*s(z)nopil*> „bătăuș” (înruditul său semantic *снопит* <*snópit*> înseamnă „vînjos, josuț și îndesat”²⁵): „Miule, copile, / cealăi [amăgitor] și znopile [bătăuș], / otelaș [tîlhăraș] de Motru, / fecioraș de codru, / feciorel de sîrb, / mărgălaș [care dă tîrcoale, înconjoară] de tîrg, / drăgălaș de fete, / iubeț de neveste”²⁶. Acest *копил/ocopil* se apropie de zicerea *копилян* <*kopilan*> „șmecher, coțcar” [în albaneza ghegă, *kópil* ca adjectiv înseamnă „deștept, isteț, șiret”²⁷], deși sîrbul *Миу-копил* este viteazul care învinge în luptă, corp la corp, și taie capul „călăului+++++++ (bogat)” Ianoș Unguru; asemenea *ocopil* nu poate fi deci om de vîrstă mică (subiectul îl au și românii). Prin cuvîntul „copilaș” meglenoromânii au în vedere atît 1) *ocopil*, cît și 2) băiat „între 15-18 ani, bun de însurat”²⁸.

§ 7

Așadar, o străveche, de cel puțin trei mii de ani trecuți, vocabulă tracică: *il* „puternic”, „voinic” (adjectiv și substantiv), examinată complex – mitologic, religios, istoric (și arheologic), geografic, etnologic, filologic (și etimologic, semasiologic, antroponomic) –, servește la descifrarea originii unor noțiuni obscure, ca:

I) semnificația inscripțiilor în limba traco-dacă **PERSCORILO** și **SCORILO**, de onorare-rememorare a **vitejilor** căzuți în lupte, aplicate pe mari obiecte ceramice de formă conică, în corespundere cu religia precreștină a geto-dacilor din sec. I-III;

II) lexemul *ocopil* cu sens inițial de bărbat viteaz, în folclorul românesc și al slavilor de sud; și

III) – cea mai bogată achiziție – numeroase antroponime bulgare, sîrbe, românești și rusești cu elementul tracic *il* (ca în *Бързил*, *Драгоил*; *Ябучило* <*Iabucilo*>²⁹, *Дојил*; *Герилă*, *Вузилă*; *Мужилло*, *Звонило*) și echivalente ale aceluiași *il* uitat ca vorbă, în aceleași limbi (-вода, -войвода; -јунак, -кравевић; -viteazi, -voinicu; -разбойник, -воин). La etapa acestor echivalente se evaporă scutul sonor original al vocabulei, dispare haina ei ca zicere, nu însă și spiritul ei; în paralel tracicul *il* continuîndu-și „pe viu” prezența în diferite limbi (română și sîrbă) prin substantivul comun *ocopil/копил*, prin bogata antroponimie a românilor, bulgarilor și rușilor cu același *-il* (ultimii, pe lîngă multe porecle cu *-ilo*, avîndu-i și pe **Banil**, **Gudil**).

Ca probabil, același *il* în *trac*. ***ilir**, ***korpil** și *sîrb*. ***снопил**.

Nu e vorba însă numai de aceste încercări de rezolvare etimologică, inclusiv extrem de importanta dărmare a falsului (de 58 de ani în vehiculare) postulat „Decebal, fiul lui Scorilo”, înlocuit acum cu adevărul (prin dovezile expuse) despre venerarea culturală sacră a eroilor martiri geto-daci. (Pe cînd în Dealul Grădiștii o piatră-monument întru amintirea bravilor strămoși ai românilor? Avem Cluj-Napoca, avem Drobeta-Turnu-Severin – *nota bene!* –, de ce nu am avea și Dealul Grădiștii-Sarmizegetusa?)

§ 8

Identificată cu certitudine, străvechea vocabulă tracică poate stimula cercetătorii la căutări și deslușiri de alte realități geografice, istorice, folclorice, lingvistice, religioase

etc. nu mai puțin surprinzătoare (la prusieni și lituanieni, de pildă, dintre indo-europeni), pentru că, foarte probabil, nu numai la români continuă să fie vii multe vocabule de origine traco-dacică (de peste patru milenii), ca: **baci, balaur, baltă, barză, bordei, brad, brînză, brîu, bucur, buză, căciulă, ceafă, cioară, cioc, ciut, cârlan, fluier, gard, gata, ghiuj, groapă, grumaz, gușă, îngruzi, mal, mazăre, măgar, măgură, mărar, mînz, moș, mugur, murg, năpîrcă, pîrău, prunc, pupăză, rață, rînză, scrum, sterp, strugure, strungă, țap, țarc, țăruș, țeapă, urdă, vatră, zară, zgardă** ș. a.³⁰

De peste patru milenii deci – vii, vorbite curent, aceste cuvinte, din un total de 89 care provin „în mod sigur din substrat” (Gr. Brîncuș, p. 130).

Cu atît mai mult putem admite evoluarea – modificată lingvistic, pe parcurs de 3500 de ani ca menționare scrisă – a glosemului tracic (indo-european) *il*.

§ 9

Dar (am remarcat la început) acest glosem se mai vorbea și de ugarîți și fenicieni (care, față de traci, sînt mai vechi în istorie), aparținînd altei comunități lingvistice – afroasiatice (hamito-semite)³¹; vocabula în cauză certificînd astfel înrudirea ei cu marea familie de limbi așa-denumite (H. Pedersen, 1903) nostratice³², cu extensiune mai largă și mult mai depărtată ca timp (din paleolitic, „la circa patruzeci de milenii trecute”³³) în istoria limbilor lumii; din acele vremuri, cînd strămoșii ugarîților, fenicienilor și tracilor în alt fel, probabil, erau numiți, strănepoții și răsstrănepoții lor continuînd a deține, admitem, aceeași, a vechilor strămoși, vocabulă *il*, cu același înțeles energizant și de vis frumos pentru toată lumea: *puternic*.

---

* În tot ce scriem respectăm normele ortografice ale românei conform convingerii unor lingviști de mare prestigiu (Alf Lombard, Eugen Coșeriu, Mioara Avram), dar și a noastră, cu *Argumente anti „î” din „a” și „sunt”*, publicată în „Revista de lingvistică și știință literară” (Chișinău), 2009, nr. 1-2, p. 46-52.

¹ Vezi Иваницка Георгиева, *Един старинен култ в Родопите, Странджа и междуручието на Струма и Места* // Родопски сборник, том III, София, Издателство на Българската Академия на Науките, 1972, с. 170-171; Л. А. Гиндин, *Древнейшая ономастика Восточных Балкан (Фрако-хетто-лувийские и фрако-малоазийские изоглоссы)*, София, Издательство Болгарской Академии Наук, 1981, с. 158, 160; Gh. Mușu, *Din mitologia tracilor (Studii)*, București, Cartea Românească, 1982, p. 165-166, 169-170, 172; Гомер, *Илиада*, Перевод с древнегреческого Н. Гнедича, Москва, „Художественная литература”, 1986, с. 141, 148, 153; *Мифологический словарь*, Москва, „Советская энциклопедия”, 1990, с. 67 (*Асират*), с. 238 (*Илу*); Н. А. Флоренсов, *Троянская война и поэмы Гомера*, Москва, „Наука”, 1991, с. 88: „слово *Илион* [происходит] от имени Ила” <cuvințul *Ilion* provine de la numele *Il*>. [Апропо: în corpusul de cronici vechi rusești din sec. XI *Повесть временных лет* aflăm, ca nume de oraș-cetate pe stînga Niprului de Mijloc, un *Воин* <*Vóin* – „Luptătorul”, „Oșteanul”>; idee similară astfel, în alt areal etnic și geografic, după 3500 de ani.]

² Христо Данов, *Траки*, София, Държавно издателство „Народна просвета”, 1982, с. 41, 45, 54.

³ S. Jakó, *Date privitoare la cercetările arheologice de la Grădiștea Muncelului în anii 1803-1804 (II)* // Acta Musei Napocensis, VIII, 1971, p. 442.

⁴ C. Daicovicu [cu 13 colaboratori], *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului – Blidarul. Rezultatele săpăturilor din campania anului 1954* // Studii și cercetări de istorie veche, 1955, VI, nr. 1-2, p. 195-238.

⁵ V. Pisani, *Paideia (Revista di informazione bibliografica)*, 16, Genova, 1961, p. 246: Perscorilo – nume de om, proprietar de atelier.

⁶ C. Daicovicu, *Șantierul...*, [București, 1955], p. 203; Вл. Георгиев, *Тракийският език*, София, 1957, с. 25-26; același, *Тракуте и техният език*, София, 1977, с. 199-200; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967, p. 115; Ion Horațiu Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1968, p. 48; Dumitru Almaș, *Decebal – [...] strămoșul eroilor*, București, 1972, p. 66, 71; Paul MacKendrick, *Pietrele dacilor vorbesc*, În românește de Horia Florian Popescu, București, 1978 [originalul cărții, în engleză, e din 1975], p. 56; *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 523, 536; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1978, p. 227; В. П. Нерознак, *Палеобалканские языки*, Москва, Издательство „Наука”, 1978, с. 36; Jan Trynkowski, *Încă odată despre „Decebalus per Scorilo”* // Acta Musei Napocensis, XVI, 1979, p. 507-512; Ioan Glodariu, *L'intensité de l'influence romaine en Dacie pré-romaine* // Thraco-Dacica, 1984, tomul V, nr. 1-2, p. 153; D. Protase, *„Decebalus per Scorilo” în lumina vechilor și noilor interpretări* // Thraco-Dacica, 1986, tomul VII, nr. 1-2, p. 146-153; Hadrian Daicovicu, Pompiliu Teodor, Ioan Cîmpeanu, *Istoria antică și medie a României. Manual pentru clasa a VIII-a*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1989, p. 44; *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, vol. II*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 32: „Decebal [...] Probabil fiu al lui Scorilo” [apare (ne bucurăm) semnul ezitării: „probabil”].

⁷ De exemplu: K. Horedt, *Cu privire la interpretarea unor ștampile epigrafice* // Studii și cercetări de istorie veche, XXIV, 1973, nr. 1, p. 103-110; Mircea Babeș, *Puncte de vedere relative la o istorie a Daciei preromane* // Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, XXV, 1974, nr. 2, p. 223-224: „Decebalus per Scorilo [...] nu se citește obligatoriu Decebal, fiul lui Scorilo”.

⁸ Am expus această opinie în articolele: *Litere, cuvinte și realități istorice geto-dacice* (ziarul „Știința” al Academiei de Științe a RSS Moldovenești, Chișinău, 1982, nr. 13-14); *Inscripția DECEBALVS PERSCORILO în viziune istorică, arheologică și etnofolclorică* (volumul „Moldova: deschideri științifice și culturale, I”, Chișinău, 1993, p. 215-216); *Formula SCORIO ca precizare culturală scrisă, de sacru și magnific, pe anumite obiecte ceramice ale geto-dacilor* (culegerea „Mircea Eliade, mit și simbol”, Chișinău, 1996, p. 46-53); *Valoarea deosebită a elementului ILO în inscripțiile geto-dacice* (culegerea „Originea și dezvoltarea tracilor la est de Carpați”, Chișinău, 1996, p. 76-81). Vizavi de ILO – VITEJILOR/EROILOR, din 1982 este valorosul aport informativ colateral problemei: „*hērōs* era în Hellada orice răposat [... mai târziu – numai căpeteniile] de neamuri, ginți, cetăți, a *puternicilor* lumii acesteia” (Gh. Mușu, *Op. cit.*, p. 174).

⁹ Rodica Popovici, *Antroponim dacic scris cu litere latine în așezarea de la Borniș – Neamț (secolele II-III e. n.)* // Arheologia Moldovei, XIII, Iași, 1990, p. 155-160. (Nu intrăm aici în discuție despre „litere latine” sau dacice latinizate examinând configurația grafemelor S [în trei feluri] și V [u] de pe ștampilele de la Grădiștea Muncelului și scrierea de la Borniș).

¹⁰ Стефан Илчев, *Речник на личните и фамилни имена у българите*, София, Изд-во на БАН, 1969; *Песни южных славян*, Перевод с болгарского, сербскохорватского и словенского, Издание Ю. Смирнова, Москва, 1976.

¹¹ Vezi N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei RPR, 1963.

¹² А. Д. Чертков, *Очерк древнейшей истории протословен*, Москва, В Университетской Типографии, 1851, с. 60, 104, 105; М. Ф. Семёнова, *Русские личные имена в средневековых иноязычных документах* // Ономастика, Москва, 1969, с. 90; С. Б. Веселовский, *Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии*, Москва, Изд. АН СССР, 1974; *Слово о полку Игореве*, Издание Д. Лихачёва и Л. Дмитриева, Москва, 1987, с. 47, 75; J. Ferrel, *Исторические заметки о русских именах типа Душило* // Резюме докладов и письменных сообщений на IX Международный съезд славистов – Киев (сентябрь, 1983), Москва, 1983, с. 109-110. [//-ul unor atare nume își poate avea începutul din conviețuirea sclavinilor cu tracii, sec. VI-VII].

¹³ Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română. Principii – probleme*, București, Editura Academiei RSR, 1987, p. 84, 86.

¹⁴ Gr. Brîncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 70.

¹⁵ Un cântec folcloric, înregistrat prin 1927 pe stînga Prutului (s. Hîncești, jud. Lăpușna) are un vers-elogiu al *copaciului*: „Frunzul verdi lemn-copași [...]” (Teodor Roșculeț; *Materialuri folcloristice [...], vol II*, Ediție de P. Ursache și C. Manolache; Ploiești, „Libertas”, 2011, p. 216).

¹⁶ Aromânescul copaci-stejar îl avem indicat printre alte lexeme de: I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, Editura Academiei RSR, 1970, p. 150.

¹⁷ *Balade populare românești, I*, Antologie de Al. I. Amzulescu, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 385.

¹⁸ Consultă balada *Женидба Груице Новаковића* în *Народне српске пјесме*, скупио и и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Књига трећа, У Липисци, 1823, с. 76-89.

¹⁹ В. Р. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni, I*, Ediție de Gheorghe Mihăilă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 269, 275.

²⁰ Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne, II*, București, 1926, p. 308 (apud: Mioara Avram, *Sufixele românești -ilă masculin și -ilă/-ilă feminin* // Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, II, București, 1960, p. 172).

²¹ *Istoria literaturii române, III: Epoca marilor clasici*, București, Editura Academiei RSR, 1973, p. 270.

²² George Lăzărescu, *Dicționar de mitologie*, București, 1979, vezi respectivele articole-denumiri de personaje.

²³ Петър Диневков, *Български фолклор, ч. I*, София, „Български писател”, 1959.

²⁴ Vezi *Народне српске пјесме*, скупио и и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, У Липисци (I-III), у Бечу (IV), 1823-1833; *Эпос сербского народа*, Издание подготовил И. Н. Голенищев-Кутузов, Москва, Издательство Академии Наук СССР, 1963; Cristea Sandu Timoc, *Cîntece bătrînești și doine* [inclusiv sîrbești cîntate românește], București, Editura pentru Literatură, 1967; *Pagini de folclor românesc* [și sîrbesc intonat românește] *din Serbia, Texte din colecția lăutarului Sima G. Prunarević* [ca român: Prunariu (vezi p. 118)], Editori: Elena Ramona Potoroacă și Zvonko Trailović, Sibiu, Editura Astra Muzeum, 2011.

²⁵ И. И. Толстой, *Српскохрватско-русски речник*, Москва, Издавачко предузеће „Руски језик”, 1982, с. 558.

²⁶ *Pagini de folclor românesc [și sîrbesc intonat românește] din Serbia...*, p. 107.

²⁷ Ion Coteanu, Marius Sala, *Op. cit.*, p. 84.

²⁸ Emil Țîrnicu, *Obiceiuri și credințe macedoromâne. Dicționar*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2009, p. 32.

²⁹ Despre calul înaripat, cu puteri excepționale, Јабучило, din folclorul sîrbilor, vezi *Народне српске пјесме*, скупио и и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Књига четверта, У Бечу, 1833, с. 16.

³⁰ Consultă: I. I. Russu; *Limba traco-dacilor, Ediția a II-a*, București, Editura Științifică; 1967; același, *Elemente autohtone...* [1970]; *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Redactori: M. Gabinschi și N. Raevschi [Responsabil de cuvintele autohtone – M. Gabinschi], Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1978; Ariton Vraciu, *Limba daco-geților*, Timișoara, „Facla”, 1980; Gr. Brîncuș, *Vocabularul autohton ...* [1983].

³¹ Ca personaje mitice, cu sensul de „puternici/viguroși”, ugaritiții și fenicienii îi aveau pe *Иім* și *Иим*, iar la semiții de vest *Ии/Илу* era în postură de zeu suprem (*Мифологический словарь...*, ibidem).

³² Vezi V. A. Дыбо, V. A. Терентьев, *Ностратическая макросемья и проблема её временной локализации // Лингвистическая реконструкция [...] Проблемы изучения ностратической макросемьи языков*, Москва, Издательство „Наука”, 1984, с. 3-20. În aceeași ediție cu autorii citați V. A. Dîbo și V. A. Terentiev, conceptul nostratic este susținut și argumentat cu noi cercetări de lingviștii Veaceslav Vs. Ivanov [Вяч. Вс. Иванов] (p. 21-25), K. I. Pozdneakov [К. И. Поздняков] (p. 26-30), E. A. Helimski [Е. А. Хелимский] (p. 31-48, incluzînd și o bogată bibliografie a conceptului).

³³ B. A. Серебренников, *Проблема достаточности основания в гипотезах, касающихся генетического родства языков // Теоретические основы классификации языков мира. Проблемы родства*, Москва, Издательство „Наука”, 1982, с. 56: „Ностратический язык существовал примерно сорок тысяч лет тому назад «Limba nostratică a existat aproximativ patruzeci de mii de ani în urmă»”. [Totodată autorul atenționează asupra insuficienței dovezilor pentru ipoteza unei comunități de limbi nostratice. Doi ani mai târziu cinci autori (vezi nota precedentă), fără a-l nominaliza pe V. A. Serebrennikov, lărgesc și aprofundează cu noi dovezi conceptul Pedersen al familiei de limbi nostratice.]

VALENTINA NEGRU

Institutul de Studii
Enciclopedice (Chişinău)

SISTEMICITATEA TERMINOLOGIEI MILITARE VESTIMENTARE

Abstract. In the article there is discussed the issue of military clothing terminology, focusing on its systemic nature. Starting from the general theoretical principles of modern science about terms, the author states that we can define „military clothing terminology” as a set of special names, both polysemantic and mono-semantic, which correlate with certain concepts and realities of the military field, thus forming the corresponding terminological system. The systemic character is caused by the fact that the military terminology unlike the general vocabulary, is functional within a homogeneous group of this profession. At the same time, the military clothing term is part of a system of concepts that are characterized by a complexity of systemic relationships.

Keywords: systemic character, systemic approach, relationship of systematics, terminologization, emotional-expressive and stylistic coloring, definitional system, logical systematics, linguistic systematics.

O trăsătură definitorie a terminologiei o constituie caracterul ei sistemic. Cercetătorul Kocean I. M. subliniază că „prin sistem, în terminologie se înţelege o totalitate organizată de obiecte, adică o astfel de totalitate, care reprezintă o unitate obiectivă dintre obiecte, fenomene sau acţiuni interdependente. Astfel de obiecte ale sistemului sunt termenii – unităţi ale terminologiei” [1, p. 67-70]. Caracterul sistemic al termenului, după părerea mai multor savanţi, trebuie să se realizeze bidirecţional: în planul conţinutului şi în cel al expresiei. Atunci când vorbim de conţinut, se evidenţiază esenţa noţiunii, iar prin prisma expresiei caracterul sistemic se realizează conform modelelor identice de formare a cuvintelor. În lingvistică, ca şi în alte ştiinţe, se aplică pe larg abordarea sistemică. Unii lingvişti văd în caracterul sistemic esenţa clasificării termenilor (D. S. Lotte, N. K. Suhov, I. A. Klimovički), alţii consideră că termenii se caracterizează prin caracter sistemic în formarea cuvintelor noi (O. O. Reformatski, T. L. Kandelaki, L. A. Şkatova). Există şi opinia (R. O. Budagov, L. L. Kutina) că termenul are caracter sistemic dublu: în calitate de element al sistemului terminologic şi în cea de element al sistemului lingvistic în ansamblu. După cum afirmă L. O. Simonenco, „terminologia are caracter sistemic, deoarece este sistemică realitatea care ne înconjoară, unele sectoare şi părţi ale căreia terminologia le reprezintă şi le deserveşte” [2, p. 54]. În acest sens, este convingătoare opinia savantului L. V. Turovska, care susţine că sistemele terminologice au două tipuri de caracter sistemic. În primul rând, este vorba de un caracter sistemic logic,

determinat de sistemul de noțiuni cu care corelează sistemul terminologic. În al doilea rând, sistemele terminologice au și un caracter sistemic lingvistic, care constă în faptul că termenii derivați și compuși se formează în baza unităților lexicale care se utilizează pentru exprimarea termenilor primari [3, p. 15].

Teoria caracterului sistemic din punct de vedere lingvistic este deseori întâlnită în literatura de specialitate, în special, în contextul diverselor abordări ale noțiunii de „termen”, care pornesc de la principiile teoretice generale ale terminologiei, interpretată prin prisma teoriei termenului și sistemului terminologic ca atare. Printre aceste teorii este și cea a terminologului rus D. S. Lotte, care, încă în anii '30, a elaborat principiile de bază ale selectării și construirii termenilor tehnico-științifici. În opinia savantului, particularitățile definitorii ale termenului sunt: sensul îngust și totodată exact; monosemia, cel puțin în limitele unui subsistem terminologic; excluderea sinonimiei; corespunderea semnificației lexicale a termenului sau a părților sale componente (dacă termenul este compus) cu sensul concret al noțiunii (obiectului, procesului, fenomenului) denumite de acest termen. Anume aceste particularități determină caracterul sistemic al termenilor, care presupune determinarea locului pe care noțiunile reflectate îl ocupă printre toate celelalte noțiuni ale sistemului terminologic. D. S. Lotte consideră, de asemenea, că termenul trebuie să fie scurt, compact (în special pentru sintagmele terminologice), simplu și ușor de înțeles, pentru ca un lexem să se încadreze lesne în sistemul terminologic [4, p. 35]. Prezintă interes definiția conform căreia terminologia reprezintă „un sistem de semne al unui domeniu specializat de activitate, un sistem izomorf de noțiuni, care este utilizat în scopuri comunicative” [5, p. 46].

Ținând cont de principiile teoretice generale ale științei moderne despre termeni, expuse în mai multe lucrări de specialitate, putem defini „terminologia militară vestimentară” drept o totalitate de denumiri speciale, monosemantice și polisemantice, care corelează cu anumite noțiuni și realități ale domeniului militar, formând, astfel, sistemul terminologic corespunzător. Prin urmare, definiția în cauză reflectă relația de interdependență, sistemicitate, dintre elementele lexicale specializate care reprezintă domeniul de activitate militar. Caracterul sistemic este cauzat de faptul că terminologia militară este funcțională în cadrul unui grup profesional omogen, spre deosebire de lexicul general. Concomitent, termenul militar vestimentar face parte dintr-un sistem de noțiuni ce se deosebesc printr-o complexitate de relații sistemice. Astfel, la termenii militari acestea sunt largi, deoarece cuvântul „termen” are o natură dublă, fiind atât element al sistemului lexical, cât și element al sistemului de noțiuni științifice specializate.

Terminologia militară vestimentară reprezintă un sistem definitivat și, totodată, deschis, cu termeni diverși ca origine, formați pe cale lexicală (termeni derivați sau împrumutați), în urma transformărilor semantice (cuvinte ale lexicului general care au obținut o semnificație terminologică) și în cadrul proceselor sintactice (sintagme nou-create cu caracter nominativ). Dar, după cum se știe, evoluția și funcționarea oricărei terminologii depinde nu doar de factori interni, adică de caracterul intern al limbii, dar și de interferențele externe, care amplifică funcționalitatea anumitor modele de formare a cuvintelor și a construcțiilor sintactice, influențează modificările în semantica lexemelor, generează apariția unui număr mare de împrumuturi și neologisme pentru noțiunile noi din sfera militară.

Sistemul terminologic militar reprezintă o parte componentă a sistemului terminologic național, care are particularitățile sale de formare și funcționare, condiționate de specificul limbajului militar și al domeniului militar în ansamblu. Pentru a evidenția această relație de sistemicitate dintre elementele lexicale specializate ale terminologiei militare vestimentare este necesar de a face referință la particularitățile de formare ale terminologiei militare vestimentare, adică este necesar să analizăm gradul de sistemicitate al termenilor militari vestimentari din punct de vedere lingvistic. Doar respectarea riguroasă a particularităților de formare determină un grad sporit de sistemicitate a termenilor și, concomitent, o corespundere cu rigorile și cerințele impuse metalimbajelor terminologice.

Termenul, în general, trebuie să fie exact și scurt. Aceste particularități deseori sunt incompatibile în cadrul terminologiilor și, la formarea termenilor, una este, deseori, mai puțin caracteristică. De obicei, termenul este interpretat ca fiind o simplă denumire a unei noțiuni specializate. O astfel de interpretare este regăsită în mai multe lucrări de specialitate ce țin de organizarea și standardizarea terminologiei științifice. Pornind de la această teorie, are loc nominalizarea termenilor luați aparte fără a se accentua asupra unei anumite relații dintre noțiunile denumite în cadrul domeniului dat de specialitate, datorate relațiilor existente dintre obiectele, procesele și particularitățile ce au un anumit grad de rudenie. De aici, în loc de particularitățile necesare și suficiente (generale și specifice), deseori sunt reflectate în termen și particularități neesențiale, întâmplătoare [6, p. 72].

Așadar, termenul este necesar să dispună de anumite particularități de sistem și aceste particularități devin importante cu cât mai multe noțiuni sunt denumite după un anumit principiu de clasificare. Principiul de clasificare nu este atât de important atunci când termenii militari vestimentari denumesc un număr mic de noțiuni înrudite sau noțiuni unice în felul lor (*coifură, fular, mănuși* ș.a.), care nu dispun de o diversificare (formă, culoare, material, destinație ș.a.) în relație cu gradul militarului ce poartă aceste elemente de vestimentație.

Același lucru s-a întâmplat în epoca medievală, în care putem constata lipsa termenilor militari ce denumeau elemente de vestimentație înrudite, dar diverse ca formă, culoare sau materialul din care au fost confecționate. De exemplu, cu termenul *coif* au fost denumite în secolul al XVI-lea puținele tipuri de coif, cu nesemnificativele deosebiri ce existau între acestea. Pentru această perioadă istorică nu exista necesitatea de a fi denumite după un anumit principiu de sistematizare, deoarece erau puține la număr. Dar de îndată ce au apărut mai multe tipuri de *coifuri*, s-a constatat necesitatea precizării termenului vechi, datorată modificărilor de formă, culoare, material din care au fost confecționate, cum s-a întâmplat în secolele XVIII-XIX, când existau mai multe tipuri de *coif*, denumite mult mai precis, păstrându-se relația de rudenie dintre aceste elemente de vestimentație militară: *coif din alamă, coif din piele neagră, coif metalic, coif pentru grăniceri* [7, p. 18-19]. Așadar, termenii vechi au cedat locul termenilor sistemici, care sugerează prin structura acestora materialul, culoarea sau chiar categoria de trupe ce poartă acest element de coifură.

Rolul termenului nu trebuie să se rezume doar la funcția de nominalizare. Terminologia științifică nu trebuie să fie un anume grup de cuvinte, dar un sistem organizat de cuvinte și sintagme, relaționate într-un anume fel, care, de fapt, marchează deosebirea dintre o terminologie obișnuită și o terminologie științifică [6, p. 75]. Termenul nu trebuie privit aparte, izolat, deși aparte ar putea fi scurt sub aspect structural și sugestiv în relație cu noțiunea denumită, însă nu totdeauna ar putea fi potrivit, deoarece aceste particularități ale termenului trebuie apreciate în contextul întregului sistem terminologic și al particularităților sistematizante.

Caracterul sistemic al terminologiei militare vestimentare a fost obținut doar prin respectarea anumitor cerințe ce țin de organizarea și sistematizarea termenilor sub aspect lingvistic, structural. Terminologia militară vestimentară este accesibilă mental dacă domeniul în cauză este structurat [8, p. 28]. În primul rând, la baza constituirii sistemelor terminologice este necesar să fie puse principii ce țin cont de faptul că sistemele terminologice pot să se dezvolte în perspectivă și pentru a-și păstra caracterul de sistem (în viitor) este necesar să fie denumite noțiunile după un singur principiu de nominalizare [6, p. 73]. Adică, principiul de nominalizare trebuie să aibă un caracter progresiv. De exemplu, termenii militari vestimentari din perioada secolelor XVIII-XIX, care denumeau diverse tipuri de căciuli purtate în armatele românești din această perioadă au fost create după principiul determinat de necesitatea de a sugera tipul materialului, a formei și culorii fiecărui exemplar de căciulă. Exemple: *căciulă acoperită de mușama, neavând egretă; căciulă cu fund și flamă roșie; căciulă din blană neagră de miel, cu forma zisă «cucă»; căciulă din piele neagră, din blană de iepure; căciulă neagră de astrahan cu fundul din postav roșu; căciulă ornată cu șnur din fir auriu; căciulă țurcană; căciulă cu blană neagră pe margine; căciulă din blană neagră de miel cu fundul de mușama neagră; căciulă din blană neagră de miel, având pană de curcan și cocardă tricoloră, din metal; căciulă cu fund roșu, cu un lanț pe un postav de culoare distinctivă în loc de găitan; căciulă de astrahan negru; căciulă de blană albă, cu pană de vultur; căciulă din blană de urs negru, cu părul în jos prevăzută cu sub bărbie; căciulă din piele de hârșie, cu pană de curcan; căciulă neagră, din piele cu tuiul de postav de culoare distinctivă; căciulile ornate cu șnur galben ș.a. Acest principiu a fost de perspectivă, deoarece rămâne a fi funcțional și până astăzi (*căciulă de astrahan de culoare brumărie, căciulă din blană de ovine de culoare brumărie, căciulă din blană artificială de culoare brumărie*) [9, p. 28].*

Având în vedere diversele scheme de clasificare a terminologiei militare vestimentare, este necesar de menționat că în cadrul acestora sunt evidențiate anume acele particularități necesare și suficiente, care trebuie să fie reflectate prin structura terminologică. Acest principiu rămâne a fi caracteristic întregii terminologii militare vestimentare contemporane, pentru aproape toate elementele de vestimentație militară, diferențind mai multe tipuri de cămașe, pantaloni, căciuli etc., purtate de către militari: *cămașă din țesătură combinată de culoare albă; cămașă din țesătură combinată de culoare albă cu mâneci scurte; cămașă din țesătură combinată de culoare gri-deschis;*

cămașă din țesătură combinată de culoare gri-deschis cu mâneci scurte; pantaloni de gală din țesătură de semilână de culoare gri-închis; pantaloni din semilână de culoare gri-deschis; pantaloni din semilână de culoare albastru-închis; pantaloni din semilână de culoare verde-închis; pantaloni sport etc. Rigoarea terminologică în cauză determină nu doar sistemicitatea termenilor militari vestimentari, dar răspunde și unei cerințe de ordin practic. Uniforma militară este necesar să fie purtată regulamentar (în sens strict militar), să corespundă locului aflării militarului, statutului militar pe care îl are (ofițer/subofițer, student militar/absolvent al instituțiilor militare de învățământ etc.). În cazul dat termenii militari vestimentari corespund atât criteriilor de sistemicitate, cât și celor de funcționalitate. În limba română, principiul terminologic în cauză a fost conștientizat încă din sec. al XIX-lea, când diferite elemente de vestimentație militară erau denumite după un singur algoritm și reflectau particularitățile necesare și suficiente ale noțiunilor denumite: *brandenburguri din lână roșie, brandenburguri din fir auriu, brandenburguri din lână neagră, brandenburguri roșii* [10, p. 21-24].

Completarea lexicală a terminologiei militare contemporane ce denumește vestimentația militarilor s-a produs în urma terminologizării cuvintelor din limbajul comun. Din aceste motive, datorită unor astfel de contacte, este greu de a delimita exact hotarul între cuvintele ce aparțin lexicului comun și cele care, de regulă, sunt atribuite la o sferă specială de întrebuințare. Analiza materialului lingvistic demonstrează că un număr mare de lexeme, pe care le numim termeni militari, au fost incluse în sistemul terminologic ca urmare a migrării lor din lexicul general. În afară de aceasta, în anumite condiții una și aceeași unitate lexicală poate exista în limbă atât în calitate de termen, cât și în cea de netermen, corespunzând sistemicității terminologice cu rigorile acesteia, dar și lexicului obișnuit al limbii române în general. Cuvintele terminologiei militare vestimentare în general sunt potrivite domeniului militar pentru a denumi elemente de vestimentație, deoarece reflectă, pe de o parte, caracterul generic al noțiunii, dar totodată și specificul acesteia. Este important ca între termenii aceleiași categorii să existe un singur principiu de construcție (sub aspect structural) a termenilor, care reflectă, materialul, destinația culoarea etc.: *bocanci din piele naturală de culoare neagră cu carâmbi înalți (vară); bocanci din piele naturală de culoare neagră cu carâmbi înalți (iarnă); bocanci din piele naturală cu carâmbi înalți pentru pustiu; palton din piele naturală/artificială de culoare neagră; palton din postav de culoare verde-închis; scurtă călduroasă din țesătură combinată de culoare verde-închis; scurtă călduroasă din țesătură combinată cu desen camuflat; veston din semilână de culoare gri-deschis; veston din țesătură de semilână de culoare verde-închis; cravată din țesătură combinată de culoare gri; cravată din țesătură combinată de culoare neagră ș.a.* Acest principiu rămâne a fi unul determinant în construcția termenilor, deoarece asigură, în mare parte, caracterul sistemic al termenilor militari vestimentari [6, p. 74]. Nerespectarea acestui principiu va reduce din sistemicitatea terminologiei militare vestimentare în limba română.

Elementele lexicului comun, folosite pentru a reflecta realitățile unei sfere profesionale înguste, cum este sistemul terminologic militar, capătă calitatea de termen

în cadrul sistemului terminologic militar, având în contextul acestuia următoarele particularități de bază: relația strânsă cu noțiunile sistemului terminologic militar, monosemantismul, exactitatea, limitarea la o sferă concretă de utilizare, lipsa coloritului emoțional-expresiv și stilistic, fapt ce conferă terminologiei militare vestimentare caracter sistemic sporit, corespunzător cerințelor impuse de literatura de specialitate. În acest sens, cercetătoarea Speranza Tomescu consideră terminologiile drept adevărate sisteme definiționale în care se stabilește o interdependență între un concept, un termen, o definiție și un domeniu, interdependență prin care se statuează preferința termenilor pentru monosemie și monoreferențialitate [11, p. 17]. În această ordine de idei, mult mai generală și mai cuprinzătoare poate fi considerată definiția propusă de savantul I. S. Kvitko: „Termenul este un cuvânt sau o îmbinare de cuvinte, care corelează cu noțiunile unui anumit domeniu organizat al cunoașterii (din știință sau tehnică) și care intră în relații sistemice cu alte cuvinte și sintagme, formând cu ele în fiecare caz aparte și într-un anumit timp un sistem închis, ce se deosebește prin informativitate înaltă, monosemantism, exactitate și neutralitate expresivă” [12, p. 21].

Termenul militar vestimentar, ca element sistemic al lexicului limbii române, având un conținut clar fixat, fiind monosemantic, exclude dezvoltarea proceselor lexico-semantice în interiorul sistemului terminologic militar, totodată fiind supus influenței acestor procese care se produc în exterior. După cum menționează L. O. Simonenco, „termenii științifici deseori se formează în baza semnificațiilor lexicului general, iar sistemul semnificațiilor generale se îmbogățește încorporând noțiuni științifice” [13, p. 26]. Această teză, după părerea noastră, este o dezvoltare firească a afirmațiilor lui A. A. Potebnea despre relația dintre sistemele noțiunilor lingvistice (semnificațiilor „apropiate”) și cele ale noțiunilor științifice (semnificațiilor „îndepărtate”), precum și a ideilor lui A. A. Reformatski despre cele două aspecte ale funcționării termenilor – „lexis” și „logos” la etapă actuală a dezvoltării terminologiei” [14, p. 164].

Semnificația cuvintelor obișnuite, după cum se știe, se constituie în procesul evoluției lor istorice. Un rol important în acest proces îl joacă contextele în care se utilizează cuvintele. Contextele pot apropia sau îndepărta semnificația diferitor cuvinte, ceea ce determină apariția unor noi nuanțe semantice, trecerea acestora în semnificații de bază și a celor de bază în semnificații secundare, în cele din urmă structura semantică a cuvântului modificându-se. În ceea ce privește termenul, putem afirma că, în conformitate cu opinia unor cercetători, acesta este „indiferent față de diacronie” [15, p. 78]. În această ordine de idei, V. A. Zveghințev, având obiecții față de semnificația lexicală a termenilor, respinge concomitent potențialul lor de dezvoltare, acceptat ca firesc pentru cuvintele obișnuite: „în cazul termenilor nu se dezvoltă semnificația cuvântului, ci noțiunea, care este denumită de cuvânt” [16, p.151-152]. Această idee este promovată de I. S. Sorokin, care recomandă ca în timpul aprecierii deplasărilor de sens să se ia în vedere doar modificarea noțiunii denumită de cuvânt. Autorul afirmă că „în cercetările istorico-semantice este important să delimităm clar modificarea noțiunii referitoare la obiectul denumit prin cuvânt, de modificarea propriei semnificații, pe care o comportă cuvântul. Această delimitare poate fi realizată cu ajutorul factorilor interni ai dezvoltării lingvistice” [17, p. 326].

În lingvistică există două opinii aspra acestei chestiuni. Unii savanți consideră terminologia drept parte componentă a lexicului comun, de care se deosebește prin anumite particularități. Alții afirmă că terminologia este un grup aparte de cuvinte separat distinct de lexicul comun.

Adeptii primei concepții sunt de părerea că termenul „este o variantă mai complexă a acelor forme lexicale, care reprezintă o parte considerabilă a lexicului uzual. Pentru a înțelege natura semantică a termenilor, rolul lor ca exponenți ai noțiunilor științifice, este necesar de stabilit legătura lor cu lexicul comun, cu evoluția lui semantică. Iar pentru a înțelege evoluția semantică a lexicului, trebuie nu numai de inclus în arealul cercetării lingvistice terminologia științifică, dar și de observat apariția termenilor în straturile lexicului uzual” [18, p. 277].

Reprezentanții celei de-a doua concepții susțin că termenii sunt lipsiți de o reală semnificație lexicală [19, p. 348], că un câmp terminologic este strict delimitat de lexicul general literar [20, p. 53], că datorită deosebirii profunde care există între termen și netermen este posibil schimbul între terminologie și lexicul uzual [15, p. 80].

Ținând cont de principiile teoretice generale ale terminologiei contemporane, putem defini terminologia militară vestimentară ca o totalitate de denumiri speciale monosemantice și polisemantice, care corelează cu anumite noțiuni și realități ale domeniului militar, în special, ale subsistemului terminologic vestimentar, formând astfel un sistem terminologic corespunzător. Sistemul terminologic militar reprezintă o parte componentă a sistemului terminologic național, care are particularitățile sale de formare și funcționare, condiționate de specificul limbajului militar și al domeniului militar în ansamblu. În primul rând, este vorba de o sistemicitate logică, determinată de sistemul de noțiuni cu care corelează sistemul terminologic. În al doilea rând, sistemul terminologic ce denumește elementele de vestimentație a militarilor dispune și de un caracter sistemic sub aspect lingvistic. Acesta constă în faptul că termenii derivați și compuși se formează în baza unităților lexicale care se utilizează pentru exprimarea termenilor primari și corespund criteriilor de formare enunțate mai sus, care sunt adecvate în menținerea caracterului sistemic și funcțional al terminologiei militare vestimentare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Кочан І. М. *Ще раз про системність у термінології* // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. К., 2001, Вип. 4.
2. Симоненко Л. О. *Біологічна термінологія: формування та функціонування*. РВЦ „Софія” Умань, 2006.
3. Туровська Л. В. *Військові звання та посади в Україні*. К-Ірпінь: Перун, 2005.
4. Лотте Д. С. *Как работать над терминологией* (основы и методы). Москва: Наука, 1968.
5. Авербух К. Я. *Терминологическая вариантность: теоретический и прикладной аспекты* // Вопросы языкознания, 1986, пг. 6.

6. Лотте Д. С. *Основы построения научно-технической терминологии*. Москва, 1961.
7. Vezi: Cristian M. Vlădescu. *Uniformele armatei române*. București: Editura Meridiane, 1977.
8. Ciobanu Georgeta. *Elemente de terminologie*. Timișoara: Editura Mirton, 1998.
9. Mai detaliat vezi: Decretul Președintelui Republicii Moldova pentru aprobarea uniformei militare, a însemnelor distinctive și a regulilor de purtare a acestora de către militarii din cadrul Armatei Naționale și instituțiilor Ministerului Apărării// Monitorul Oficial din 15.10.2010, nr. 202-205, art. nr. 677.
10. Cristian M. Vlădescu. *Uniformele armatei române*. București: Editura Meridiane, 1977.
11. Tomescu Speranza. *Terminologia militară: delimitări, caracteristici, relații cu alte limbațe*. București: Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2008.
12. Квитко И. С. *Термин в научном документе*. Львов: Вища школа, 1976.
13. Симоненко Л. О. *Формування української біологічної термінології*. – К.: Наукова думка, 1991.
14. Реформатский А. А. *Мысли о терминологии*// Современные проблемы русской терминологии. М., 1986.
15. Капанадзе В. А. *Развитие лексики современного русского языка*. М.: Наука, 1965.
16. Звегинцев В. А. *Семасиология*. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1957.
17. Сорокин Ю. С. *Развитие словарного состава русского литературного языка (30-90-е годы XIX века)*. М.; Л.: Наука, 1965.
18. Литвиненко А. С. *Термин и метафора* // Учен. зап. 1-го Моск. пед. ин-та ин. яз. 1954, Т. 8.
19. Звегинцев В. А. *Очерки по общему языкознанию*. М.: Изд-во Московского ун-та, 1962.
20. Реформатский А. А. *Что такое термин и терминология* // Вопросы терминологии. М., 1961.

ANATOL GAVRILOV. *În căutarea de noi repere pe drumul gândirii*. – Chișinău: S. C. Profesional Service SRL, 2013, 458 p.

Abstract. „In search for new landmarks in the thinking direction” is a review of the work with the same title written by the researcher Anatol Gavrilov. The book consists of five chapters and includes publications from the past 20 years from the main areas of his activity covering nearly half a century. The study reflects the research activities of the researcher Anatol Gavrilov and namely his research projects, scientific articles written in collaboration with PhD students, issue articles, reviews, etc.

Keywords: epistemology, dialogistics, research project, novel, layered structure.

Culegerea selectivă *În căutarea de noi repere pe drumul gândirii* este concepută de autor ca un bilanț al întregii sale activități de cercetător, istoric și critic literar. Cuprinsul cărții îl constituie 38 dintre publicațiile reprezentative pentru domeniile principale ale activității sale pe parcursul aproape a unei jumătăți de secol. Studiile, articolele și fragmentele nu urmează într-o ordine cronologică (aceasta este reflectată în *Bibliografia selectivă*), ci sunt incluse în 5 compartimente: I. *Epistemologie literară*; II. *Literatura universală și comparativă*; III. *Teorie și metodologie literară*; IV. *Critică literară* și V. *Metalingvistica textului literar*, în fiecare compartiment prevalând unitatea tematico-problematică. Cu alte cuvinte, s-a adoptat o compoziție sincronică, ci nu una diacronică, care să reflecte toate cotiturile serpentinelor, avaturile și crizele ideologice ale autorului care țin mai mult de planul individual-biografic al „fiului rătăcitor”, cum își autodefineste retrospectiv itinerarul.

Astfel, culegerea începe cu 4 studii de epistemologie literară, care reprezintă punctul de sosire al itinerarului său „pe drumul gândirii” (titlul culegerii este o construcție hibridă, alcătuită din titlul articolului *În căutarea de noi repere teoretice pentru cercetarea literară* și titlul antologiei

lui Heidegger *Repere pe drumul gândirii*), ceea ce vrea să ne îndemne la o lectură „în răspăr” a lucrărilor anterioare din următoarele 3 compartimente, anume ca etape ale mișcării spre compartimentul final, *Metalingvistica textului literar*, care cuprinde publicațiile sale din ultimii 20 de ani, cele mai reprezentative pentru etapa actuală. Acestea sunt, de fapt, fragmente din manuscrisul monografiei sale *Dialogistica textului literar*, în proces de redactare finală pentru tipar. Rezultatele principale ale ultimei cercetări sunt expuse într-un autoreferat rezumativ de circa 0,5 c.a., care este un fel de cuvânt de încheiere la întreaga carte. Acest cuvânt de încheiere nu este însă și un sfârșit al căutărilor sale pe drumul gândirii, ci doar un scurt popas la hotarul unui nou început, căci dialogul nu are un *punctum* absolut, nu este un sistem monologic închis în sine, ci unul deschis către un dialog continuu cu alte sisteme filozofice, epistemologic-metodologice, teorii literare către revalorificarea contribuțiilor acestora prin comunicarea dialogică cu ele, contribuții ce-și dezvoltă noi perspective și adâncimi anume prin încadrarea lor în procesul comunicării dialogice. Acest nou început înseamnă atât revalorificarea dialogistică a diverse teorii și metode de cercetare literară în lumina unor noi principii epistemologice,

cercetări pe care le efectuează împreună cu colegii de sector în cadrul proiectului *Principii epistemologice și orientări noi în știința literară din secolul XX*, cât și aplicarea „principiului dialogic” la relectura și reinterpretarea textelor unor opere concrete ale scriitorilor români și din alte literaturi ale lumii. Realizarea acestui din urmă obiectiv A. Gavrilov a început-o la seminarele cursului său teoretic *Dialogistica textului literar*, ținut la U.P. S. „Ion Creangă” între anii 2006 și 2011, la care au fost supuse unei relecturi dialogistice opere de I. Creangă, I. Slavici, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, C. Petrescu, A. Busuioc. În carte au fost incluse doar analize a 3 opere de I. Creangă, A. Busuioc și V. Beșleagă. În cadrul Proiectului sus-numit, se pregătește pentru tipar culegerea colectivă *Relecturi și reinterpretări literare*, în care aria de aplicare a principului dialogic, precum și a altor noi principii, va fi cu mult lărgită.

Și în celelalte compartimente sunt incluse numai publicațiile în care, cum crede autorul, are contribuții referitoare la unele aspecte neabordate mai înainte: *Conceptul goethean de literatură universală la T. Vianu, G. Ibrăileanu și M. Bahtin despre poetica specifică a romanului, Un motiv dostoievskian în „Ciuleandra” de L. Rebreanu* (în colaborare cu fosta sa studentă și doctorandă Lilia Don), *Pastelurile alecsandriene și poetica parnasiană, Sămănătorismul – expresie specific-națională a unui fenomen ideologic-literar internațional*. În acest domeniu, activitatea sa a fost mult mai largă: peste 20 de studii și articole despre operele scriitorilor lumii Shakespeare, P. Corneille, H. de Balzac, V. Hugo, Guy de Maupassant, F. Dostoievski, L. Tolstoi, J. London, Up. Sinclair; cursul universitar *Literatura universală din secolele*

XVII-XVIII, conducerea elaborării tezei de doctor *Imaginea copilului în operele lui I. Creangă, Ch. Dickens și M. Twain*, susținută la specialitatea *Literatura universală și comparată* de profesoara de limbă și literatură engleză din România Elena Mărăscu.

În anii '60-'80, A. Gavrilov a participat activ la procesul literar contemporan, în calitate de critic literar, publicând zeci de recenzii la lucrările prozatorilor, prin referate și luări de cuvânt la adunările Uniunii Scriitorilor consacrate bilanțurilor anului literar și prin angajarea în polemici literare. Însă genul său preferat de critică era articolul de problemă. Anume publicațiile de acest gen au constituit cuprinsul primei culegeri selective *Reflecții asupra romanului (Studii literare)*, despre care M. Cimpoi remarcă în recenzia sa internă: „Am citit cu interes acest manuscris... Ce-și propune autorul lui? O sinteză care să o completeze pe cea a lui V. Coroban? [E vorba de monografia acestuia *Romanul moldovenesc contemporan*, 1969; 1972] Obiectivele sale sunt mai modeste: el ne oferă doar niște studii aparent fără un fir comun, dar cu multe observații și constatări de ordin general, prin intermediul cărora criticul urmărește evoluția romanului și a prozei noastre în ultimele decenii. Anume perspectiva generalizatoare largă, confruntarea procesului literar cu imperativele sociale, cu viața însăși, intransigența și obiectivitatea constituie meritul de căpetenie al acestor studii.” Din această carte sunt incluse *Măiestria sugestiei psihologice la Ion Druță*, un fragment dintr-un studiu mai mare *Modalități psihologice de caracterizare a eroului*, și *Structura tipologică și caracterologică a eroului în romanul „Singur în fața dragostei” de A. Busuioc*, în care definește conținutul istoric și teoretic al noțiunii desemnate prin termenul controversat *antierou*.

Cele mai importante și reprezentative pentru etapa actuală a gândirii și scriiturii sale sunt publicațiile din compartimentele III. *Teorie și metodologie literară* și V. *Metalingvistica textului literar*. Reactualizarea teoriei fenomenologice a structurii stratiforme a operei literare și dezvoltarea ei originală constituie una dintre contribuțiile cele mai importante ale autorului în acest domeniu. Aplicând pentru prima dată în monografia teoretică (1967) modelul lui N. Hartmann la structura artistică a caracterului în roman, și anume la analiza comparată a personajului dostoievskian și a celui tolstoian pe un fundal comparativ mai larg al romanului european, s-a demonstrat că structura caracterului nu se formează la un singur strat (stratul al patrulea, al „modelării sufletești și caracterului” la N. Hartmann), ci ea se constituie din elementele caracterologice ale mai multor straturi, începând cu primul strat al limbajului artistic și până la stratul ideilor individuale. Revenind la această concepție structuralistă a sa în cea de-a doua monografie teoretică (2006), A. Gavrilov va fundamenta modelul propriu de structură stratiformă a operei literare, conform căruia structura romanului se constituie nu pur și simplu dintr-un anumit număr de straturi, ca în toate celelalte modele existente, ci din microstructuri pluristratificate (începând cu microstructura semantică a cuvântului românesc și până la structura cronospațială a tabloului artistic al lumii). Acest model nou de structură stratiformă s-a dovedit eficient și în analiza unei concepții teoretice, precum e conceptul de roman al lui G. Ibrăileanu. În ultima sa monografie *Dialogistica textului literar*, modelul acesta este aplicat și la sistematizarea structurantă la mai multe niveluri a teoriei lui M. Bahtin însuși.

În final trebuie spus că împărțirea în 5 compartimente este convențională și nu dă o reprezentare întru totul adecvată despre lucrările autorului, care, în majoritatea cazurilor, nu pot fi încadrate integral în vreunul din aceste compartimente. Domnul Anatol Gavrilov nu este adeptul unei disciplinarități stricte, nici al pluridisciplinarității. Înainte de a-l cunoaște pe E. Coșeriu care spunea că astăzi nu poți fi o personalitate universală în știință ca în Renaștere, dar nici un specialist într-un domeniu îngust și închis, ci trebuie să adopți o perspectivă universalistă în abordarea obiectului specialității tale, A. Gavrilov a avut intuiția cititorului – iubitor de literatură, aceea că fenomenul literar nu poate fi cunoscut în esența lui dintr-o perspectivă îngust specializată. Deja în primul studiu critic *Ecouri în romanul moldovenesc* (1967), A. Gavrilov face încercarea de a defini unele tendințe noi care au prins a se manifesta în proza noastră pe la mijlocul anilor '60, deslușind unele ecouri din romanul proustian, din literatura franceză existențialistă și din literatura absurdului. Cursul său universitar *Conceptul de roman în critica românească interbelică*, în care sunt definite diverse orientări sincronizante în romanul nostru interbelic (balzacian, tolstoian, dostoievskian, proustian, gidean ș. a) are ca axă problematică anume ideea că romanul, fiind forma literară cea mai complexă, i-a condus pe criticii noștri G. Ibrăileanu, E. Lovinescu și G. Călinescu la ideea unei „critici complete”, „integrale” sau „totale”, adică la ideea unei abordări interdisciplinare. Și în articolele sale consacrate operelor scriitorilor lumii cercetătorul abordează probleme de teoria genurilor (a tragediei, satirei, romanului, nuvelei etc.), precum și a curentelor literare (clasicismul, barocul, manierismul, romantismul, realismul,

naturalismul, sămănătorismul, poporanismul ș.a.). În studiile și prelegerile de teorie literară elucidează noțiunile literare folosind din plin cunoștințele sale de istoric, critic și experiența sa de cititor. Crezul său este că noțiunea, terminologia literară în genere, trebuie să aibă o maximă transparență fenomenologică cu puțință, că noțiunile teoretice să facă mai evidentă și inteligibilă esența interioară a fenomenelor literare, nu să o ascundă după un paravan al „teoretismului abstract” (M. Bahtin). Aceasta nu se poate obține prin exemplificările din dicționare care prezintă termeni literari izolați, după modelul *DEX*-ului, ci numai prin ansambluri de termeni care ar cuprinde fenomenele literare definite ca mici întreguri – componente structurale ale unui întreg mai mare. Fundamentarea principiului dialogic al sistematizării terminologiei literare, după asemenea ansambluri-microstructuri, este obiectivul final al studiului său *Criterii de științificitate a terminologiei literare* din care a publicat doar primul capitol *Principiul obiectivității* care este o introducere epistemologică la acest studiu.

În încheiere menționez că apreciez la domnul Anatol Gavrilov modestia, dar

și erudiția cu care l-a înzestrat bunul Dumnezeu, corectitudinea, bunătatea, omenia, sinceritatea, simplitatea și complexitatea. Îl cunosc încă din anul 2006 când mi-a fost profesor la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” și de atunci am început colaborarea, fiindu-mi conducător al tezei mele de masterat și al tezei de doctorat. La sugestia Domniei Sale am fost angajată în calitate de cercetător științific stagiar, apoi de cercetător științific în cadrul sectorului de Teorie și metodologie literară, el fiind responsabil de acest sector și director al proiectelor de cercetare ale sectorului. Dl Anatol Gavrilov este personalitatea care și-a păstrat în trecerea anilor capacitatea de a visa, de a privi lumea cu ochi puri și mirați, de a continua să fie inspirat și datat întru totul activității de cercetare științifică. Îi doresc domnului A. Gavrilov sănătate pentru a-și putea duce la bun sfârșit toate manuscrisele, pentru a promova cu mai multă perseverență ideile sale, nu numai în spațiul românesc, ci și pe plan european, ceea ce l-au îndemnat nu odată colegii de sector.

OLESEA GÂRLEA
Institutul de Filologie
(Chișinău)

ZAMFIR C. ARBORE. *Dicționarul geografic al Basarabiei*, Editura Saeculum I.O., ediția a III-a, București, 2012, 496 p.

ISTORIA PRIVITĂ PRIN FERESTRELE GEOGRAFIEI

Abstract. Between 1888 and 1902, Romanian Geographical Society printed an important paper that even today remained the reference in the field: *The Great Geographical Dictionary of Romania*, in 5 volumes. Further, the same society was preoccupied with a new series of books – Geographical Dictionaries of Romanian Provinces outside the Kingdom. One of these works is the Geographical Dictionary of Bessarabia, the author is Zamfir Arbore, published in 1904 in Bucharest, in Graphic Workshops I. V. Socec, „reviewed and approved

by the editorial board: Grig. Tocilescu, Iannescu and Gion; printed with the support of George John Lahovari". In the article below the author presents and analyzes a new edition of the Dictionary ..., issued with his support at the publishing house that he honorably runs.

Keywords: demography, political geography, administrative forms, census, schooling, state subordination, Romanian integrality, colonization, national identity.

Poiectul Societății Geografice Române de a continua „Marele dicționar geografic al României” (vol. I-V), cu dicționare similare pentru toate provinciile și părțile românești aflate în afara granițelor de atunci ale țării, viza, după cum ușor se poate deduce, nu numai o cunoaștere spațială a prezenței românești, ci și o incursiune temporală în istoria acelor zone, pentru a se demonstra, astfel, unitatea lor indestructibilă cu trupul independent, constituit statal, al acelei mari patrii, din ce în ce mai mult vizate la hotarul secolelor XIX și XX.

Alegerea lui Zamfir C. Arbore pentru realizarea „Dicționarului geografic al Basarabiei” nu a fost întâmplătoare. Se dorea, în primul rând, ca autorul lucrării să fie băștinaș, get-beget, al provinciei, după cum Emil Grigorovitză, fusese desemnat, în calitatea sa de bucovinean, să elaboreze „Dicționarul geografic al Bucovinei” (1).

Autorii dicționarelor celorlalte provincii sunt necunoscuți, deși secretarul general al Societății, George I. Lahovari, mărturisea, în prefața la „Dicționarul geografic al Basarabiei”, că „pentru Transilvania și celelalte provincii române de sub Coroana Sf. Ștefan, comitetul a adunat o parte din materiale”.

Era ales, în al doilea rând, Zamfir C. Arbore, pentru ca acesta se preocupa mai de mult de aspectele avute în vedere de Societate, în legătură cu ținutul răpit de ruși, și fusese premiat, în 1898,

de Academia Română, cu Premiul Statului Eliade Rădulescu, pentru lucrarea „Basarabia în secolul XIX”, ce vedea lumina tiparului, un an mai târziu, în „edițiunea Academiei Romane”, la Institutul de Arte Grafice, Carol Göbl, București, 1899.

Nu e lipsit de interes faptul că lucrarea în discuție, dedicată: „Fruntașului boierimii pământene, marelui patriot basarabean, nemuritorului Alexandru Hasdeu”, se sprijinea în argumentarea și concluziile ei privind demografia Basarabiei pe un manuscris inedit al lui Alexandru Hasdeu, pus la dispoziție de Bogdan Petriceicu Hasdeu, cu care Zamfir C. Arbore se afla în relații foarte apropiate, fiindu-i unul dintre mediumii spirițiști de bază.

Mai bine de jumătate din această scriere se referă direct la geografia Basarabiei sau la probleme legate de ea: Cartea I: „Geografia fizică și politică. Geografia, ortografia, hidrografia, clima, flora, fauna”; Cartea II: „Locuitorii. Demografia de la 1810-1892. Etnografia”; Cartea IV: „Orașele și satele din Basarabia”; Cartea V: „Agricultura și proprietatea funciară”; Anexe, II: „Așezământul coloniilor bulgare”; IV: „Repertoriu de toponimie”, cuprinzând 998 de toponime de localități, ordonate pe ținuturi – reprezentând nu se știe încă dacă totalitatea articolelor elaborate sau doar „repertoriul” avut în vedere pentru „Dicționar”.

Într-un fel, Zamfir C. Arbore prezenta, în cartea menționată, sintetic, concluziile pe care, în mod firesc, ar fi

trebuit sa le tragă după publicarea sau măcar după finalizarea „Dicționarului”.

De aceea, „Dicționarul” apărea fără nicio prefață sau postfață a sa, întrucât tot ce avusese de spus spusese deja. Nu-i exclusă însă posibilitatea ca documentarea pentru elaborarea propriu-zisă a articolelor să fi început cu mult mai devreme, căci nu se știe nimic în această privință, și concluziile formulate să se fi dezvoltat de-o așa manieră, încât să atingă dimensiunile unui volum de sine stătător, de aproape 800 de pagini. Cum cele doua lucrări au crescut în paralel sau imediat una după alta, ideile autorului trecând dintr-una într-alta, în forma concret-exemplificatoare, în „Dicționar”, în dezvoltări sintetice în „Basarabia...”, judecarea uneia implica obligatoriu luarea în considerare și a celeilalte (ca un tot în sine).

*

În realizarea „Dicționarului geografic al Basarabiei”, Zamfir C. Arbore a pornit de la câteva aspirații ideale, visate de orice autor de asemenea lucrări:

1. Să abordeze toate aspectele geografiei fizice, respectiv: formele de relief ale solului, de la munți, piscuri, dealuri, platouri, văi, câmpii, șesuri etc., la bogăția hidrografică (Marea Neagră, fluvii, râuri, bazine fluviale, râulețe, pâraie, insule, peninsule, lacuri, bălți, mlaștini, vaduri, izvoare, brațe), cu relevarea climei, faunei și florei.

2. Să prezinte întreaga gamă de materializare a geografiei politice, de la jocul istorico-politic al delimitării granițelor și statornicirea dependențelor de subordonare statală, la formele administrative: județe, ocoale (voloste), orașe (capitala

de gubernie, de județe și ocoale), târguri, târgușoare, comune rurale, colonii, sate, sâtuțe, cătune, seliști, odăi, locuințe izolate, mănăstiri, schituri etc.

3. Să înfățișeze, în largă ei complexitate, situația demografică a provinciei, stăruind asupra prezenței în diversele așezări a locuitorilor autohtoni (români) și a naționalităților alogene (ruși, ruteni, poloni, germani, bulgari, armeni, elvețieni, țigani s.a.).

4. Să releve raporturile sociale, în ansamblu și în fiecare așezare în parte, dintre locuitori, prezentând dimensiunile proprietăților și culturile specifice, cu producția și valoarea lor (inclusiv cu nivelul exporturilor și al importurilor pe județe și în punctele vamale), precum și a animalelor, de la cai, boi, măgari (ca forțe de lucru) la porci, capre, ovine, stupi (ca mijloace de alimentare și producție alimentară).

5. Să înfățișeze căile de acces terestre și navale între diversele localități: drumuri, căi ferate, poduri, vaduri peste ape, transport de mărfuri și persoane, fluvial și maritim etc.

6. În sfârșit, să indice coordonatele geografice (latitudine și longitudine), în cazul localităților pentru care existau asemenea calcule.

Aceste năzuințe, vizând absolutul, s-au concretizat în articole inegale ca dimensiuni, și chiar ca valoare, punctând, în funcție de informațiile avute la îndemână, doar unele dintre aspectele pe care autorul ar fi dorit să le înfățișeze.

De pildă, în foarte multe articole nu se indică suprafețele de pământ avute în proprietate de săteni, nu sunt prezentate categoriile sociale ale românilor (mazili, răzeși, boieri, arendași, țărani), nu se

spune nimic despre apartenența etnică a locuitorilor, nu se da numărul exact al elevilor la școlile (în limba rusă) de la sate, și cu atât mai puțin de la orașe, din numărul de copii școlarizabili, nu se precizează anul constituirii unora dintre coloniile de străini implantate de guvernul rus pe teritoriul Basarabiei în secolul al XIX-lea, nu se dau coordonatele geografice, nu se dă numărul vitelor, numele ocolului și nici al județului, nu se spune în clar că nu există școli sau biserici acolo unde nu există etc., etc.

Și totuși – în pofida schematismului unora dintre articole, datorate, poate, colaboratorilor nenumiți ai autorului, care l-ar fi ajutat, după cum s-a spus – „Dicționarul” oferă o imagine multiplu acordată și coerentă asupra întregului, fără rupturi și contradicții de viziune, susținută de o înverșunare mocnită împotriva imperiului răsăritean, care a scos partea de țară dintre Prut și Nistru din făgașele ei seculare.

Protestele deschis formulate și relevarea opresiunii sau a intențiilor vădite de deznaționalizare sunt relativ puține, dar ele se resimt în tot ce scrie Zamfir C. Arbore.

Ar fi de ajuns să menționăm doar laitmotivul aparent indiferent, cu aspect de simplă notație, inclus în aproape toate articolele dedicate satelor care aveau școli în localitate: „Satul are două școli (...) în ambele școli se învață rusește” (Mereni, Chișinău); „Satul are o școală cu o clasă, unde se învață numai rusește” (Ialoveni, Chișinău); „Satul are o școală cu o clasă, unde se învață numai rusește” (Pereni, Chișinău); exista „școală elementară, bisericască, unde se învață rusește” (Râșcani, Bălți); există „școală elementară rusească” (într-un sat eminentemente răzeșesc,

Dumbrăvița, Bălți); „Satul are (...) o școală, cu institutor, unde se învață numai rusește” (Bălăurești, Chișinău); „Satul are o școală elementară, unde se învață rusește” (Pașcani, Chișinău) etc.

Uneori, spre a evidenția contradicția dintre învățământul impus, în limba rusă, și integralitatea românească a satului, autorul subliniază dezinteresul sătenilor față de limba de predare: „satul posedă o școală rurală, unde copiii învață numai rusește; populațiunea însă nu vorbește această limbă” (Ciolpani, Chișinău). „Satul are o școală cu o clasă, unde se învață numai rusește, deși răzeșii nu vorbesc rusește” (Durlești, Chișinău); există „școală cu o clasă, unde se învață numai rusește, deși țăranii nu vorbesc acea limbă” (Duruioara, Bălți); satul „are o școală rurală cu 2 clase, unde se învață rusește: populația nu vorbește rusește” (Ciuciuleni, Chișinău).

Faptul e evidențiat chiar într-o colonie bulgărească asimilată de români (2): „Astăzi satul are 257 case, cu o populație de 2 413 suflete, toți vorbind românește, neștiind limba rusă, deși satul are o școală rusească” (Cișmea, Ismail).

Problema limbii, căci aceasta i se părea – și e, într-adevăr, esențială, e ridicată de autor și în cazul serviciului divin, care se oficia, după 1812, doar în limba rusă și rareori și în limba română, deși existența cărților vechi românești, într-adins semnalate, aflate în bisericile satești și mai ales în mănăstiri, dovedește clar că aici s-a slujit înainte în românește.

Dar administrația rusă nu admitea o altă limbă oficială în „ținut”, după cum nu suferea existența schiturilor și mănăstirilor curat românești, pe care le-a desființat cu brutalitate (19 la număr, dacă nu cumva chiar mai multe). „Pe la 1806 – când

au pătruns armatele rusești în Basarabia, în vederea războiului cu turcii – această mănăstire [Răzâna, jud. Orhei] – scria Zamfir C. Arbore – era un schit și, împreună cu schiturile Cașovățul, Soroca, Verejeni, Cărătura (Curătura), Poiana, Lomanova, Hradiște, Hiticica, Peciștea, Pașteru, Popăuți, a fost desființată de pravoslavnică Rusie”.

Prezentând, în alt articol, mănăstirea Japca (Jabca), din jud. Soroca, după ce releva că „această mănăstire este întâia între mănăstirile de astăzi ale Basarabiei”, unde se aduna în ziua Înălțării Domnului „o mulțime de creștini” „din toate părțile Basarabiei”, autorul încheia cu amărăciune: „Liturgia, însă, în aceasta mănăstire românească, se oficiază în limba slavă”.

Conchizând, într-un fel, în articolul general „Basarabia...”, autorul afirmă deschis, comparând situația românilor cu a altor naționalități (în special cu a germanilor și a evreilor, nu mai vorbim de a rușilor), că „Învățământul limbii romane este interzis în Basarabia” – „Atât în bisericile de prin orașe și în toate școlile publice, limba romana este interzisă, numai prin satele cu populație română se permite [dar multe dintre articolele dovedesc contrariul], oficierea sfintei liturghii în limba rusă și română”.

În legătură cu cultul religios ortodox, ținem să menționăm semnalarea unei așezări românești (Brânza din jud. Ismail), care, „până pe la 1630”, a avut proporțiile unui „mare sat”, cu „șapte biserici, ale căror temelii s-au mai păstrat până acum”. Dacă nu vor fi fost construite succesiv, ca urmare a arderii lor de către tătari, avem de a face cu o localitate imensă pentru acele timpuri, ceea ce nu e verosimil, dată fiind așezarea ei în calea invaziilor.

Dovada, între altele, și precizările din articol: „La 1827, însă, aici locuiau

numai 45 familii de țărani români și 16 familii de ruteni românizați cu desăvârșire, astfel că descendenții lor de astăzi nu vorbesc altă limbă decât cea moldovenească”.

Dezastruoasă i se părea autorului și situația școlarizării copiilor, care, mai mult de jumătate – în unele sate, unde nu existau scoli, integral – rămâneau analfabeți, neputând beneficia nici măcar de „luminile” rusești.

O chestiune foarte importantă, pe care Zamfir C. Arbore o dezbate – nu numai sub formă de semnalare, ci și de protest – o constituie încercarea administrației ruse de a popula, după proiectul lui Inzov, în principal județele din sudul Basarabiei, cu coloniști germani și slavi, pentru ca, în felul acesta, să dispară orice posibilitate de revendicare românească a gurilor Dunării.

S-a făcut o propagandă imensă, mai ales în Apus, pentru atragerea coloniștilor în Basarabia.

Dacă în „Dicționar” autorul nota sec doar suprafața de pământ dată fiecărui imigrant german, 60 desetine – întindere imensă față de terenul deținut de răzeșii români –, în „Basarabia în secolul XIX” el dezvăluia și celelalte avantaje acordate „oaspeților”.

Așa, de pildă, coloniștii germani erau „scutiți de orice impozite și biruri pe 50 de ani, tinerii erau scutiți de recrutare, și, în afară de pământ, pentru care statul nu a cerut niciun ban, au mai primit de la stat bani pentru întocmirea gospodăriei” (p. 104). Cel puțin primele colonii, căci următorilor, din Württemberg, nu li s-a mai dat, constatându-se că aceștia dețineau în medie 2 800 franci pe cap de familie”, iar cei din Lichtenberg „câte 60 de ruble pe cap de familie”.

În plus, ei aveau bisericile lor (luterane sau catolice) și școlile, în care, chiar dacă se învăța rusa, „toate obiectele de studiu se predau în limba germană” (p. 103).

Încă și mai curțați au fost coloniștii elvețieni, francezi din Lausanne, întemeietorii localităților Șaba și Șabalat, vestite pentru viile lor, cărora „li s-au dat cele mai mănoase pământuri, alese chiar de delegații lor” (p. 104).

Cele mai numeroase colonii au fost înființate, însă, de bulgari, care s-au revărsat în Basarabia de peste Dunăre, alăturându-li-se bulgarilor mai vechi, veniți din Imperiul Otoman, ce fuseseră protejați inițial de domni români. (La 1819 erau deja 6 532 de familii vechi și noi, cca. 24 000 de locuitori; în 1821 erau 8 891 de familii, cca. 32 000 de locuitori, iar în 1861 ajunseseră la 48 216 de locuitori).

Pe lângă pământul acordat gratuit (cca. 30 deseatine pe cap de familie), li se dădeau ajutoare bănești, care, cu timpul, au covârșit sumele guvernamentale destinate acestui scop.

Față de navala bulgarilor, Împăratul Nicolai I a dat un ucaz prin care hotăra ca „imigranții industriali”, „vieri, pescari, și marinari” să fie stabiliți prin orașe și târguri”; cu scutire de orice impozite timp de 10 ani, iar marinarii – de care era nevoie în flota rusă – să aibă o scutire de orice bir către stat timp de 25 de ani.

Foarte protejați au fost și coloniștii evrei, care s-au adăugat celor 5 000 de familii existente în Basarabia la 1812, ajungând, în 1858, la „78 751 suflete”, dintre care – o noutate pentru epoca modernă – 10 589 de evrei au fost colonizați în 16 sate, „însușind 1 082 de gospodarii agricole, cu pământurile cele mai mănoase”, ca în timpurile biblice.

Din păcate, „munca agricolă – scrie autorul – s-a dovedit prea grea pentru natura nervoasă a evreului” și agricultorii au părăsit satele, îngăduindu-li-se „să se stabilească pe la bâlciuri și târgușoare”. În toate locurile, însă, ei au avut școlile și templele cu predare și serviciul divin în limba lor.

De un tratament special s-au bucurat polonii, puțini la număr (cca. 800), în genere șlehtici, care „au îmbrățișat profesiunea mănoasă de arendași”.

Față de coloniștii menționați – în rândul cărora trebuie adăugați: rutenii, armenii, grecii (printre ei, mulți aromâni), care au fost întâmpinați cu simpatie, acordându-li-se avantaje enorme – românii, amestecați printre ei, fie au fost respinși de la orice danie de pământ, fie li s-a acordat suprafețe infime, rămânând ca niște paria, săracii satelor. Exemplul celor din Cazaclia, jud. Ismail. Satul „s-a întemeiat la 1822, de către 19 familii de țărani români. La 1825 au venit de s-au așezat aici 141 familii de bulgari și o familie de români. Guvernul rus n-a admis pe cei așezați înainte și a dat pământ numai celor din urmă. Astfel că numai 142 de familii au căpătat pământ în întindere de 8 520 deseatine, iar românii au rămas fără pământ”. Sau al celor din Ivanovca, jud. Acherman: „La 1821, când s-a întrunit satul, aici au fost 45 familii de bulgari și 12 familii de moldoveni. Guvernul rus a dat bulgarilor 2 700 de deseatine și a refuzat moldovenilor de a se li recunoaște orice drept asupra pământului. Astăzi satul se compune din 1 150 de bulgari și 600 de români”.

Ba, mai mult, sunt semnalate, nu o dată, situații când ei, primii întemeietori ai unor așezări, au fost izgoniți spre a fi colonizați acolo emigranți străini. „Pe atunci [la 1823] au existat aici doua cătune:

Mica Catârjea și Achimbat, locuite azi de ruteni și în care, locuiau țărani români, pe care guvernul rus i-a gonit, transferându-i aiurea” (spre a înființa colonia elvețiană Șaba, jud. Acherman). Sau: „Guvernul rus, la 1827, a voit să transporte pe acești locuitori [din Hasan-Batâr, Acherman] pe alt loc, voind a întemeia aici o colonie bulgară”.

Alteori alungarea s-a făcut prin înșelăciune, promițându-li-se pământ în Caucaz și Crimeea (de fapt trimitându-i la robia încă în vigoare în Imperiu), de unde puțini s-au mai întors. „Din acest sat [Holercani, Orhei], la 1872, au plecat mulți emigranți, spre a se stabili la Caucaz, ademeniți de ocărnuire”.

Spre a demonstra antecedenta tuturor satelor românești în Bugeac față de coloniile străine, Zamfir C. Arbore dedica, în volumul „Basarabia în secolul XIX”, o amplă secțiune migrației românești peste Nistru și în sudul Basarabiei. „Această emigrare a elementului român din Basarabia a început deja – scrie autorul – în secolul al XVIII”. La 1753 s-au format pe Bug „un soi de cazaci numiți «Bugskie Cazaki» ce s-au extins pe râurile Iagul, Yașlâc, Verblinsca, Komisarovca, Domotcani, Samotcani, din care s-au recrutat 23 de companii de cazaci – la 1783 erau „1 500 curți, 15 biserici, cu o populațiune de 2 000 familii”.

Între 1791-1803 – trec alți români, alcătuind satele: Ovidiopol, Maiaki, Dubăsarii Noi, Tiraspol, Slobozia-Hanului, Ananiev, Bobrinețu, Balta.

După acordarea de către împărăteasa Ekaterina, la 1792, a 260 000 de deseatine boierilor moldoveni, „care de bună voie cu osârdie s-au făcut supuși ruși”, aceștia au adus lucrători pe moșii din Moldova (din care făcea parte, desigur, și Basarabia), cu care s-au format 20 de sate.

Alți români au emigrat în Ociacov, formând satele Tașina, Berezina, Boldana, Cantacuzovca s.a., așa încât, la 1901, locuiau în guvernământul Ekaterionoslav 26 574 de români; în Podolia: 42 481 de români; iar în guvernământul Herson 210 146 de români (care i-au rusificat pe ruteni).

Cca. 9 000 de români din Basarabia de Nord s-au așezat în Basarabia de Sud.

„Pe temeiul acestor fapte – își încheia autorul expunerea – putem, dar, conchide cum că emigrațiunea elementului român din Basarabia n-a putut avea de la 1812 încoace o înrăurire vătămătoare asupra trăs[ăt]urii dominante ale fizionomiei etnice a Basarabiei. Din contra, elementul acesta român, așezat dincolo de Nistru înaintea anului nefast pentru Basarabia formează astăzi un zid de santinelă etnică, care apără Basarabia de năvălirea puhoiului străin” (p. 123).

Revenind la considerațiile anterioare digresiunii, trebuie să constatăm că o soartă apropiată de a românilor din sudul Basarabiei au mai avut-o doar țiganii – cărora li s-a întărit, prin ucuzul imperial din 1818, robia – și rușii fugiți de dincolo de Nistru, care au fost reîntorși la robia de acasă (cca. 48 000 de țărani ruși robi sau schismatici expediți până în 1872 de poliție).

Tentativa reală sau doar propagată a administrației ruse (despre care se zvonise prin anii 1817-1820) de a introduce robia și în Basarabia, asupra locuitorilor băștinași, care se bucurau de toata libertatea (îndeosebi mazilii și răzeșii), în virtutea vechilor hrisoave de la voievozii Moldovei, unii încă de la Alexandru cel Bun, „a provocat o adevărată teroare în rândul țărănimii băștinașe, care se temea că Rusia o va face roabă la boierii ruși, precum robi erau

pe atunci țărani ruși” (p. 93). Drept urmare – concomitent cu venirea emigranților străini – o parte a populației basarabene, pământene, a fugit, fie în Moldova liberă, fie în Imperiul Otoman, de unde veneau bulgarii. Așa se face că deznaționalizarea capătă un curs dramatic.

Părăndu-li-se chiar rușilor că o provincie răpită n-ar avea nicio valoare fără locuitori, și-au înfrânat pornirile de înrobire și au căutat alte căi de subjugare, cu aceleași efecte în timp; fapt ce-a determinat reîntoarcerea la casele lor a aproape tuturor celor plecați.

Și pentru că am amintit de mazili și răzeși, e momentul să relevăm simpatia împinsă până la dragoste și mândrie patriotică, cu care Zamfir C. Arbore îi prezintă în toate articolele închinare așezărilor în care mai existau.

În evocarea curățeniei sufletești, a demnității și îndărătniciei sau a frumuseții și hărniciei lor, prezentarea, deși succintă și voit incoloră – obiectivă – de articol de dicționar, capătă tensiuni, dacă nu lirice, cel puțin afective. Autorul e conștient de faptul că are de-a face cu oameni mândri, descendenți de războinici (3), care nu cunoscuseră împilarea și n-o puteau suferi, anticipând într-un fel, formularea memorabilă a lui N. Iorga: „Acesta nu e țăranul obișnuit cu șerbia, țăranul sărac, ce se umilește, pe care-l poți insulta și pământul; acesta e cea mai bună rasă moldovenească a României întregi. Odată am fost întâmpinat cu lacrimi de oamenii dintr-un sat; doua săptămâni mai înainte, un jandarm insultase pe un țăran și tot satul se solidarizase cu cel ce primise ofensa. Aceștia sunt «nobili spanioli» cu onoare susceptibilă și de aceea ne vin la Cameră, fără încetare, plângeri de ale basarabenilor. La noi lumea

s-a obișnuit cu administrația secolului al XIX-lea și cu apucăturile ei, dar alții se împotrivesc și nu-i admit toate tratamentele” („Politica minorităților în România nouă”, „Neamul românesc”, 16 august 1926).

Și totuși, viața acestor „nobili spanioli” nu era deloc ușoară. Pământurile lor – după cum rezultă din „Dicționar...” –, fuseseră continuu diminuate de arendașii și negustorii (de obicei, străini) sau de boierii localnici, atelajele și vitele mari se împuținaseră până în 1901 – punctul de referință al cărții –, față de recensămintele din 1823, 1827, cu care autorul compara mereu situația. Încât pământul a 2-3-5 gospodării de coloniști germani, care primiseră cu dărnicie câte 60 de desetine pe cap de familie, egalau – și în unele cazuri chiar întreceau – suprafața deținută de un sat întreg de răzeși sau țărani români.

Dar însăși viața casnică de zi cu zi a acestora era grea. Grație informațiilor paralele număr de locuitori/ număr de case, cuprinse în volum, se poate observa strămtorarea extraordinară a românilor în gospodăriile lor. Dăm câteva exemple – dar ele pot fi luate de oriunde din volum: Bălinți, jud. Soroca: 94 de case, 1 020 de suflete; Bălășești, jud. Soroca: 42 de case; populațiunea de răzeși 498 de suflete; Balaccea Veche, jud. Acherman: 38 de case, „populația 579 de suflete”; Balarda, jud. Orhei: 30 de case, „populația 287 suflete”; Floceni (Uscăți), jud. Bălți: 107 de case, cu o populațiune de 1 200 de suflete, români răzeși; Florești, jud. Bălți: „89 case, cu o populație de 911 suflete”; Berești, jud. Bălți: numărul caselor 44; „populațiunea 498 suflete”; Beseni, jud. Bălți: numărul caselor 27; „populațiunea

343 suflete de locuitori, care posedă pământ de împrăștiere 114 deseatine”; Bocșa, jud. Bălți, „sat de răzeși”: „numărul caselor 58, populațiunea 980 suflete”; Bisericiani, jud. Bălți, „sat de răzeși”: 93 case, 970 suflete etc. etc.

Dincolo de strămtorarea din punct de vedere al confortului – a se compara cu situația coloniștilor germani –, statistica menționată cuprinde în subsidiar și un fapt îmbucurător – acela al natalității sporite a românilor față de toți ceilalți, care, între altele, a zădărnicit încercările rusești de deznaționalizare.

În afara infuziunii istoriei, oarecum de la sine, în substanța tuturor articolelor, ca element de fundal implicit în prezentările și afirmațiile autorului, există secvențe speciale ale derulării trecutului, ca părți obligatorii ale articolelor generale despre Basarabia și despre centrele județene și vechile cetăți de graniță: Hotin, Orhei, Soroca, Tighina (Bender), Cetatea Albă (Acherman), Ismail, Chilia sau despre mănăstirile importante.

Scrise, cel puțin unele, cu anume exaltare (câtă poate fi cuprinsă în articole de strictă informare) în dorința evocării epocii de glorie a Moldovei, a lui Ștefan cel Mare, a celorlalți voievozi, spre a trezi conștiințele, textele sunt în linii mari corecte, cu posibile rectificări (în cea mai mare parte operate de domnul Iurie Colesnic în ediția a II-a a cărții).

*

S-a afirmat, la un moment dat, că „Dicționarul” ar fi o lucrare de cabinet, și că n-ar reflecta în niciun fel impresiile personale ale autorului din timpul

documentării la fața locului. Observația nu se susține decât în parte, în sensul că Zamfir C. Arbore nu a putut, în perioada elaborării „Dicționarului” – dată fiind situația sa politică de fugă din Imperiul țarist – să străbată în voie ținuturile despre care scria. Dar urmele familiarității sale cu multe din localitățile la care se referă, răzbat și din „Dicționar”. Ne referim, în special, la legenda despre întemeierea mănăstirii Curchi, pe care a cules-o personal „din gura unui moșneag răzeș” sau la amintirile care se străvăd, de asemenea, din articolele dedicate cetăților lui Ștefan cel Mare și unora dintre mănăstiri, cu evocarea peisajului paradiziac în care sunt situate (de exemplu, priveliștea ce se deschide peste Nistru către „cătunul Camenca din guvernământul Podoliei, cu castelul mareșalului Witghenstein”). Spre a nu mai vorbi de evocările poetice ale Nordului Basarabiei din volumul „Basarabia în secolul XIX”, care nu sunt rodul simplei fantezii.

„La Nord, spre Orhei, Hotin, Soroca – rememorează autorul impresiile trezite la fața locului – călătorul adeseori rămâne fermecat de priveliștea peisajului, și împrejurimile Rinului nu sunt deloc mai pitorești decât împrejurimile de la Soroca, de pe Nistru. Niște maluri înalte și abrupte sunt alocurea acoperite peste tot cu păduri, alocurea goale și stâncoase. Dincolo de mal, spre nord, se întind păduri vaste și tăcute în posomorâta lor maiestate. Din aceste păduri, prin văi înguste și stâncoase, șerpuiesc izvoare și râulețe, care se revarsă în Nistru. În fine, bătrânul Nistru cu apele sale curgătoare, sfredelindu-și albia printre stânci și dealuri, pentru a-și revărsa apele în Marea Neagră... Iar peste toate acestea,

un cer albastru, un aer îmbibat de parfumul florilor și al fânețelor și, acolo sus-sus, în slava cerului, plutesc vulturii Basarabiei” (p. 28). Sau, prin contrast, peisajul Bugeacului, de la capătul sudic al Basarabiei:

„Satele și coloniile se țin lanț de-a lungul malurilor râurilor desemnate în depărtare prin linia verde a stufăriilor. La dreapta și la stânga drumului, se întind nemărginite pășuni, pe care pasc cirezi de vite și turme de oi. Iar acolo unde se isprăvesc pășunile, se încep lanuri de bucate: grâul ca un zid se înalță din ambele părți ale drumului, spicul grâului e aplecat spre pământ, de plin ce este; acolo mai departe încep fânețele. Pâlcuri de flori presară întreaga câmpie, unele mai înalte, altele mai îndesate. Pare că fiecare floare te privește, mirată de a vedea pe un om în solitudinea câmpiei; pare că întreaga câmpie ascultă și șoptește cu vântulețul, care adie printre mii și mii de flori.

Așa e Bugeacul.

Cu o săptămâna înainte de seceriș, vântul, care până atunci adia prin câmpii, deodată a încetat de a sufla: nicio urmă de nor pe cer, din a căruia înălțime nemărginită arde un soare neîndurat. Termometrul arată 45-46 de grade la umbră... și în doua trei zile bucatele suculente sunt fierte, grâul e pierdut. Întreaga muncă a omului a pierit fără niciun rezultat; speranțele de primăvară s-au risipit în câteva zile, iar câmpiile cu flori s-au prefăcut în praf și cenușă.

Așa e Bugeacul”.

*

Parcurgând cele doua lucrări ale lui Zamfir C. Arbore, te întrebi, pe bună drep-

tate, cum au putut să-și păstreze românii din Basarabia identitatea națională și mai ales limba, sub ruși, căci s-a scurs doar o perioadă aproximativ egală de ocupație, cu aceea a stăpânirii Daciei de către romani.

Desigur, condițiile au fost cu totul altele. Ocupația rusească s-a instaurat în epoca modernă, a afirmării conștiințelor naționale, când popoarele nu mai suportau cu aceeași ușurință împilarea. Dar nu a fost deloc ușor.

Stâlpzii de apărare ai neamului și limbii i-au constituit nu orășenii, ci mazilii, răzeșii și țărani, descendenți din vechii războinici, care și-au apărat țara împotriva năvălirilor continue ale hoardelor.

Veneau tătarii sau cazacii, pe urmă rușii și ardeau satele, luau belșugul roadelor și floarea tinereții, dar cei care mai scăpau, dintre localnici, reveneau cu și mai mare îndârjire la locurile strămoșești, în așteptarea altor invazii.

Stăpânirea rusească a fost ultima dintre ele, mai dură, mai lungă și mai sistematică, hotărâtă să devină definitivă, mai ales după 1944, când s-au făcut deportări în masă, din rândul românilor răzvrățiți sau al celor mai îndărătnici – uneori, chiar fără nicio logică aparentă. Și totuși... în 1989-1990, sub impulsul unor evenimente favorabile, românii basarabeni au scos miraculos din subterane, „limba noastră cea română” și i-au regăsit frumusețile nealterate. S-a produs o adevărată minune, pe care republicarea „Dicționarului” lui C. Arbore o confirmă, dându-i adevărată dimensiune de fapt greu explicabil.

NOTE

(1) „Dicționarul geografic al Bucovinei” de „Em. Grigorovitz, profesor”, numerotat cu cifra II, din seria „Dicționarelor geografice ale țărilor locuite de români în afară de regat”, apărută la Atelierele Grafice Socec & Co, București, 1908 (248 p.) (BAR:III 11001).

(2) Din păcate, există numeroase cazuri în care românii au fost asimilați complet de elementele slave. Dăm ca exemplu localitatea Cristinești din jud. Hotin, ținând de comuna Stanceni, ocolul Dăncăuți (azi Kerstenți/ Cherstinet /Chirstenet, în Ucraina), care, la începutul secolului al XIX-lea, pe timpul recuperării moșiei strămoșești de către Tadeu Hajdeu (bunicul lui B. P. Hasdeu), era integral românească și astăzi e integral ucrainizată. Cu ultima vorbitoare de limba romană, femeia de serviciu de la școală, am discutat la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut.

(3) Nu întâmplător, cele mai multe biserici ortodoxe române din Basarabia și-au ales ca hram sărbătoarea „Sfântului Mihail”, alegând, din cei doi arhangheli (Mihail și Gavriil, 8 noiembrie), pe cel cu sabia neîndurătoare.

Dr. I. OPRÎȘAN
Institutul de Istorie și Teorie
Literară „G. Călinescu”
(București)

ANGELA SAVIN-ZGARDAN. *Probleme ale motivației unităților polilexicale stabile în limba română.* – Chișinău: Magna Princeps SRL, 2011, 152 p.

Abstract. The monograph *Motivation problems of poly-lexical stable units in Romanian* by the researcher Angela Savin-Zgardan demonstrates that the language system is characterized by complexity and contradiction, qualities that make the essence of a poly-lexical stable unit (PSU) as a dialectical unit of systematicity and non-systematicity of a language. Unlike the statements made by of F. de Saussure, Ch Bally, S. Ullman S. Ullman in which they distinguished a non-motivated character of vocabulary, the author of the study states that the internal form of set expressions which appear as plastically-motivated units of language, is clearly felt by the speakers, which gives them a possibility to express their attitude towards the given units even in their potential state. The speaker's positive or negative reaction can determine a stable combination of words to become a language unit. Here's why in the formation of stable combinations subjective (ethno-linguistic and ethno-psychological) factors play a much larger role than in word-formation. The study argues, by highlighting and describing extralinguistic and intralinguistic factors, the motivation of emergence, existence and use of PSU in Romanian.

Keywords: motivation, stable poly-lexical unit, internal form, intralinguistic factors, extralinguistic factors,

În monografia *Probleme ale motivației unităților polilexicale stabile în limba română*, ce aparține doamnei Angela Savin-Zgardan, se demonstrează că sistemul limbii se caracterizează prin complexitate și contradicție, calități ce condiționează esența unității polilexicale stabile (în continuare UPS) ca fiind o unitate dialectică a sistematicității și nesistematicității.

Lucrarea este alcătuită din trei capitole, dedicate diverselor probleme de cercetare, dar toate fiind unite printr-un hiperlexem: *motivația*. În capitolul întâi se vorbește despre obiectul de studiu – unitatea polilexicală stabilă, termen propus de însăși autoare, și unitățile glotice polilexicale care se includ în noțiunea de unitate polilexicală – e vorba de locuțiuni și expresii verbale, ca fiind unități denominative, și de unități frazeologice ca unități conotative. Se aduc argumente structurale, semantice, funcționale în favoarea trăsăturilor distincte sau comune ale acestor unități de limbă. O astfel de abordare servește cauzei „nobile” de clarificare a situației la acest capitol al lingvisticii, unde se comit confuzii atât la delimitarea unităților date, cât și la denumirea lor. În capitolul al doilea sunt cercetate cauzele intralingvistice ale motivației formării și existenței UPS în limbă. Se ia în discuție problema imaginii, aspect inseparabil pentru unitățile frazeologice. În capitolul al treilea, consacrat cauzelor extralingvistice ale motivației unităților polilexicale stabile, autoarea examinează UPS indigene, care se referă la realitățile din lumea înconjurătoare – UPS ce descriu viața cotidiană, cele legate de faună, de fenomene ale naturii, care au în

componenta sa lexeme cu lexic militar, tabu. La UPS generale se referă unitățile glotice polilexicale stabile care pătrund în limbă pe cale cultă și care sunt proprii unui mare număr de oameni ce aparțin la diverse țări și limbi: UPS biblice, mitologice, bazate pe realități istorice livrești.

Autoarea susține că dinamica e diferită în diferite părți ale sistemului frazeologic. La o înnoire mai intensivă în acest sistem sunt supuse UPS care au imagine – unități de limbă polilexicale conotative, adică unitățile frazeologice și unele locuțiuni ce posedă imagine, pe când cele fără imagine – unitățile de limbă denominative, locuțiunile – se înnoiesc destul de încet, fapt ce se explică prin participarea activă a factorilor subiectivi în dezvoltarea primelor și prin lipsa de astfel de factori în dezvoltarea ultimelor.

În lucrare se întreprinde o cercetare privind esența semantică a UPS în raport cu cuvântul în aspectul ei conotativ. Cu toată apropierea structurilor semantice ale UPS conotative și a metaforei lexicale, aceste structuri nu sunt identice, ceea ce determină și importanța diferită a unităților date în sistemul limbii. Transformarea semantică, în urma căreia apare sensul metaforic uzual al cuvântului, nu duce la formarea unei unități noi în limbă, doar numai face acest cuvânt să fie polisemantic. Astfel, metafora apare în sistemul lexical al limbii și rămâne ca un element al acestui sistem în limitele unității, de care ea este legată genetic. UPS însă apărând pe baza îmbinării libere de cuvinte sau după modelul unei astfel de îmbinări, spre deosebire de metaforă, formează o unitate nouă care se referă la alt microsistem al limbii. Deseori sensul lexical

al UPS se formează pe baza imaginii ce a apărut în legătură cu schimbarea sensului îmbinării de cuvinte sau cu descrierea gestului, realilor. Fiind o nominalizare indirectă și denumind o situație anumită sau desemnând o atitudine față de această situație, UPS utilizează semne gata (cuvinte) nu în sens „direct”, nici „figurat”, dar mai degrabă în legătură cu acele asociații pe care le pot trezi vorbitorului și ascultătorului în situații anumite.

O motivație a apariției UPS este ansamblul simbolurilor, proprii unui popor. De ex., în limba română lexemele *inima*, *sufletul* servesc pentru exprimarea unui înalt grad de sentimente, *gâtul* – pentru exprimarea unui înalt grad de saturație.

Pe de o parte, se evidențiază mijloacele intralingvistice care contribuie la crearea UPS în limitele fiecărei limbi concrete (factorii fonetici, lexicali, semantici și gramaticali), iar, pe de altă parte, se pot evidenția cauzele extralingvistice ale motivației apariției și utilizării UPS.

Autoarea, studiind motivația intralingvistică privind apariția și utilizarea UPS, afirmă că pe parcursul evoluției limbii ea s-a păstrat în cazurile următoare: elipsa, prezența arhaismelor în componența UPS, sinonimia, jocul de cuvinte/ de încurcătură, mijloacele eufonice și formal-gramaticale: asonanțele de rimă, aliterațiile.

Angela Savin-Zgardan vorbește în monografie de un fenomen opus motivației, e vorba de demotivația UPS. Unele cauze ale motivației apariției UPS pe parcursul evoluției limbii au dispărut, astfel depistăm

fenomenul demotivației UPS, care are loc în cazul: schimbării sensurilor componentelor, slăbirii sensurilor lexicale, etimologiei populare.

Monografia *Probleme ale motivației unităților polilexicale stabile în limba română* de Angela Savin-Zgardan demonstrează că în dezvoltarea UPS îndeosebi de viu se manifesta lupta tendințelor de sistem și antisistem. În prezentul studiu se aduc argumente care afirmă că frazeologia simte permanent presiunea sistemului general al limbii ce tinde să transforme UPS într-o formațiune glotică normată. La această presiune frazeologia contrapune dinamica sa, legăturile sale cu trecutul, caracterul său de variante, cu alte cuvinte – totul ce compune specificul său. În condițiile luptei permanente între aceste două tendințe opuse se dezvoltă frazeologia. Mai mult decât atât, numai în astfel de condiții ea poate exista. Sursa dezvoltării frazeologiei este lupta dintre sistem și antisistem.

Consider că prezenta monografie prezintă un real interes atât pentru cititorul larg prin materialul frazeologic bogat, explicat pe linie sincronică și diacronică, cât și pentru cititorul avizat, liceenii din clasele superioare, studenții de la facultățile de specialitate, fiecare din ei găsind multe lucruri cognitive utile.

PETRU BUTUC
Universitatea Pedagogică
de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău

MIHAELA SECRIERU. *Bibliografie signalitică de didactică a limbii și literaturii române (1757- 2010)*, 3 vol. – Iași: Editura PIM, 2011, 1454 p.

Abstract. The article recommends the work *Short bibliography for teaching Romanian language and literature (1757-2010)*, 3 volumes, Iasi, PIM Publishing house, 2011, 1454 pp, compiled by Mihaela Secrieru. This work justifies its importance from several points of view: scientific – through presenting an overview of references, addressing teaching Romanian language and literature from the first Romanian grammars until 2010; didactic – explicitly aiming at a change in the perception of important problems in teaching Romanian language and literature; bibliographic – it is the first inventory of photographs that record chronologically/ thematically/alphabetically all contributions in teaching Romanian language and literature.

Keywords: short bibliography, teaching Romanian language and literature, chronological thematic, alphabetical synthesis.

Rezultatele activității umane, indiferent de domeniul în care se realizează se înscriu – direct sau indirect, prin asumare sau, dimpotrivă, prin detașare pe linia unor tradiții, a unor acumulări anterioare, care, în succesiune temporală, fundamentează progresul. Lucrarea *Bibliografie signalitică de didactică a limbii și literaturii române (1757-2010)*, semnată de prof. univ., dr. Mihaela Secrieru este edificatoare în acest sens, cel puțin dintr-un punct de vedere profesional cum este cel al didacticii: „avem o tradiție, notează autoarea însăși, [...] pe care trebuie să o administrăm extrem de inteligent, pentru că ceea ce suntem astăzi vine evolutiv doar din tradiție, [...] să valorificăm tradiția [înseamnă] să disociem tradiția pozitivă de cea perimată și pe cea pozitivă să o valorificăm creativ” (vol. I: p. 9).

Demersul premergător acestei apariții a presupus câteva etape, deductibile din însăși structura cărții: înregistrarea cronologică a lucrărilor publicate în domeniu; operarea cu un criteriu care ar permite sintetizarea

pe direcții majore de cercetare; analiza acestor direcții și înregistrarea contribuțiilor tuturor autorilor – toate acestea cu finalitatea prezentării unei imagini de ansamblu. Rezultatul acestor necesare operații realizate cu multă știință și acuritate s-au materializat într-o lucrare monumentală, despre care, parafrazându-l pe B. P. Hasdeu, putem spune: este o carte care, pe lângă faptul că ne învață, ne face să cugetăm peste cele cuprinse în ea. În acest sens, lucrarea de față oferă liste de surse bibliografice pentru posibile perspective de investigare: de la nivel preprimar, primar, gimnazial, liceal și până la cel universitar; de la nivelul standard al didacticii generale a limbii și literaturii române, la nivelul didacticilor speciale ale românei ca limbă străină, a românei pentru copii cu diferite deficiențe și nevoi speciale; de la posibilitatea de exploatare cronologică și alfabetică până la cea tematică, urmată de un index; de la perspectiva sincronică a unor probleme la perspectiva diacronică a unor interpretări exhaustive; de la

cunoașterea fragmentară la redefinirea/reconturarea terminologiei specifice.

Fără a pretinde, în ciuda dimensiunii și cuprinderii extraordinare de informație, că asistăm la o prezentare exhaustivă a domeniului în care se ancorează, autoarea lucrării propune ca acest demers să fie considerat drept unul de „inițiere și finalizare, deocamdată parțială, a unor studii de didactica a limbii și literaturii române” (vol. I: p. 20), sugerând tocmai perspectiva de operă deschisă în sensul posibilității perpetue de completare. Îndemnul autoarei de a fi contactată prin e-mail privind eventualele contribuții ale unor autori în domeniul didacticii limbii și literaturii române, care nu au fost consemnate în *Bibliografia signaletică* de față subliniază modernitatea autoarei raliată la cercetarea contemporană axată pe comunicare, colaborare, coordonare. Remarcăm însă și faptul că autoarea consideră că „nu se poate vorbi de o abordare exclusiv sincronică în nicio disciplină și că nicio experiență didactică nu poate fi ipostaziată în exemplu de abordare justă, eficientă” în acest domeniu și fiindcă experiența didactică însăși se modifică corespunzător unor noi exigențe și modele impuse de societate, trebuie să avem în vedere, în primul rând, un astfel de demers tezaurizator, de consemnare a direcțiilor de evoluție și cercetare ale unei discipline, pentru a ști în mod științific încotro trebuie să ne îndreptăm efortul de dezvoltare științifică a acelei discipline. Iar dacă ținem cont de afirmația lui Th. Carlyle că „pentru a cunoaște un lucru, un om trebuie mai întâi să iubească acel lucru, să-l simpatizeze: adică să fie virtual legat de el”, trebuie să remarcăm plăcerea autoarei de a stăruii în didactica limbii și literaturii române. Ne referim mai întâi la prezentarea succintă

a unei astfel de bibliografii, apărută în suportul de curs de *Didactica limbii române*, pentru studenții Facultății de Litere, publicat la Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași încă în 2003 și înregistrat pe câteva pagini, și insistența prin care autoarea ajunge la o *Bibliografie* atât de exhaustivă și de mare întindere, încât nu are nevoie de prezentare, căci, pur și simplu, copleșește: volumele unu și doi având fiecare peste 400 de pagini, iar volumul al treilea peste 600 de pagini. Trebuie să remarcăm faptul că autoarea este specialistă atât în domeniul filologic, cât și în cel al științelor educației, lucrările semnate de autoare în ambele domenii fiind recunoscute în plan național, aceste recunoașteri fiind și premise ale valorii oricăror lucrări viitoare.

Noua lucrare care ni se propune, *Bibliografie signaletică de didactică a limbii și literaturii române (1757-2010)* își justifică importanța din mai multe puncte de vedere: științific, prin prezentarea unei sinteze de referințe bibliografice, care abordează subiectul predării limbii și literaturii române de la primele gramatici românești până în anul 2010; didactic, dorindu-se explicit o schimbare în percepția specialiștilor și a oamenilor școlii față de problemele importante ale didacticii limbii și literaturii române; biblioteconomic, fiind primul inventar de lucrări care înregistrează cronologic/tematic/alfabetic toate contribuțiile în domeniul didacticii limbii și literaturii române.

Lucrarea este consolidată de câteva studii plasate în debutul volumelor I și al II-lea: *Prolegomene la o știință a didacticii limbii și literaturii române*; *Evoluții ale didacticii limbii materne în România*; *Prezentarea volumului al II-lea, pe secțiuni* etc. Structura lucrării reflectă o coerență

bazată pe o logică strictă. De exemplu, capitolul *Metodicile de predare a limbii și literaturii ca lucrări de sinteză – abordare diacronică* conține aspecte ce țin de evoluția didacticii limbii și literaturii române, pe care autoarea le cronologizează în trei etape (I – *etapa veche (de la începuturi până în anii 1948)*, II – *etapa intermediară (1948/50 – 1989)*, III – *etapa nouă (de după 1989 până în prezent)*), precum și *Prezentarea volumului al II-lea, pe secțiuni*, cu note despre *atestare, considerente cantitative și calitative*, detalii, amănunte metodice și concluzii. Autoarea reușește în mod clar și salutar să definească o nouă perspectivă de abordare a didacticii limbii și literaturii române; să valorifice noile dimensiuni ale didacticii; să promoveze opinii și idei „fără granițe și fără prejudecăți istorice”; să demonstreze necesitatea identității în diversitate. Prin elaborarea volumului intitulat *Bibliografia signalitică de didactică a limbii și literaturii române (1757-2010)*, după cum consemnează autoarea, prof. univ., dr. Mihaela Secrieru, urmărește și alte două abordări conexe: „necesitatea existenței unei baze documentare exhaustive în didactica oricărei discipline, care va permite abordări holistice, integrative și prin aceasta științifice ale oricăror dimensiuni de cercetare necesare la un moment dat; și reinstaurarea disciplinelor didactice ca știință” (vol. I: p. 98). Volumele încurajează ca orice tip de cititor să distingă reperele de constituire a didacticii limbii și literaturii, primele linii de evoluție în didactica limbii române; să recunoască etapele de evoluție a terminologiei didactice, să evalueze temele pentru susținerea gradelor didactice în concordanță cu posibilele referințe bibliografice, recomandate punctual pentru fiecare subiect. Acest domeniu controversat azi în abordare este

văzut de unii ca o reipostaziere a științelor primare, limbă și literatură, punctate slab cu elemente didactice, iar alții dimpotrivă, la fel ca prof. univ., dr. Mihaela Secrieru, îl consideră un domeniu de profesionalizare reală prin apelul la știința numită didactică și nu la științele primare. Din acest motiv autoarea propune teme de lucrări, modalități de abordare și repere și standarde calitative conforme cu gradul de științificitate cerut în aceste situații.

Lucrarea se distinge printr-un demers de profunzime în ceea ce privește filozofia care trebuie să stea la baza obținerii gradelor didactice în România propunând și un program de sinteză, „care va rămâne actual atâta timp cât învățământul românesc, atomist disciplinar, nu va găsi o nouă filozofie educațională mai bună și mai performantă” (vol. II: p. 7), organizată pe precizări de politică a proiectării, competențe de specialitate (din punct de vedere științific și metodic), conținuturile cunoașterii lingvistice, bibliografie. Mai mult: propunerile de teme de lucrări științifice de gradul didactic I, bibliografia fundamentală de Didactică a limbii și literaturii române, abordând critic și prevederile legale privind gradul didactic I, Criterii de elaborare și evaluare a lucrării metodico-științifice pentru obținerea gradului didactic I, fișa de evaluare a activităților didactice în cadrul inspecțiilor curente, demonstrează, pe bună dreptate, că, în învățământul preuniversitar, cadrele didactice care doresc să obțină gradele didactice II și I, trebuie să probeze competențe cognitive și didactice creative și personale, standardizate astfel încât prin parcurgerea lor să fie asigurat progresul real al școlii românești în profesionalizarea didactică. Așa cum remarcă autoarea, prof. univ., dr. Mihaela Secrieru, cine dorește accederea la grade didactice trebuie să

demonstreze capacitatea: „de a analiza de ce și cum se predă un anumit conținut, care este anamneza lui didactică în manualele școlare de-a lungul timpului, cum au evoluat ideile didactice ale metodicienilor în legătură cu predarea acestui aspect de-a lungul timpului, ce prevederi au fost în programele școlare succesive, cum au depins aceste abordări de curentele pedagogice ale epocii sau de hotărâri politice, regimuri sau partide, cum sunt predate astăzi aceste noțiuni și cum ar trebui predate pentru a se constitui într-o resursă cognitivă valoroasă și actuală” (vol. II: p. 26) și nu cunoașterea conținuturilor științifice primare de limbă și literatură care au fost evaluate și reevaluate și la titularizare, și la definitivat, și la obținerea gradului didactic al doilea. Modul de structurare a volumului al II-lea pe secțiuni ne permite, în primul rând, să facem cunoștință, prin intermediul autoarei, cu primele lucrări ce tratează probleme de didactică a limbii și literaturii române (a se compara: prima gramatică, considerată și manual, care apare în anul 1757; prima lucrare metodică pentru gimnaziu și liceu care apare în 1840; primele lucrări metodice de limba și literatura română pentru învățământul liceal care apar în anul 1939; primele studii de didactica literaturii române care apar în anii 1958-1960; primele referințe la predarea limbii și literaturii române prin instruire programată care apar în 1964 etc.), iar aceste prime lucrări sunt semnul de unde se poate începe cu adevărat un drum științific în cercetarea didacticii limbii și a literaturii române.

În același timp, această prezentare de o manieră comparativă conturează

subdomeniile de interferență în didactica limbii și literaturii române (probleme de predare a limbii române – manuale școlare – metodici – programe școlare – instruire programată), iar, în subsidiar, permit identificarea domeniilor de interes în timp pentru specialiștii avizați. Deducem, astfel, că până în 1950 apar primele gramatici, considerate și drept primele cărți didactice de limbă. După 1950, apar lucrări „de politică a educației prin limbă ca disciplină școlară, după 1960 crește interesul pentru abordarea problematicii cultivării limbii române literare, prin publicarea a cel puțin unu-două titluri anual pe această tematică” (vol. II: p. 39). Spre anul 2004 și următorii se observă tendința de interpretare pragmatică a limbii, tendință care se manifestă și azi prin noua Gramatică a Academiei Române. Cel puțin câteva aspecte ale acestei lucrări pot fi calificate drept inedite. *Bibliografie signaletică de didactică a limbii și literaturii române (1757–2010)* este un răspuns în avans la posibilele evoluții ale disciplinei în deceniile care urmează, respectiv instaurarea masteratelor didactice și nevoia reală de informație corectă și completă în domeniu; o tezurizare a referințelor bibliografice (1757-2010); un document fundamental pentru cadrele didactice ce doresc să obțină gradele didactice și o sursă de documentare în predarea limbii și literaturii române de către toți specialiștii școlii și ai universităților.

VIORICA POPA
Universitatea de Stat
„Alecu Russo”
din Bălți

PE DRUMUL GÂNDIRII, CU LITERATURA

Domnule Anatol Gavrilov, stimați colegi, onorată asistență, *Pe drumul gândirii, cu literatura*, titlul discursului meu, se face ecou la titlul unei lucrări în curs de apariție a dlui Anatol Gavrilov: *În căutarea de noi repere pe drumul gândirii*, în a cărei denumire răsună ca ecou titlul unei celebre lucrări de Martin Heidegger: *Repere pe drumul gândirii*. Prin această idee de ecou nu vreau decât să evidențiez modul fundamental prin care se produce ceea ce noi numim cultură, care este întotdeauna un act individual de intrare în dialog cu tradiția. La fel cum fiecare copil în dezvoltarea sa spre maturitate repetă la scară mică evoluția omenirii, întotdeauna când vorbim, citim, scriem, producem un lucru material sau spiritual, de fiecare dată noi reactivăm anumite tradiții, anumite idei, practici, reînviem și retrăim niște lumi apuse: lumea lui Homer, lumea lui Proust, lumea lui Eminescu sau a lui Creangă. Vechii greci nu au murit, iar gândirea metafizică a lui Aristotel și Platon, precum au relevat Heidegger sau Constantin Noica, este vie și activă deja la nivelul cotidianului, în felurile prin care fiecare dintre noi, începând de la un țăran și până la filozoful de profesie, privim la lume și încercăm să ne explicăm ceea ce vedem. Deci trăim în același timp în mai multe lumi diferite, vorbim mai multe limbi și gândim prin mai multe minți și pe toate acestea încercăm să le punem cumva de acord cu propriile identități și trebuințe personale și profesionale, în procesul de interacțiune comunicativă cu ceilalți, cu acele mici comunități umane printre care ne petrecem veacul și ne clădim o carieră.

Sunt mai multe moduri de raportare științifică și hermeneutică la literatura artistică, lucru absolut firesc, întrucât, deși compusă din limbajul nostru cel de toate zilele, nu-i răspundem în același limbaj. A-i răspunde prin același limbaj înseamnă a crea o altă operă, astfel că hermeneutul trebuie să o traducă în alt idiom, să-i dezlege enigmaticele prin încadrare în propriul discurs lămuritor. Dar și aici atitudinile diferă: de la savantul pozitivist care tranșează opera pe masa de vivisecție până la criticul impresionist care își clamează zgomotos propriile găselnițe și pretinde că poate imita prin iscusința sa metaforică și retorică farmecul și viața operei.

Premisa de la care a pornit Anatol Gavrilov acum două decenii, atunci când a fondat în cadrul Institutului de Filologie direcția de teorie și metodologie literară, este că cercetarea literaturii nu se poate efectua decât printr-un limbaj conceptual adecvat fenomenalității vii a operei literare. A ieși din impresionismul vag sau din condiția burghezului lui Molière care

toată viața a vorbit în proză și nu a știut, presupune deci restabilirea înțelesului cuvintelor, a proprietății termenilor și formulelor. Anume acest principiu, care l-a animat de altfel și pe Adrian Marino, se află la baza monografiei din 2007 a dlui Gavrilov, *Criterii de științificitate a terminologiei literare*. Totodată, originalitatea acestui proiect, prin care el se desparte polemic de întreprinderea lui Marino, constă în obiectivul declarat de a corela ideile literare cu ființa obiectivă, ontică a literaturii ca fenomen estetic-artistic, deci de a corela dialectic un conținut obiectiv al termenului literar cu un conținut ideatic manifestat în relații intersubiective. În dinamica tensionată dintre, să zicem, termenul de roman, noțiunea de roman și conceptul de roman prioritatea nu este acordată preciziei sau clarității terminologice înțelese ca reducere la un sens unificat, ci relațiilor dialogice dintre mai multe sensuri și idei despre fenomenul literar-artistic, al cărui adevăr se și constituie în această armonie polifonică dintre o noțiune generală și diverse concepte ale aceluiași fenomen.

Se poate desprinde de aici, și din celelalte lucrări ale domniei sale, rolul primordial acordat relației și spațiului dialogic, pe care particula „între” îl desemnează: astfel, adevărul se regăsește întotdeauna *între* poziții adverse, în dialogul acestora, la fel cum omul își regăsește ființa sa adevărată și rostul său *între* alți oameni, în întâlnirea cu alt om și în comunicarea-cuminecarea rostuitoare cu aproapele său, precum se exprimă Constantin Noica, a cărui operă constituie un alt reper esențial în gândirea lui Anatol Gavrilov.

În acest punct aș vrea să reformulez metafora din titlul comunicării mele și să compar sistemele de gândire și concepțiile critico-literare cu acele case în care trăim de-a lungul vieții și cu vecinătățile în care cutreierăm pe urmele celor care au plecat pentru totdeauna sau doar au pornit într-o călătorie spre altă destinație. Deși se întâmplă să nu-i cunoaștem pe foștii locatari în mod direct, aceștia ne înrăuresc prin toate lucrurile pe care le lasă în urma lor, începând de la culoarea vopselei de pe pereți și rafturile de cărți fixate în unghere. Și la fel în opera oricărui mare filozof sau teoretician literar devenirea gândirii și actul de creație presupun o tranziție de la o vecinătate teoretică la alta, tranziție ce are loc prin dialog și colaborare cu Celălalt. Martin Heidegger a fost cel mai important interlocutor al lui Anatol Gavrilov în primele sale studii, de la care a preluat înțelegerea adevărului ca deschidere a ființei și a ființării, ca deschidere a unor lumi în și prin operele de artă literară.

Totuși în tranziția sa pe drumul gândirii proprii Anatol Gavrilov se desparte la un moment dat de ontologia fundamentală heideggeriană atunci când aceasta întârzie prea mult în problema ființei în general și se dezinteresează de ființa omului, de ființarea concretă a acestuia în relațiile sale existențiale cu alte persoane. Unul dintre conceptele prin care se produce această despărțire este „a fi întru” sau „devenirea întru ființă”, concept formulat de Constantin Noica în calitate de operator ontologic care să medieze între ființă și ființarea fenomenelor concrete ale lumii, printre care „fenomenul omului” constituie cheia ontologică fundamentală. Mai larg, despărțirea se produce față de o întreagă paradigmă monologistică subiect-obiect, în locul căreia Anatol Gavrilov edifică un model dialogistic subiect-obiect-subiect, prin confruntări și dezbateri minuțioase cu o ilustră suită de opere și nume de rezonanță, începând de la Albert Einstein și până la Mihail Bahtin sau Vasile Tonoiu. Ceea ce aș dori să evidențiez aici din această complexă gândire dialogică, prin care Anatol Gavrilov ajunge să lumineze și să lămurească ființa limbajului și a literaturii până la nivelurile cele mai adânci, microstructurale, este categoria întregului sau „cuprinzătorului”,

în expresia lui Karl Jaspers. A privi fenomenul omului ca om întreg, în totalitatea facultăților și condițiilor sale funciare, intelectuale și raționale, afective și corporale, în esența ființei sale ca subiect creator, ca o personalitate individuală angajată în comunicare existențială cu alte personalități unice înseamnă a reînnoa legătura cu gândirea presocratică, a răspunde la niște imperative renaștentiste, a cultiva o transcendență a spiritului, a te înscrie într-o filozofie existențialistă. Dar aceasta mai înseamnă, înainte de toate, a răspunde adecvat la chemarea artei și literaturii, care ne interpelează cu toată ființa noastră autentică, decojită de convenționalisme și de rolurile instituționale pe care le jucăm pe scena vieții sociale. Fiind adevărat că atât filozofia, cât și literatura cresc din spirit, care este arborele tuturor facultăților, că marii filozofi au îmbinat cu rară măiestrie cunoașterea dianoetică, discursivă cu cea noetică, întemeiată pe intuiție și contemplație, totuși anume în literatură se realizează echilibrul perfect dintre idei, sentimente și forme, respectiv, echilibrul celor trei capacități umane fundamentale: inteligență, sentiment și senzație. Promovând în toate studiile sale această viziune organică și nemutilată a spiritului uman, a dialogului existențial prin care se produc adevăruri întemeietoare pentru o conviețuire autentică și demnă, Anatol Gavrilov interoghează ființa literaturii în căutarea de rosturi fundamentale pentru noi, cei care trăim aici și acum. Comentariul său critic este absolut remarcabil prin subtilitatea interpretării hermeneutice și erudiția istorico-literară, prin felul în care cele mai abstracte și complexe idei sunt reflectate cu deosebită plasticitate prin destinele eroilor literari, prin poezia lui Eminescu și Shakespeare, prin romanele lui Tolstoi și Dostoievski, Petrescu și Rebreanu, Busuioc și Beșleagă.

Plecând din aceeași viziune a omului întreg și a personajului romanului ca imagine a omului complet reprezentat în devenirea sa existențială, care vorbește nu prin propoziții și semnificații lexicale, ci prin cuvinte-enunțuri ce exprimă sensuri ale vieții și atitudini axiologice, Anatol Gavrilov elaborează o concepție dialogică a subiectului vorbirii și, în baza acesteia, o clasificare originală a tipurilor de discurs sau genurilor de vorbire. Studiul său recent intitulat *Subiectul vorbirii* reprezintă o contribuție semnificativă la problematica interdisciplinară a științei limbajului, un efort reușit de a îmbina metalingvistica dialogică a lui Valentin Voloșinov și Mihail Bahtin și lingvistica integrală a lui Eugen Coșeriu pentru a înfăptui o clarificare terminologică și conceptuală a relației om-vorbire-limbaj, prin disocieri critice și polemice față de concepția limbii ca sistem sincron. Această concepție statică a limbii ergon este ilustrată exemplar de recenta *Gramatică a limbii române*, care în studiul menționat e supusă unei critici temeinice pentru redușionismul sintactico-semantic, reducerea subiectului vorbirii la subiectul gramatical, pentru formalismul descriptiv absolut insuficient la clasificarea și descrierea completă a formelor variate de vorbire dialogală și indirectă în care se produce comunicarea existențială reală dintre subiecți-personalități integrale și libere.

Vreau să-mi exprim speranța că lingviștii vor răspunde la apelul pe care domnul Gavrilov îl lansează în această lucrare de a depăși „schisma filologică” în teoria textului dintre lingvistica obiectivismului abstract și lingvistica subiectivismului individualist pășind pe o a treia cale, cea a con-vorbirii dialogice interindividuale și interpersonale pe care lingvistica coșeriană și metalingvistica bahtiniană o întemeiază. Cred că, în multe privințe, în măsura în care se preocupă de interpretarea completă a enunșurilor plecând de la semnificația lingvistică spre situația de enunșare și subiecții vorbirii angajați în evenimentul de comunicare,

acest demers integrator al sărbătoritului nostru este congruent cu cercetările pragmatice actuale de tradiție continentală și anglo-americană. Fie că urmează teoria actelor de limbaj, teorii ale referinței sau pertinentei, dialogismul sau analize ale discursului și argumentației, pragmatica încă nu și-a determinat definitiv obiectul de cercetare și locul său în raport cu lingvistica, ce variază de la o relație de integrare la una de complementaritate și colaborare disciplinară.

Deși m-am referit până acum la epistemologia studiilor literare, în care literatura constituie un obiect de cunoaștere academică pentru o abordare predominant explicativă și descriptivă ce ridică problema reunificării cu alte științe umane și sociale, vreau să menționez că literatura rămâne pentru profesorul-cercetător Anatol Gavrilov acel valoros patrimoniu prin care se transmite tradiția literară și un set de atitudini normative și comprehensive. Respectiv, disocierile și comentariile sale comportă indubitabile efecte didactice, oferind cititorilor instrumente metodologice și metodice de interpretare a clasicii. Din lipsă de timp, nu pot decât să recunosc că am citit cu deosebită plăcere intelectuală remarcabilele sale analize stilistice ale *Amintirilor din copilărie* de Ion Creangă, în care, prin polemica susținută cu George Călinescu, sunt relevate construcții stilistice hibride și structuri dialogale specifice romanului polifonic.

Dintre toate lecțiile pe care le-am însușit de la domnul Gavrilov, pentru mine poate cea mai importantă este lecția de umanitate și cumsecădenie, transmisă în spiritul creștinesc sau în cel renascentist al lui Leonardo da Vinci, care ne spune că „din marea smerenie se naște marea cunoaștere”.

Să ne trăiți la mulți ani și să ne bucurați cu multe cărți, domnule Anatol Gavrilov.

ION PLĂMĂDEALĂ
Institutul de Filologie
(Chișinău)

ANATOL GAVRILOV – TEORETICIAN AL ROMANULUI

Toți cercetătorii de ieri ai romanului basarabean au beneficiat, într-un fel sau altul, de vasta și instructiva monografie la temă a distinsului cărturar Vasile Coroban *Romanul moldovenesc contemporan* (1969). Dar curând autorii analizelor, sintezelor despre roman au căpătat posibilitatea de a se inspira și din câteva studii ale discipolilor acestuia, între care neapărat și ale lui Anatol Gavrilov. Domnia Sa încă în 1976 a publicat o foarte doctă exegeză *Structura artistică a caracterului în roman*, urmată în 1984 de niște binevenite *Reflecții asupra romanului*, ambele cărți pomenite între timp, oarecum în umbră după 1990, deoarece criticii și istoricii literari ai acelor timpuri, inclusiv Coroban, au pus în valoare autori reprezentativi pentru timpurile activității lor, opere apreciate înalt la ora tipăririi dintâi, dar ieșite din sfera intereselor societății în perioada posttotalitară a dezvoltării literaturii. Astfel încât întrebarea e simplă, necesară, îndreptățită și dureroasă: pe cine și de ce ar mai interesa azi romane ca „Severograd” de Nicolai Costenco, scris ca și cum ar fi fost vorba despre o construcție a unor oameni liberi, adunați, benevol din diferite colțuri ale marii Uniuni Sovietice, ci nu de bieți deportați, deținuți politici și oameni decăzuți moral, inclusiv criminali, ori „Lumini la răspântie” de Alexandru Lipcan, întemeiat pe minciuni sfruntate despre intelectualul basarabean în condițiile României Mari? Nu punem semnul egalității între aceste lucrări și „Cumpăna” de Vera Malev, „Oameni și destine” de Ariadna Șalari, „Spulber” de Elena Damian, „Piatra de temelie” de Gheorghe Madan ori „Căldura pământului” de Gheorghe Gheorghiu, care cel puțin prin unele personaje se aseamănă cu literatura izvorâtă din frământările unor oameni normali, chiar dacă aserviți unor condiții de viață anormale. Dar trebuie să ne dăm seama că, răspunzând unor imperative dictate de ideologia literară a anilor '50-'60, Anatol Gavrilov, ca și toți ceilalți critici și istorici literari din generația sa, se aventura cu temeritate să discute – încă pe atunci! – despre „romanul polifonic” al lui Mihail Bahtin ori despre „procedeele retardării” al lui Viktor Șklovski (*Reflecții asupra romanului*, pp. 61 și, respectiv, 63). Este bine că Anatol Gavrilov consemna ca pe o tendință înnoitoare în romanul anilor '70 „căutarea unor formule compoziționale care ar depăși automatismul fabulei-cronică și ar lăsa mai mult loc pentru lumea interioară a individului uman” (*Ibidem*, p. 63), observând că în unele romane din acea epocă „accentul se mută... de pe reproducerea evenimentului pe interpretarea lui” (p. 16) și susținând eforturile scriitorilor de „a sonda diferite straturi ale lumii interioare” (p. 15). Altfel zis, unele aspecte ale gândirii teoretice a lui Gavrilov depășeau cu certitudine romanele împănate de la un capăt la altul de faimoase „chipuri de comuniști”, dar se aflau pe picior de egalitate cu câteva romane ce se săltau categoric dintre pomenitele până acum: *Singur în fața dragostei* de Aureliu Busuioc, *Povestea cu cocoșul roșu* de Vasile Vasilache, *Zbor frânt* de Vladimir Beșleagă, *Vămile* de Serafim Saka și nu uităm de *Povara bunătății noastre* de Ion Druță, cu toate rezervele alimentate ulterior de comportamentul politic al acestui scriitor. În ceea ce privește romanele numite la urmă, în persoana lui Anatol Gavrilov ele și-au găsit un exeget talentat și scrupulos, căruia i-au sugerat abordarea teoretică a unor „ecouri din literatura existențialistă” (p. 9), a „stihiei artistice a absurdului” (p. 13) sau a „aceleiași stihii a regăsirii timpului scufundat

în trecutul copilăriei” (p. 14). O contribuție serioasă a teoreticianului Anatol Gavrilov rezidă în considerațiile sale bine orientate și convingător argumentate despre „un nou mod de a concepe problema eroului literar” (p. 113 ș. a.).

Bineînțeles, nu e cazul să uităm că și Anatol Gavrilov plătea la 1984 tributul inevitabil ideologiei comuniste, în pofida căreia a reușit totuși să dea pagini până azi rezistente ale creației sale critico-literare de până la 1990.

După această dată întreaga activitate a criticilor și istoricilor literari a beneficiat de o salutară libertate a gândirii teoretice și a interpretării practice a operelor scriitoricești. Unii colegi, ca Mihai Cimpoi și mai tinerii Alexandru Burlacu și Andrei Țurcanu, au fost prezenți ca și cum fără vreo pauză în procesul exegetic posttotalitar, alții și-au luat în mod tacit necesara pauză pentru a se încadra în exegetica generată de noua atmosferă social-politică și culturală.

Anatol Gavrilov a folosit această pauză cu un randament extrem de înalt, pregătindu-se minuțios și foarte responsabil pentru studiul apărut abia în 2006 *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratiformă a operei literare*. Regăsim aici aceeași pasiune a autorului pentru teoria romanului, dar fără vreo limitare la referințele fugitive privind influențele proustiene și camusiene asupra tehnicii literare a scriitorilor moldoveni de la 1966; de data aceasta Anatol Gavrilov își satisface nestingherit plăcerea de a desfășura întregul spectacol al actului critic presupus de interpretarea profundă a romanului autentic. În concepția lui Garabet Ibrăileanu, constată exegetul nostru „actul criticii nu este un act de cunoaștere științifică pur intelectual, el izvorăște dintr-o profundă trăire *estetic-artistică* a operei literare din timpul *lecturii* și prelungită apoi într-o *meditație autoreflexivă* asupra puternicelor *impresii, sentimente și gânduri generate de mesajul autorului*” (p. 57; sublinierile din citate ne aparțin. – I. C.).

O expresie concretă a criticului exemplar al operei românești găsește Anatol Gavrilov în chiar persoana lui Garabet Ibrăileanu, „înzestrat cu o inegalabilă capacitate de trăire *estetică, emotivă*, a conținutului operei literare” (*Ibidem*).

Un moment important al înțelegerii adecvate a metodei critice a lui Garabet Ibrăileanu îl constituie amănuntul că „și în scrierile sale în care el încă era un adept al criticii științifice de proveniență sociologico-psihologică, se poate observa o mutație importantă: continuând și aprofundând *psihologizarea metodei* sociologice, începută încă de Gherea, Ibrăileanu muta tot mai apăsător accentul de pe psihologia socială de clasă pe psihologia *individuală* a scriitorului, pe care o raporta la psihologia etnică-națională și la psihologia umană în general din epoca istorică dată”. De aici creșterea rolului *emoției, sentimentului, intuiției* în cunoașterea și zugerăvirea artistică a vieții omului *ca individualitate umană irepetabilă* și totodată reprezentativă nu numai pentru o categorie socială sau psihologică de oameni, ci și pentru „caracterul național al poporului sau pentru caracterul istoric al veacului”. În înțelegerea ctitorului „Vieții românești”, „poporanismul în literatură este mai degrabă un sentiment de justiție, o atitudine *sufletească* de iubire și compătimire pentru viața și soarta grea a țaranului român decât o doctrină politică sau literară, decât un anume curent literar...” (p. 58).

Ceea ce-l distinge pe Ibrăileanu dintre ceilalți critici literari români ai timpului este conceptul de „critică complexă”, care înseamnă „nu numai o folosire complexă a tuturor metodelor critice existente în epoca respectivă, ci ea se corelează cu ideea de *personalitate artistică ca manifestare a „omului complex”*”.

Este, probabil, locul să arătăm că în opțiunea lui Ibrăileanu, fapt subliniat și de Anatol Gavrilov, înzestrat cu personalitate artistică e acela care „a reușit, numai el știe cum, dar adesea nici el nu știe cum să răzbată prin formele și procedeele literare la izvorul viu al trăirii estetice originare a vieții” (p. 60).

Numai după ce își lămurește bine termenii *personalitate artistică și critică complexă*, cercetătorul contemporan purcede la întrebarea *Ce este un roman?* și la căutarea răspunsului adecvat. Anatol Gavrilov conștientizează cu temeinicie că Ibrăileanu a pornit de la teoria exemplificată de Guy de Maupassant în prefața romanului *Bel-ami*: „... Literatura e oglinda vieții... și dintre toate genurile literare, romanul e, prin excelență, această oglindă” (p. 65). Or, «oglindea» lui Ibrăileanu nu este «oglindea-obiect», ci ea «trebuie să aibă ochi și urechi», spirit de observație, «pătrundere psihologică», pricepere și înțelegere a ceea ce se vede și se aude...” (p. 66). În virtutea unor atari precepte teoretice, Ibrăileanu, încă la începutul secolului XX, a intuit unele însemne promițătoare ale afirmării „romanului adevărat” în proza nuvelistică a lui M. Sadoveanu și a lui I. Al. Brătescu-Voinești (p. 72). Tot aici Ibrăileanu conchide că „de la un romancier se cere... o lărgime a viziunii artistice care să cuprindă destinele și dramele personale ale eroilor în mersul mare al societății umane în momentele ei de cotitură istorică” și „spiritul de observație, puterea de a crea tipuri și mediul în care ele se mișcă, știința de a prezenta situațiile dramatismului său, arta de a o compune...” (p. 71-72).

Este natural ca Anatol Gavrilov să demonstreze, în continuare, nivelurile structurii romanului în viziunea lui Ibrăileanu – „nivelul tematic, prezența autorului în roman, corelația autor-personaj, structura personajului de roman, compoziția, limba și stilul romanului” (p. 77) – pentru noi însă prezintă interes și demonstrarea concretă și nemijlocită a acestora prin exemple interesante, unele – incitante, din cei mai diferiți autori clasici și contemporani, dar chiar și însuși faptul în sine că Anatol Gavrilov era preocupat – în albia cărților sale de început, din 1976 și, respectiv, 1984, dar la un alt nivel al înțelegerii lucrurilor, de teoria romanului românesc și de studiile în care Garabet Ibrăileanu a identificat cu răbdare și precizie „nivelurile” structurii acestuia, apoi și de „receptarea romanului”, recreând o imagine veridică a opiniilor ilustrului nostru înaintaș despre respectiva specie prozastică.

Evident, urmează să conștientizăm cu luciditate schimbarea inevitabilă a stării de lucruri în literatura contemporană, inclusiv în romanul de azi, ajuns într-o ipostază care nu se lasă ușor unei teoretizări cât de cât coerente, dar nu putem ignora etapa în care romanul românesc a avut configurația în care l-a receptat criticul valoros al revistei „Viața românească” și interpretarea teoretică a acestui fenomen literar de către Garabet Ibrăileanu și, respectiv, cercetarea minuțioasă și convingătoare a opiniilor acestuia de către colegul Anatol Gavrilov, teoretician literar de întâia mărime în peisajul criticii literare românești contemporane. Tot aici precizăm că exegetul despre care scriem a recreat în mod veridic imaginea câtorva savanți de talie europeană, în ceea ce au avut ei esențial în teoria operei literare: R. Ingarden, N. Hartmann, R. Wellek și A. Warren.

Iar în chiar ultimele rânduri ale elogiului adus lui Anatol Gavrilov consemnăm aportul său la alte domenii complicate, de aceea demne de o apreciere superlativă din partea colegilor de specialitate, după cum se prezintă esul de epistemologie literară *Criterii de științificitate a terminologiei literare*, partea I a căruia a văzut lumina tiparului în 2007. Ne bucurăm că-l știm și azi plin de vigoare și de proiecte științifice temerare, dorindu-i din tot sufletul realizarea acestora.

ION CIOCANU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

VLAD POHILĂ – PROEMINENT OM DE CULTURĂ

La 6 aprilie a.c. dl Vlad Pohilă și-a sărbătorit cea de-a 60-a aniversare. În mediile intelectualității românești Domnia Sa este cunoscut ca un ilustru cărturar, scriitor, publicist, distins lingvist, traducător și redactor, aprig propagator și apărător al românismului și în special al limbii române. Este *Domn al cărții*. Chiar și numele-i corespunde vocației, fiindcă *Pohilă* înseamnă „înclinat, aplecat”, deci aplecat asupra cărții. La acest jubileu a ajuns ca un pom doldora de roadă, cu realizări remarcabile în toate domeniile sale de activitate.

După absolvirea Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova (1975) dl Vlad Pohilă activează în domeniul turismului pentru tineret în calitate de ghid de clasa întâi și translator în română din alte limbi și invers, căci cunoaște vreo zece limbi slave, romanice și baltice. Între anii 1983 și 1987 este doctorand la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe din Moldova, la Sectorul de istorie a limbii, unde a elaborat studiul *Nume proprii din alte limbi în context moldovenesc*, publicat în 1988, lucrare importantă și necesară, apreciată favorabil în mediul lingviștilor, dar pe care, cu părere de rău, din exces de modestie, n-a prezentat-o pentru obținerea gradului științific de doctor în filologie, pe care l-a meritat din plin. Din 1987 până în 1990 a fost secretar de redacție la revista *Limba și literatura moldovenească* (ulterior: *Revistă de lingvistică și știință literară*, azi: *Philologia*), unde s-a manifestat ca un bun specialist, un lingvist talentat. Dl Nicolae Bilețchi, pe-atunci redactor-șef adjunct al revistei, spune că Vlad Pohilă făcea în două ore cât nu puteau face alții în două zile. În perioada aceasta a publicat lucrările: *Să citim, să scriem cu litere latine* (1989) și *Grafiă latină pentru toți* (1990), lucrări de mare actualitate devenite abecedare pentru toată lumea care dorea să învețe haina firească a limbii noastre și cărți de căpătâi ale profesorilor în procesul de instruire în școlile de toate gradele. Vlad Pohilă a participat la elaborarea lucrării *Normele ortografice ale limbii române* (Chișinău, 1990), alături de Silviu Berejan, Alexandru Dârul, Ion Ețcu, Nicolae Mățeș ș.a., fiind printre aceștia unicul fără grad științific. A redactat cu grafie latină primele numere ale revistei *Limba și literatura moldovenească*. La începutul anului 1989, a participat la tipărirea primelor numere, în condiții clandestine (la Riga și Vilnius), a ziarului *Glusul* (ulterior *Glusul Națiunii*), prima publicație cu grafie latină. Astfel, în timpul aflării la Academie, Vlad Pohilă a desfășurat o activitate prodigioasă. Despre această perioadă el vorbește cu recunoștință și bucurie spunând:

Mi-i dragă Academia, acolo am făcut cea mai bună școală, am debutat cu cărți. La sfârșitul anului 1990, vocația și dragostea de jurnalism l-a făcut să plece de la Academie. Dar stima și recunoștința față de cercetători, de lingviști, nu l-a părăsit. Pe parcursul anilor a scris cu drag, în repetate rânduri, despre Mioara Avram, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Graur, Flora Șuteu, Nicolae Corlăteanu, Eugen Coșeriu, Silviu Berejan, Nicolae Raievschi, Arcadie Evdoșenco, Maria Cosniceanu, Anatol Eremia, Vasile Bahnaru, Ion Ețcu, Irina Condrea, Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș ș.a. De asemenea, este autorul unor articole consacrate activității desfășurate de romaniști de seamă precum Alf Lombard (Suedia), Raymund Piotrowski (Rusia), Libuse Valentova (Cehia) etc. Și prin aceasta Vlad Pohilă și-a manifestat generozitatea, mărinimia, bunătatea, calități ale unei personalități educate în spiritul dragostei față de oameni, fapt pentru care este apreciat și stimat în societate.

Vlad Pohilă a muncit cu pasiune și în domeniul jurnalisticii. A fost redactor la ziarul *Glasul Națiunii*, redactor-șef al săptămânalului *Mesagerul*, redactor la revista *Viața Basarabiei*, redactor-șef adjunct la *Limba Română*. Din 2003 este redactor-șef al revistei de biblioteconomie și științe ale informării *BiblioPolis*. Concomitent, din 1997, este redactor stilizator și coautor la *Calendar Național*, prin care popularizează personalitățile noastre naționale. Este redactor și membru al colegiului de redacție al revistei de istorie *Tyragetia*. Este membru în colegiile de redacție ale mai multor reviste de limbă română. A redactat manuscrise de cărți de literatură artistică și științifică, a tradus poezii, proză scurtă și romane din mai multe limbi. Colaborează la numeroase publicații periodice, posturi de radio și televiziune de la Chișinău și București. În centrul preocupărilor sale gazetărești se află mereu pe un loc de frunte, de fapt – la un loc de cinste – destinul limbii române la est de Prut, promovarea, ocrotirea și cultivarea ei prin articole, emisiuni radiofonice și televizate, prelegeri libere în diferite instituții de învățământ și de cultură.

A fost membru al *Comisiei republicane pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale*, contribuind substanțial la munca de corectare a numelor noastre de persoane și de localități, schimonosite în perioada rusificării. Prin toată activitatea sa Vlad Pohilă propagă românismul, limba română, frumusețea și corectitudinea ei. În 2008 editează o culegere de eseuri – *Și totuși, limba română*, în care putem citi pagini impresionante axate pe diferite teme de cultură, iar în 2012 tipărește cartea intitulată *Arta de a pasiona cititorii* – o pledoarie pentru lectură ca o șansă sigură de a ne îmbogăți mereu cunoștințele, astfel devenind mai puternici și mai frumoși la suflet.

Activitatea dlui Vlad Pohilă nu poate încăpea într-un mic articol de prezentare. Vom mai menționa doar că i-au fost acordate multe diplome de laureat și de excelență printre care: *Diploma „Ordinul Ziariștilor”* (clasa I, Aur), acordată de Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România; *Diploma Asociației Culturale a românilor din Voivodina și Ordinul Republicii* (31 August, 2010).

Cu ocazia aniversării, îi dorim *Domnului cu multă carte* Vlad Pohilă multă sănătate, mulți ani fericiți și rodnici, pace și lumină în suflet, permanentă bucurie a noilor realizări.

La mulți ani!

MARIA COSNICEANU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

ION EȚCU OCTOGENAR

Cel de al optulea copil în familia Ion Ețcu din comuna Horodiște, Călărași, numit tot Ion, s-a dovedit înzestrat cu un dezvoltat simț al frumosului, cu aptitudini de nativă gândire logică, cu o nepotolită sete de cunoaștere, ceea ce l-a împrietenit încă din fragedă copilărie cu cartea, această prietenie consolidându-se încă din anii de școală și dând naștere unui interes deosebit pentru limba maternă, pentru farmecul și tainele ei. În consecință, se înscrie la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău. Tocmai de atunci, din îndepărtatul an 1951 îl și cunosc pe Ion Ețcu, actualmente – profesor universitar, doctor habilitat în filologie, când am făcut împreună facultatea, iar mai apoi, timp de peste patru decenii, am lucrat la Institutul de Limbă și Literatură, din 1991 Institutul de Limbă și Literatură, apoi Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe din Republica Moldova, colaborând la scrierea mai multor lucrări de proporții, cum ar fi: *Manual de limbă* pentru clasele a V-a și a VI-a (1962), care l-a scos din uz pe cel al înverșunatului românofob I. D. Ceban, *Dicționar rus-român de termeni juridici* (1990), *Ghid de conversație rus-român* (1967, 1971), *Capitole din istoria limbii literare* (1971), *Capitole de stilistică* (1990), *Varietăți funcțional-stilistice* (1984), *Norme ortografice cu elemente de ortoepie și morfologie* (1991), *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (1992). Spun toate acestea ca să fiu bine înțeles că într-adevăr sunt una dintre persoanele avizate să vorbesc despre colegul de breaslă Ion Ețcu, care pe 21 aprilie a rotunjit vârsta de 80 de ani.

Deși mereu nemulțumit de sine și de cele realizate, Ion Ețcu a reușit să facă lucruri multe și frumoase, fără a râvni titluri, posturi. Mai întâi de toate s-a manifestat ca om de o rară omenie, coleg atent și săritor la nevoie, prieten devotat de o delicatețe neobișnuită, delicatețe lipsită de efort, de simulație, generatoare de confort spiritual, bunăvoință, respect reciproc, delicatețe izvorâtă dintr-o realitate psihică ingenuă, care nu are nimic în comun cu ipocrizia măștii sociale pe care o poartă unii colegi de breaslă. Străin cu desăvârșire invidiei și urii, se bucură copilărește nu atât de propriile realizări, cât de cele ale colegilor de breaslă, cunoscuți și necunoscuți, prieteni și neprieteni.

Puțini sunt colegii de institut, care nu au profitat de bunăvoința lui când era vorba de pus la punct, sub toate aspectele, vreun articol sau chiar studiu de proporții: o făcea cu toată dăruirea și absolut dezinteresat. Deseori – chiar în detrimentul propriilor interese. De aceea s-a bucurat și se bucură de simpatia și dragostea celor care-l cunosc. Aș mai adăuga aici încă un amănunt: niciodată nu-l părăsește buna dispoziție, îi plac glumele, vorbele

de duh, știe să le asculte, dar e și meșter a le spune. Nu-i bogat, deși munca i-a fost și este unica plăcere adevărată. Nu l-am auzit însă lamentându-se, plângându-se de sărăcie, viață amară sau greutăți. Nu s-a jeluț nici de sănătate care în ultimii ani nu prea îl alintă.

Interesele de investigație ale cercetătorului Ion Ețcu sunt multiple și diverse. Ele cuprind *gramatica, stilistica, sociolingvistica, traductologia, sintaxa și sintaxologia, lexicografia, cultura vorbirii, terminologia, culturologia, teoria cunoașterii* etc. – domenii, în care și-a lăsat amprenta personalitatea sa de lingvist, dotată în egală măsură cu capacitatea de analiză și sinteză. Voi reține atenția doar asupra câtorva aspecte. Prima și nepotolita lui dragoste științifică a fost și a rămas *Limba română*, a cărei fascinantă bogăție și frumusețe au fost atacate barbar de proletcultismul agresiv. Respectarea normei literare, cultivarea corectitudinii în vorbirea scrisă și rostită românească i-au devenit prima și neîntrerupta preocupare lingvistică. Încă în anii de studenție și-a ales ca temă pentru teza de licență versiunea moldovenească (adică română) a romanului în versuri *Evghenii Oneghin* de A. S. Pușkin. Realizarea acestei cercetări s-a dovedit atât de matură, încât proaspătului absolvent al universității i s-a propus să participe la lucrările conferinței științifice unionale consacrate aflării poetului rus prin părțile noastre. Cu îndrăzneală și curaj, „traducătorul a reprodus aparența originalului, lipsindu-l de viață interioară, de prospețimea și căldura, care pulsează cu o forță extraordinară în orice vers pușkinian. Numeroasele contradicții în caracterizarea personajelor, precum și fluctuațiile în alegerea mijloacelor de care dispune limba noastră, distrug unitatea impresiei, făcând versiunea puțin accesibilă”. Dar, adaugă I. Ețcu, „Apreciind versiunea, trebuie să se țină cont și de faptul că ea a fost efectuată în perioada *sărăcirii artificiale* a limbii literare, că traducătorul nu a putut folosi întreaga bogăție a limbii fiind limitat în alegerea mijloacelor expresive”¹. Să nu se uite că toate acestea aveau loc prin anii '60! Revenind asupra problemei, Ion Ețcu se pronunță și mai drastic, atrăgând atenția asupra modificărilor și denaturărilor inadmisibile ale romanului. „Inadmisibile pentru că ideile, personajele, modul individual al autorului de a vedea realitatea și de a o turna în tipare lingvistice trebuie să fie prezente în traducere în forma și cu semnificația lor inițială”².

A urmat apoi analiza versiunii românești a operei unui alt mare clasic al literaturii ruse, care i-a permis să demonstreze că drumul parcurs de opera lui Cehov spre inima cititorului moldovean a fost lung și anevoios. Multe dintre tălmăcirile făcute din Cehov sunt o confirmare vie a adevărului celor spuse de marele scriitor rus: „Dacă omul se agață de o muncă care îi este străină, să zicem de artă, el neputând deveni artist se transformă inevitabil într-un funcționar!”.

Abordând mult mai târziu problema normei în context glotic basarabean, Ion Ețcu constată „*existența a două realități glotice* bine contuare și a două tendințe diametral opuse, pe de o parte, *limbajul popular, uzul general* al maselor largi afectat masiv de morbul proletcultismului șantist și de influența „binefăcătoare” a limbii și culturii ruse, iar, pe de alta, *limba literară basarabeană*, o reminescentă a limbii literare române, asimilată și propagată de intelectualitatea basarabeană în perioada 1918-1940, care s-a dovedit a fi prin

¹ I. Ețcu. *O moldavskom perevođe Evghenii Oneghina A. S. Pușkina*// Пушкин на юге, т. II, 1961, с. 392.

² I. Ețcu. *Versiunea moldovenească a romanului „Evghenii Oneghin”*// Limba și literatura moldovenească, 1970, nr. 4, p. 59.

cele două stiluri funcționale – publicistic și beletristic care o reprezentau, mult mai rezistentă la influența din afară. Specialiștii de orientare ciobănist-șantistă, sub conducerea „înțeleaptă” a partidului urmăreau scopul de a apropia, prin eliminare a tot ce considerau ei românesc, această limbă literară de înfloritorul amalgam glotic transnistriano-basarabeian „înnobilat” de sumedenia de elemente rusești în redacție locală, ceea ce trebuia să genereze, în concepția lor, mult râvnita *limbă moldovenească*. Această tendință, oficializată în timpul regimului totalitar, se resimte și astăzi. Tendință abia sesizabilă în primele două decenii postbelice, prin anii '60 a fost revigorată prin angajarea unei întregi pleiade de tineri intelectuali românofili în marea bătălie pentru cultivarea limbii literare române, pentru lărgirea sferelor ei de funcționare, fără însă a lua sfârșit cu 31 august 1989. În continuare, dl Ețcu constată cu durere că deși *de jure* situația glotică din Basarabia s-a schimbat radical în favoarea limbii literare cu normele ei codificate, *de facto* însă a rămas pe vechi. Referindu-se la uzul general, la comportamentul maselor largi, dânsul constată dominația nestingherită a normelor necodificate de sorginte moldo-ruso-basarabeiană. Soluția propusă de neobositul lingvist pentru redresarea situației glotice este valabilă și în prezent: „Să-i creăm, mai întâi, românului nostru cadrul cultural care i-ar permite cel puțin să înțeleagă cine este, de unde vine și încotro trebuie să meargă. Să nu uităm că *„pe măsură ce factorul cultural revine tot mai restrâns în viața societăților secolului nostru, înaintează pitecantropul, care renunță cu mândrie nu numai la limba literară, ci și la neam, la strămoși, la istorie, la marea bogăție spirituală agonisită cu multă trudă de înaintașii noștri”*¹.

În felul acesta ne-am apropiat de o altă problemă de importanță națională care l-a preocupat și-l preocupă încă pe profesorul Ion Ețcu – problema eticii lingvistice. În urma unei analize pertinente a fenomenului, asiduul cercetător formulează următoarea concluzie mobilizatoare, dar ignorată cu desăvârșire: „a te supune servil imperialismului și colonialismului lingvistic rusesc este o perversiune rușinoasă și dacă sentimentul propriei demnități mai este viu în inimile noastre, dacă mândria națională mai are valoare, avem obligația sfântă să combatem acest viciu nimicitor cu toate mijloacele legale”².

Prin anii '60, când a fost inițiată de regretatul acad. Nicolae Corlăteanu mișcarea patriotică de combatere a ignoranței verbale, a agramăției șantiste, I. Ețcu s-a aflat în primele rânduri: cele 13 fascicule de *Cultivarea limbii*, alcătuite, redactate împreună cu regretatul Ion Mocreaș și publicate succesiv până în anii '80, au fost tot atâtea replici la adresa ideologiei totalitare, care ne împingea cu înverșunare spre deplina contopire cu mult iubitorul „frate mai mare”, pentru a înflori, sub toate aspectele, în neant.

În contextul celor efectuate de Ion Ețcu întru ocrotirea limbii române de tot felul de influențe proletcultiste merită amintită contribuția omagiatului la clarificarea problemei cum a fost impusă denumirea „limbă moldovenească” la est de Prut, cum se încearcă astăzi a o impune prin oficializarea punctului de vedere conform căruia „academia supremă e însuși poporul”, că talpa țării – țărâtimea”, și nu lingviștii, trebuie să decidă care-i numele corect al limbii³. Cu toate eforturile depuse de totalitarismul comunist de a crea o nouă entitate

¹ Ion Ețcu. *Norma codificată, norma necodificată în contextul glotic basarabeian*// Revistă de lingvistică și știință literară, 1993, nr. 2, p. 56.

² Ion Ețcu. *Problema de etică lingvistică și de glotică în interpretarea prof. Eugeniu Coșeriu*// Limba Română [Chișinău], 1998, nr. 6, p. 35.

³ Vezi: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1995, nr. 5, p. 38-45.

glotică în Basarabia, ideea s-a dovedit absurdă și eforturile zadarnice, iar cauzele acestui eșec totalitarist le-a scos în evidență într-un studiu bine documentat¹.

Un alt domeniu de cercetare, în care profesorul Ețcu s-a afirmat deplin, este sintaxa limbii române, căreia i-a consacrat mai multe studii și trei monografii: *Propoziția nominativă* (1967), *Tipologia propozițiilor* (1979) și *Sintaxa elementară. Introducere în sintaxologie* (2000). Demn de reținut este mai ales faptul că la analiza nivelului sintactic autorul folosește consecvent ideea saussuriană a dicotomieii limbă/ vorbire ceea ce i-a permis să delimiteze faptele concrete ce țin de realitatea sesizabilă a limbii – onticul, de faptele abstracte ce țin de realitatea gândirii, de știința despre structura sintactică a limbii-gnosticul. Acest principiu este îmbrățișat de cei 10 discipoli ai magistrului care și-au susținut cu succes tezele de doctorat. (Efectul euristic al concepției omagiatului, vezi articolul acad. Silviu Berejan *Necesita-tea delimitării planului gnosiologic de cel ontologic la studierea limbii*, publicat în culegerea *Un lingvist pentru secolul al XXI-lea* (ed. Știința, 2002, p. 67)).

De acum în prima monografie – *Propoziția nominativă*, – pusă la baza tezei de doctor (susținută cu brio în 1967), demonstrează, pentru prima dată în lingvistica românească, existența unui tip special de enunțuri cu particularități gramaticale, semantico-structurale și funcționale, semnalând în același timp tendința destul de pronunțată a limbii române spre deverbalizarea enunțului. Totodată a atras atenția asupra unor contradicții vădite în structura gramaticii românești, contradicții la care a revenit în celelalte două cărți. Fiind bine documentat în probleme de metodologie a lingvisticii, I. Ețcu ia în discuție o serie de probleme esențiale ale sistemului sintactic, ale mecanismului de funcționare ale acestuia și formulează idei novatoare privind conceptele de parte a propoziției, de propoziție în genere, de predicativitate, de sintagmatică, de paradigmatică sintactică, de îmbinare de cuvinte etc.

Primul lucru ce i-a trezit nedumerirea a fost lipsa de continuitate a raționamentelor de care se face uz în fonologie și morfologie, atunci când se ajunge la descrierea nivelului sintactic al limbii. De bună seamă, enorma masă de sunete sau de cuvinte este împărțită după anumite criterii, în clase de sunete sau de cuvinte, a căror esență este reprezentată de foneme sau de așa-numitele părți de vorbire. Continuând raționamentul, I. Ețcu și-a pus întrebarea firească: masa infinită de unități de comunicare poate sau nu poate fi structurată la fel ca și masa de sunete și cuvinte? Și dacă da, atunci ce ar urma să căutăm și să descoperim în cazul unor clase de unități de comunicare? Răspunsul vine de la sine – anumite realități. Prin urmare, mai întâi trebuie structurată realitatea despre care comunicăm. Dar pentru a proceda la structurarea realității ambiante, trebuie să ai o idee absolut clară despre felul în care se prezintă ea – avem de a face cu un conglomerat de elemente sau cu un întreg bine structurat, dominat de anumite legi? Răspunsul clar ni-l poate da doar filozofia. Și ea ne asigură că realitatea ambiantă se prezintă ca un sistem bine structurat sau, și mai precis, ca un sistem de sisteme. Concluzia care se impune este că și sintaxa, adică totalitatea unităților de comunicare ce descriu, desemnează această realitate, se prezintă ca un sistem de sisteme. Și cercetătorul se vede nevoit să facă o excursie de documentare în teoria sistemelor și în cea a clasificării. În consecință, izbuteste să grupeze situațiile ontice în 12 clase (lista acestor clase rămânând deschisă), avându-se în vedere elementele constitutive și rețeaua de relații ce le leagă într-un tot indestructibil. Deci în procesul comunicării noi formăm enunțuri

¹ Vezi: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1995, nr. 5, p. 85-93.

ce desemnează într-un număr nelimitat aceste sisteme ontice, ce țin de realitatea ambiantă. În felul acesta se ajunge la stabilirea unei liste de 12 clase de enunțuri elementare, omogene din punct de vedere structural, semantic și funcțional. Problema următoare care îl frământă pe cercetător este cum să pătrundă, să identifice și să descrie esența fiecărei clase de unități de comunicare, dacă practic numărul lor e nelimitat. Urmează iarăși o excursie de documentare, dar de acum în teoria cunoașterii. Se familiarizează cu operele lui Kant și Hegel și ale altor filozofi de referință unde găsește argumentarea temeinică a căii preconizate să asigure cunoașterea științifică eficientă: contemplarea, analiza și clasificarea faptelor sesizabile, urmată de actul de abstractizare la nivelul gândirii teoretice, unde are loc identificarea esenței faptelor empirice și formarea categoriilor științifice. Înarmat cu aparatul teoretic, operând cu categorii științifice, revine la punctul inițial, adică la realitatea vie, pentru a-i descoperi și descrie diversitatea infinită a formelor ei de manifestare. Dar ajuns la nivelul gândirii abstracte, apare o altă incertitudine: după ce principii să se călăuzească în procesul formării noțiunilor abstracte, a categoriilor științifice? De data aceasta a recurs la serviciile logicii formale și ca rezultat s-a ales cu înțelegerea și justificarea rațiunii de a fi a unor categorii științifice ca: *subiect*, *predicat* etc. Și tot aici apare cu toată claritatea necesitatea unei delimitări nete a realității ontice, a faptelor ce țin de nivelul realității senzoriale, pe care o vedem, o auzim, o scriem, de realitatea gnostică, abstractă, ce ține doar de nivelul rațiunii teoretice. Este evident că subiectul, predicatul etc. sunt categorii științifice și, dacă le considerăm părți ale propozițiilor, e logic ca și propozițiile să fie considerate categorii științifice ce țin de nivelul gândirii abstracte. Din raționamentul de mai sus se desprinde în mod evident următoarea concluzie principială: dacă sintaxa se prezintă ca un compartiment al limbii alcătuit din unități comunicative, știința care studiază aceste unități nu poate fi numită tot sintaxă. Și I. Ețcu o numește *sintaxologie*.

În felul acesta, parcurgând o cale lungă, de aproape jumătate de veac, cu multe hopuri și numeroase hățișuri cognitive, cercetătorul izbutește să demonstreze argumentat că sintaxa limbii române este alcătuită dintr-o serie de clase de unități de comunicare, numite enunțuri elementare, nucleare, fiecare clasă caracterizându-se prin particularitățile ei sistemice inconfundabile. La nivelul gândirii abstracte, adică al sintaxologiei, sintaxa limbii române este reprezentată prin 12 entități abstracte, prin 12 sisteme abstracte, adică prin 12 propoziții sau sisteme propoziționale. De data aceasta subiectul și predicatul apar ca părți principale, necesare și suficiente, deci ca elemente ale unui sistem aparte doar într-un singur caz, în cazul sistemului bimembru (SP). În toate celelalte sisteme (SPCd, SPCind, SPCc, SPCt etc.) subiectul și predicatul apar ca necesare, dar insuficiente. Prezența altor părți de propoziție este absolut necesară pentru existența unor sisteme aparte.

Tot ce a scris colegul Ețcu pe parcursul activității sale științifice impresionează nu numai prin profunzime și competență, ci și prin măiestria cu care știe să scoată la iveală esențialul, să navigheze cu demnitate și respect printre opiniile, ipotezele și concluziile care se înfruntă, dând viață unor lucrări reduse ca volum, dar dense și interesante, clare și ponderate, în care ineditul și erudiția își dau întâlnire cu sobrietatea și concizia. Având la dispoziție tomuri voluminoase scrise în problemele abordate, I. Ețcu a evitat tentația de a oferi specialiștilor lucrări de mari proporții, analize minuțioase ale mării diversități de opinii exprimate de predecesori. Decupând doar esențialul, strictul necesar pus în circulație științifică

de înaintași, călăuzindu-se strict de rigorile problemelor de sintaxologie, bunăoară, în acceptarea parțială sau respingerea totală a principalelor puncte de vedere vehiculate în sintaxologia tradițională, I. Ețcu a realizat lucrări de proporții relativ mici, dar originale și profunde. Neliniștea și îndoiala fiindu-i tovarăși de drum pe parcursul întregii sale activități științifice, a reușit să depisteze mai multe contradicții în sintaxologia tradițională, iar mai apoi, aplicând consecvent legile fundamentale ale teoriei cunoașterii, a reușit să smulgă infinitului haotic o porțiune de veșnicie, să distingă durabilul de efemer, generalul de individual, teoreticul de empiric, constantul de facultativ, esența de fenomen.

Din anul 2000 lingvistul Ion Ețcu este angajat ca profesor universitar la Universitatea Cooperatist-Comercială, unde timp de 12 ani a predat cursurile *Limba română*, *Stilistica și Cultura vorbirii*, *Arta comunicării*, *Retorica*, *Corespondența de afaceri* etc. Pe parcursul mai multor ani a predat un curs de sintaxologie la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, a ținut mai multe lecții la cursurile de reciclare a pedagogilor la Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice din republică, a participat la nenumărate emisiuni radiofonice și televizate, la rubricile speciale de cultivarea vorbirii etc.

Începând cu anul 1988, I. Ețcu se încadrează activ în mișcarea de renaștere națională: cutreieră republica ținând conferințe în școli, în casele de cultură din diferite centre raionale, în brigăzi pe câmp, la întreprinderi. La conferința științifică de la sfârșitul anului 1988 consacrată problemelor limbii, cu participarea unor specialiști de la Moscova, unii lingviști autohtoni mai continuau să fluture drapelul variativității, eschivându-se în felul acesta de la formularea unui răspuns clar și răspicat la întrebarea privind denumirea limbii noastre. Ion Ețcu a spus-o fără ocolișuri: mai întâi să recunoaștem unitatea limbii vorbite dincoace de Prut cu limba vorbită dincolo de Prut, să profităm cât mai mult de pe urma acestui act și pe urmă vom vedea cum rămâne cu așa-zisa variativitate lingvistică. Crezul său de patriot-lingvist și l-a expus mai ales în cele 4 cărți ce-i poartă semnătura, într-o suită de articole și studii publicate în ziare și reviste.

Numele lui figurează în lista celor 66 de temerari oameni de cultură și știință care au semnat renumita *Scrisoare Deschisă*, cunoscută astăzi sub denumirea „*Scrisoarea celor 66*”. Dânsul a fost unul dintre animatorii și principalul autor al *Proiectului de lege* privind funcționarea limbilor în republică, proiect elaborat de Institutul de Lingvistică. E cazul să amintesc că publicarea acestui proiect în oficiosul *Moldova Socialistă* s-a încheiat cu destituirea din post a redactorului-șef Tudor Țopa, ceea ce a provocat prima grevă a jurnaliștilor noștri. Când a sunat ceasul deșteptării naționale, I. Ețcu s-a aflat sus pe baricade, luptând pentru limba neamului, alfabetul latin, pentru libertatea exprimării. Mai târziu, când elementele românofobe din parlament puneau la cale obținerea de la Prezidiul AȘ a confirmării unui neadecvat, a unui fals sfruntat, precum că numele corect al limbii noastre nu ar fi de Limba Română, Ion Ețcu în calitate de director adjunct, în lipsa directorului S. Berejan, care era plecat la odihnă, organizează elaborarea unei *Declarații a Institutului de Lingvistică*, care fiind dată publicității a zădărnicit uneltirile exponenților moldovenismului primitiv, vulgar, demonstrând că nu un prezidiu eterogen și neavizat al AȘ, ci doar Institutul de Lingvistică este în drept să se pronunțe în materie de limbă, cum de altfel a și făcut-o în repetate rânduri, spunând sus și tare că unica denumire corectă a limbii noastre este *Limba Română*.

Această promptă intervenție a Institutului de Lingvistică, după cum s-a văzut mai târziu, a fost hotărâtoare în determinarea comportamentului membrilor Prezidiului AȘ. Dar până a se limpezi lucrurile și a se vedea din care parte bate vântul, Ion Ețcu a fost aspru admonestat pentru voluntarism și depășirea împuternicirilor. Deși a devenit după aceasta o persoană „incomodă”, I. Ețcu a acționat totdeauna prompt, obiectiv și din tot sufletul pentru salvarea frumoaselor tradiții strămoșești. Iar mai apoi, când în adresa Institutului de Lingvistică au început a curge felicitări pentru curaj, principialitate și verticalitate, de „voluntarismul” lui Ion Ețcu s-a uitat cu desăvârșire. Dar asta nu l-a amărât cătuși de puțin: orgoliul a fost pulberat de bucuria efectului obținut.

Despre Ion Ețcu – omul, cetățeanul, savantul se pot spune încă multe lucruri bune și frumoase. Reproduc și subscriu cu plăcere la un gând al acad. S. Berejan, care, precum se știe nu se prea grăbea cu aprecierile: „Ion Ețcu a fost *unul dintre primii lingviști care a popularizat în publicațiile sale dicotomiile saussuriene [...] și pe baza lor a promovat cu consecvență delimitările indispensabile pentru știința dintre planurile ontologic și gnosiologic (adică dintre realitate și concept mintal), dintre general și individual, dintre formă și substanță, fenomen și esență [...]. Pe lângă alte contribuții lingvistice în domeniul lexicografiei, stilisticii, cultivării vorbirii, Ion Ețcu a pus bazele unui nou compartiment al relațiilor sintagmatiche (adică lineare) dintre cuvinte și propoziții, pe care l-a numit *sintaxologie* și prin care s-a înscris *printre sintaxigologii de frunte din lingvistica românească. Autorul noii concepții sintactice* croiește în multe studii publicate și în multe prezentări la diverse manifestări științifice o cale netradițională, în teoria sintaxei, ajungând în cele din urmă să formuleze obiectul de studiu al *sintaxologiei teoretice* – unitățile abstracte de comunicare”¹.*

Și în cele din urmă, Ion Ețcu a ajuns *unicul* autor basarabean la care se referă *Tratatul de sintaxă*, editat de Academia Română în 2005.

Ion Ețcu posedă o bună calitate de a avea cei șapte ani de acasă. Este un priceput gospodar, un bun soț și tată a doi băieți. Altă calitate importantă este că el nu-și vinde sufletul și prietenii, ceea ce este o raritate prin părțile noastre. Niciodată nu a spus că negrul este alb și invers. Te cucerește de la prima vedere prin eleganța sa spirituală, prin maniera inconfundabilă de a vorbi la temă; prin capacitatea de a privi lucrurile în mod temeinic, de a lucra în echipă, prin receptivitatea sa la tot ce e nou, prin capacitatea nu numai de a privi lucrurile în profunzime, ci și de a le analiza judicios. Într-un cuvânt, Ion Ețcu este un om împlinit, a izbutit să facă multe în viață, se bucură de respectul și dragostea celor care îl cunosc – rude, prieteni, colegi, studenți, cei pentru care a muncit cu totală dăruire.

Să ne trăiești, frate Ioane, ani mulți și fericiți; să ne bucuri cu noi realizări în domeniul lingvisticii românești și să mai numărăm încă multe primăveri împreună.

Felicitări și urări de bine, felicitări familiei, prosperitate în toate. Rămâi așa cum ești, deoarece ca alții sunt foarte mulți în ziua de astăzi. Multă sănătate și La mulți ani!

TEODOR COTELNIC
Universitatea Pedagogică de Stat
„Ion Creangă” din Chișinău

¹ *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2003, nr. 1-2, p. 142-143.

**A IUBIT VIAȚA OMENIA
FIINDU-I CREDINȚA...
Mihail Dolgan (1939-2013)**

Acest *final de primăvară poetică* a venit cu o veste tristă ce ne-a întunecat gândul și sufletul: *Constelația Oamenilor dispăruți* l-a înghițit și pe savantul Mihail Dolgan... A plecat subit la *Poporul stelelor*, într-un panteon al istoricilor și criticilor literari, *îndesit* nu de mult timp de alți congeneri prieteni: Vasile Coroban, Efim Junghietu, Constantin Popovici, Vasile Nastasiu...

Încerc să mă explic despre modul în care nu prea m-am aventurat deseori a scrie, eventual de *zile mari*, vorba lui Mihail Dolgan, a scrie, culegând cuvintele cele șoptite în taină și din adâncurile cele neștiute în realitate. Departe de mine însă e și gândul a concepe o alocuțiune *aparte* căreia să-i pun aripi nebunești, dar va trebui să recunoaștem o atare situație în care între trecut, fie cât de în ani lumină depărtare, și prezent, există o linie ce o purtăm cu noi, în noi și de care nu ne putem rupe... Pe această linie natural existențială, noi, ființa omenească, ne bucurăm spiritual de o libertate pe care nu reușim să o stăpânim în deplin.

Cu ce s-a prezentat în fața noastră savantul Mihail Dolgan? Probabil titlurile de carte semnate de Dumnealui și alcătuiesc *argumentul forte*: *Idee și imagine poetică*, Ch., 1971; *Profiluri literare*. Culegere colectivă, Ch., 1972; *Marginalii critice*, Ch., 1973; *Metafora poetică și semnificațiile ei în poezia sovietică moldovenească*, Ch., 1974; *Conștiința civică a poeziei contemporane*, Ch., 1976; *Literatura moldovenească*. Manual pentru clasa X (coautor), Ch., 1977-1978; *Poezia sovietică moldovenească din anii '20-'30*, Ch., 1979; *Critica și procesul literar contemporan* (culegere colectivă), Ch., 1979; *Creația lui L. Corneanu în școală*, Ch., 1981; *Crez și măiestrie artistică*, Ch., 1982; *Poezia militantă și imperativul vremii*, Ch., 1983; *Creația lui L. Deleanu în școală*, Ch., 1983; *Creația lui Gr. Vieru în școală*, Ch., 1984; *Literatura sovietică moldovenească în contextul procesului literar unional*, Ch., 1984; „*Literatura și Arta Moldovei*”: Encicl. 2 vol., Ch., 1985; 1986; *Creația lui Petrea Cruceniuc în școală*, Ch., 1986; *Poezia moldovenească de azi și problemele vieții*, Ch., 1987; *Responsabilitatea cuvântului critic*, Ch., 1987; *Creația lui Em. Bucov în școală*, Ch., 1987; *Căutări artistice ale literaturii moldovenești din anii '70-'80*, Ch., 1987; *Poezie: adevăr artistic și angajare socială*, Ch., 1988; *Creația lui L. Damian și P. Zadnipru*

în școală, Ch., 1989; *Istoria literaturii moldovenești*. În 3 vol., vol. III, Ch., 1989-1990; *Literatura moldovenească pentru copii*. Manual pentru școlile pedagogice (coord., coautor), Ch., 1983; ediția a 2-a, 1990; *Creația lui N. Costenco și A. Busuioc în școală*, Ch., 1990; *Aspecte ale creației lui Ion Druță* (culegere colectivă), Ch., 1990; *Literatura română post-belică. Integrări, valorificări, reconsiderări*, Ch., 1998; *Poetul Gr. Vieru, adevăratul*, Ch., 2003; *Orientări artistice și științifice în literatura contemporană* (în 2 vol., coord., coautor), Ch., 2003; *Opera lui Ion Druță: univers artistic, spiritual, filozofic*, în 2 vol., Ch., 2004; *Polemici literare sau pledoarii întru apărarea poeziei autentice*, Ch., 2005; *Poezia contemporană, mod de existență în Metaforă și Idee*, Ch., 2007; *Poezia de opoziție din R. Moldova în perioada de „stagnare”*, Ch., 2008; *Eminesciune, Druțiene, Vierene*, Ch., 2008; *Metafora este poezia însăși, investigații ale imaginarului și poezicii figurative*, Ch., 2009, și ultima carte: *Eminescu: arta și filosofia iubirii (în baza epistolarului inedit)* (2012).

Astfel, Mihail Dolgan ne-a adus frumusețea gândurilor sale așezate în cărțile sale, care vor rămâne drept dovadă vie, căci oamenii trăiesc prin faptele lor.

Viața contemplativă pe care au perpetuat-o unii critici literari din Republica Moldova, în special cea cuprinsă aproximativ între anii 1975 până la 1989, cu „tihnita ei existență în spațiul mărginit”, cu statornicia socială ce permitea o lentă elaborare a unor concepte teoretico-literare, îndelung observate și repetat controlate, pe când savantului Mihail Dolgan, acest răstimp i-a prilejuit apariția a circa 50 de cărți (monografii, culegeri de articole, manuale școlare, materiale didactice etc.), care cunosc astăzi o *superlativare* a adevăratelor probleme majore din Literatura Română. Iata de ce în „tagma rāmuroasă” a cercetătorilor literari contemporani, lui Mihail Dolgan îi revine un rol aparte – deținând un teritoriu propriu, un *fief inalienabil* în vastul peisaj al universului ce se enunță – Critica literară contemporană – dar care, prin amplificarea treptată a procedeelelor și metodelor tehnice de cercetare individuale, a dobândit o deosebită complexitate. Remarcăm originalitatea demersului cercetologic care printr-o inventivitate semantică îi conferă un anume prestigiu, asigurându-i o carieră evoluată linear pe parcursul a cinci decenii.

Ritmul vieții acestor „vremuri literare”, cu pulsație sporită sau încetinită, n-a fost într-atât de liniștit, încât, la un moment dat, criticul literar Mihail Dolgan s-a simțit și el una cu „multele imagini” în ambianța cărora își coordona muncile. Rezultatul a fost o fixare obsesivă ce l-a făcut pe savant apt să studieze cu abnegație, cu răbdare și deplină aplicație fenomenul natural al literaturii artistice, vom menționa doar unele: *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* (coordonator) (1998), *Orientări artistice și stilistice în literatura contemporană* (coordonator) (2003), *Metafora este Poezia însăși* (2009), *Eminescu: arta și filosofia iubirii (în baza epistolarului inedit)* (2012) ș.a., găsindu-i o nouă înfățișare, în special cercetologică. Acest aspect științific a avut drept consecință o renunțare (treptată renunțare) la supra-potențarea metodologiei de analiză a operelor literare.

În respectivul climat spiritual, cercetătorul literar Mihail Dolgan se menține cu mult zbulcium dramatic în anturajul „paradisului metaforei poetice”, descoperit de el, care, de fapt, rămâne o lume iradiantă a textului artistic.

Nici în paradisul biblic Omul nu a putut trăi la infinit...

Ceva timp în urmă, academicianul Mihail Dolgan mi s-a confesat: „Viața este o luptă, mai ales lupta zilelor care au venit după anul 1989, și de aceea în opera literară, care rămâne a fi oglinda prezentului actual al acestei vieți, în ea, nu mai avem spațiu doar pentru contemplație, pentru glisare în meditații prelungite, meditații, posibil, atât de necesare unui critic literar, care îl vor duce, prin lentă penetrație a obiectivului, la sesizarea și, apoi, la exprimarea în mod adecvat a noilor viziuni despre literatura contemporană”.

Anume din aceste considerente, Mihail Dolgan se pronunță categoric pentru afirmarea originalității operei artistice, susținută științific cu multă intensitate, iar „realizările literare trebuie să aibă o magie discretă, dar ușor recognoscibilă”, precum le amintea studenților, masteranzilor și doctoranzilor săi, profesorul lor universitar...

Ultimele cărți editate (sau redactate) de neobositul critic literar, fac din discreție aliat, pentru a dejuca un semn de destin, ce nu-l pot smulge din îndeletniciri pasagere, ca cele ale modului liric sau beletristic – o desăvârșită delimitare de profesionalismul menajat sau utilitarist!

Ceea ce m-a mai uimit întotdeauna la savantul și profesorul universitar Mihail Dolgan, de-a lungul a mai bine de două decenii, a fost imensa generozitate, prin care era distinct de unii conferențieri...

Nimic mai penibil decât spectacolul acelor dascăli universitari preocupați să nu fie „concurați” de *învățăceii* lor, dornici să le apară acestora ca niște zei inaccesibili, și gata să-și ia înapoi investiția de generozitate imprudentă imediat ce constata că ea ar putea duce la mai mult decât se așteptau. Adevăratul profesor este însă un părinte care se bucură văzând că odrasla lui spirituală promite să-l continue – indiferent de se va ține sau nu de promisiune...

Nimeni nu va putea reda vreodată în cuvinte modul cum academicianul Mihail Dolgan participa din tot sufletul la proiectele, la întâile cercetări și ipoteze, la bucuriile și necazurile învățăceilor săi, făcându-i pe aceștia să se simtă cu adevărat oameni. Acest climat de încredere, de solitudine, cu care le împărtășea tot ceea ce știa, cu care le dădea cărți din biblioteca sa de specialitate, seninătatea cu care, apoi, privea rezultatele cercetării chiar și atunci când acestea contraziceau propriile concluzii și când personal nu era de acord cu ele, iată marile calități *pedagogice* care au secondat totdeauna opera științifică a învățatului Mihail Dolgan.

Din întreaga-i activitate a savantului Mihail Dolgan se poate releva un fir de rază, raportat la o stea împătimită pentru mai bine și mai frumos, care, de fapt, e un spațiu geometric al unui Destin. Un segment mic, dar cu greutate specifică, întru unele deslușiri – de ce nu? – din viitor...

VITALIE RĂILEANU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

ISSN 1857-4300

7 7 1 8 5 7 4 3 0 0

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

INSTITUTUL DE FILOLOGIE

– PHILOLOGIA –
LV

Philologia

IANUARIE-APRILIE

LV

2013

IANUARIE-APRILIE

2013

REDACTOR-ŞEF:

dr. hab. **Vasile Bahnaru**

REDACTORI ADJUNCŢI:

dr. **Veronica Păcuraru**,
dr. hab. **Ion Plămădeală**

MEMBRI AI COLEGIULUI DE REDACŢIE:

acad. Mihai Cimpoi (Chişinău)	dr. hab. Gheorghe Popa (Bălţi)
acad. Marius Sala (Bucureşti)	dr. hab. Andrei Țurcanu (Chişinău)
acad. Eugen Simion (Bucureşti)	dr. hab. Ludmila Zbanţ (Chişinău)
m. c. al AŞM Nicolae Bileţchi (Chişinău)	dr. Constantin Bahnean (Moscova)
m. c. al AŞM Anatol Ciobanu (Chişinău)	dr. Ion Bărbuţă (Chişinău)
prof. dr. Klaus Bochmann (Leipzig)	dr. Doina Butiurca (Târgu-Mureş)
dr. hab. Alexandru Burlacu (Chişinău)	dr. Tudor Colac (Chişinău)
dr. hab. Ion Ciocanu (Chişinău)	dr. Olesea Gârlea (Chişinău)
dr. hab. Elena Constantinovici (Chişinău)	dr. Nicolae Leahu (Bălţi)
dr. hab. Anatol Gavrilov (Chişinău)	dr. Silvia Pitiriciu (Craiova)
dr. hab. Aliona Grati (Chişinău)	dr. Viorica Răileanu (Chişinău)
dr. hab. Vitalie Marin (Chişinău)	dr. Angela Savin (Chişinău)
prof. dr. Dan Mănuică (Iaşi)	dr. Maria Şlehtiţchi (Bălţi)
dr. prof. univ. Eugen Munteanu (Iaşi)	dr. Galaction Verebceanu (Chişinău)
dr. hab. Vasile Pavel (Chişinău)	dr. Ana Vulpe (Chişinău)

SECRETAR DE REDACŢIE:

Mihai Papuc

Revista *Philologia* este moştenitoarea de drept şi continuatoarea publicaţiilor *Limba şi Literatura moldovenească* (1958-1989) şi *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară* (1990-2009).

MANUSCRISELE ŞI CORESPONDENŢA SE VOR TRIMITE PE ADRESA:

Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 1 (biroul 405), MD – 2001, Chişinău, Republica Moldova
tel.: (+373 022) 54-28-29; e-mail: philologia@ymail.com

Orice material publicat în *Philologia* reflectă punctul de vedere al autorului.
Responsabilitatea pentru conţinutul fiecărui articol aparţine în exclusivitate semnatarului.

Manuscrisele nepublicate nu se recenzează, nu se comentează şi nu se restituie.
La solicitarea autorilor, unele articole sunt publicate cu î din i în corpul cuvântului.

PHILOLOGIA
2013, nr. 1-2 p. 1-137

Procesare computerizată *Clarisa Vâju*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 200 ex.

SC Profesional Service SRL
str. Corobceanu 24^a, Chişinău
tel./fax: 022 23-53-96